

Permanent Ufrivillig Barnløshed

— ”Hvad Så Nu?”

En antropologisk undersøgelse af slægtskab, fællesskab og kriser blandt personer, der lever med permanent ufrivillig barnløshed.

AF: ANNE SOFIE SKIFTER LAUSEN | 201610898

VEJLEDER: ADRIENNE MANNOV

KANDIDATUDDANNELSEN I ANTROPOLOGI,
AARHUS UNIVERSITET

SPECIALE (SOMMER 2022)

DATO: 1/6-22

ANSLAG: 181.588

Tak til

Først og fremmest skal der lyde en stor tak til mine samtalepartnere – både dem der dagligt lever med permanent ufrivillig barnløshed og de fagprofessionelle – for åbent og ærligt, at have lukket mig ind og for at se meningen i et projekt som dette. Det kræver mod at dele sin største sårbarhed og sorg, og jeg er meget taknemmelig og ydmyg over for den tid, I ligeledes har lagt i dette projekt. Uden jer var mit feltarbejde og dette speciale ikke blevet til.

Der skal også lyde en stor tak til min vejleder, Adrienne Mannov, for god og konstruktiv vejledning igennem specialeprocessens mange op- og nedture. Tak for snart 1,5 års samarbejde og for at se mig og mine ideer. Sidst men ikke mindst skal der lyde en stor tak til min skrivegruppe, Karoline og Sandra, for sparring, feedback og moralsk støtte under hele processen. Tak.

Indholdsfortegnelse

TAK TIL.....	1
KAPITEL 1: PERMANENT UFRIVILLIG BARNLØSHED.....	3
PERMANENT UFRIVILLIG BARNLØSHED, INFERTILITET OG FERTILITETSBEHANDLING I DANMARK.....	5
<i>Permanent ufrivillig barnløshed</i>	5
<i>Infertilitet og fertilitetsbehandling i Danmark</i>	6
SLÆGTSKAB I ANTROPOLOGIEN OG I DANMARK.....	8
<i>Slægtskab i antropologien</i>	9
<i>Familien Danmark</i>	11
<i>Slægtskab, Fællesskab og Kriser</i>	13
SPECIALETS OPBYGNING.....	16
KAPITEL 2: IND I EN SÅRBAR FELT.....	17
DATA OG DATABEHANDLING.....	17
<i>Mine samtalepartnere</i>	19
FELTARBEJDET.....	20
<i>Interview</i>	21
<i>Logbog</i>	22
ETIK.....	25
<i>Feltarbejderen, privatpersonen og antropologen</i>	26
KAPITEL 3: ”DEN STANDARDISEREDE FAMILIE ER...”.....	28
”... SÅDAN EN NATURLIG FORVENTNING”.....	29
”... MED BØRN”.....	35
”... AT GIVE NOGET VIDERE”.....	39
DELKONKLUSION.....	42
KAPITEL 4: EN ZEBRA PÅ EN PONYMARK.....	44
KOLD OG KYNISK.....	45
”JEG HAR IKKE NOGEN ERFARINGER UD I DET...”.....	50
AFSKÅRET.....	56
DELKONKLUSION.....	58
KAPITEL 5: VI HAR MISTET MANUALEN TIL LIVET.....	60
SORG.....	61
<i>Tab</i>	64
TABET AF MANUALEN TIL LIVET.....	66
LIVSKRISEN.....	70
DELKONKLUSION.....	74
KAPITEL 6: SÅ HVAD SÅ NU?.....	76
ABSTRACT.....	84
LITTERATURLISTE.....	86

Kapitel 1: Permanent ufrivillig barnløshed

Det var hårdt, da det begyndte at se ud til, at jeg ikke kunne blive mor, for forfanden det hele har jo handlet om, at jeg skulle blive en god mor. Hvad så nu? Hvis jeg ikke skal blive mor, hvad er så pointen? Jeg havde nogle år, hvor jeg også syntes, at livet var lidt meningsløst, og jeg kunne ikke se, hvad jeg skulle med det, hvis jeg ikke skulle være mor.

(Maria, 46 år)

”Hvad nu?” er et af de spørgsmål, der går igen blandt dem der lever med permanent ufrivillig barnløshed, for *hvad nu* når man ikke får det barn, man har drømt om? Og *hvad nu* med den familie, man havde forestillet sig danne ramme for sit liv? Og *hvad nu* med én selv, når det liv, man havde forestillet sig, må gentænkes? *Hvad nu?* er det eksistentielle spørgsmål, dem der lever med permanent ufrivillig barnløshed stiller sig selv, når drømmen om et barn endeligt opgives.

Infertilitet, i daglig tale også kendt som ufrivillig barnløshed, er en sygdom i de reproduktive organer, der enten helt eller til dels gør det vanskeligt at få børn, og det anslås, at op imod 15% af par i den reproduktive alder på verdensplan rammes af infertilitet (WHO 2022). I Danmark er infertilitet en af de mest udbredte kroniske sygdomme blandt 20-45-årige, og behandlingen heraf er fertilitetsbehandling (Regioner 2021). Infertilitet, fertilitetsbehandling og belastningen heraf har over de seneste år fået en større bevågenhed både i forskning, politisk og socialt. En overset gruppe i denne felt er, dem der afslutter fertilitetsbehandling uden at få et barn – dem der nu lever med permanent ufrivillig barnløshed.

Dette speciale er et studie af permanent ufrivillig barnløshed i Danmark, når infertilitet bliver en permanent tilstand og barnløshed et livsvilkår. Gennem 5 måneder har jeg fulgt 10 danske kvinder, der alle tidligere har været igennem fertilitetsbehandling og i dag lever med permanent ufrivillig barnløshed. Sideløbende har jeg fulgt samfundets øget fokus på infertilitet, ufrivillig barnløshed og fertilitetsbehandling på tværs af politik, forskning, nyhedsmedier og sociale medier. Permanent ufrivillig barnløshed bliver dermed et empirisk udgangspunkt for at undersøge kulturelle forestillinger om og erfaringer med slægtskab og familiedannelse i Danmark.

Jeg gik indledningsvis til min felt med en undren og nysgerrighed på, hvordan personer, der lever med permanent ufrivillig barnløshed, gør "anderledes" slægtskab og skaber anden forbundethed i kraft af, at de ikke har fået egne børn. Jeg havde med andre ord forberedt mig på at undersøge og observere, hvordan de barnløse skabte forbundethed til niecer og nevøer, venners børn eller på anden vis gennem plejebørn, frivilligt arbejde, arbejde etc. Ligeledes går disse fortællinger igen blandt mine samtalepartnere, men hvad, der skulle vise sig at dominere mit feltarbejde, var fortællinger om, hvad det vil sige at være en "rigtig" familie, barnløshed, sorg og kriser. Afledt af dette fokus har jeg derfor mere specifikt undersøgt forestillingen om en familie i krydsfeltet mellem samfundsfortællinger om familiedannelse og hverdags erfaringerne med permanent ufrivillig barnløshed. Det har samtidig givet anledning til samtaler om barnløse familier, fællesskaber og livskriser.

Således undersøger jeg i dette speciale på baggrund af 5 måneders digitalt og fysisk etnografisk feltarbejde måden hvorpå, slægtskab og forbundethed er forestillet, erfaret og praktiseret af personer der lever med permanent ufrivillig barnløshed. Jeg argumenterer for, at slægtskab i Danmark ikke blot skaber forbundethed til en partner, et barn og en slægt, men ligeledes skaber forbundethed til samfundet i kraft af en forestilling om det gode liv. Netop derfor skaber barnløshed en eksklusion fra kønnet, sociale og strukturelle fællesskaber og medfører en stor sorg og en eksistentiel krise. I kraft af at tilstanden er permanent og forankret i et kulturelt narrativ om det gode liv, synes deres krise at blive kronisk.

Før jeg præsenterer mine samtalepartnere, vil jeg i dette kapitel præsentere den felt, mit feltarbejde har befundet sig i. Det gør jeg, da viden om permanent ufrivillig barnløsheds fremkomst samt viden om infertilitet og fertilitetsbehandling i Danmark er afgørende for at forstå mine samtalepartnernes oplevelser og erfaringer med permanent ufrivillig barnløshed, som de vil blive fremlagt specialet igennem. Endvidere vil jeg introducere mit speciales analytiske ramme, da specialet ikke kun taler ind i en diskussion af slægtskab, men ligeledes rejser spørgsmål om fællesskaber og kriser.

Permanent ufrivillig barnløshed, infertilitet og fertilitetsbehandling i Danmark

I dette afsnit indleder jeg med en beskrivelse af permanent ufrivillig barnløshed, dens definition, og hvor definitionen stammer fra. Dernæst giver jeg en introduktion til infertilitet og fertilitetsbehandling i Danmark, da både statistik og lovgivning på området er specifik for den danske kontekst, mit etnografiske materiale er udarbejdet i. Til sammen danner dette baggrund for de erfaringer mine samtalepartnere fortæller om.

Permanent ufrivillig barnløshed

”Permanent ufrivilligt barnløs” er en titel indehaver af bloggen *Et Andet Liv* Abelone Tholstrup Stein har taget til sig og brugt om sig selv, siden hun første gang stødte på den i 2018. Den beskriver for hende ”den mand eller kvinde, som ikke bliver forældre til egne børn (herunder også adoption). Hvad end årsagen er til at stoppe med at forsøge at blive forældre [...] Selvom ønsket var der.” (Stein 2020). Titlen udspringer oprindeligt af den demografiske betegnelse ”permanent barnløs”, der dækker over kvinder i overgangsalderen, der af den grund ikke længere kan få børn, og den har blandt andet været brugt til at kortlægge medicinske konsekvenser ved udsættelse af forældreskabet (Schmidt et al. 2012). Stein anvender titlen, da den for hende er sigende for hendes egen situation, og da hun i sin afsøgning af forskning, litteratur og fællesskaber oplevede et stort tomrum, hvorfor hun nu aktivt bruger betegnelsen til at skabe selvsamme på sin blog.

Italesættelsen af permanent ufrivillig barnløshed er en forholdsvis ny offentlig diskussion og særligt båret frem af Stein, der gennem de seneste par år, foruden via sin blog, har deltaget i Podcasts, artikler og nyhedsindslag. *Permanent* ufrivillig barnløshed adskiller sig fra *ufrivillig barnløshed* ved at markere et endeligt stop i fertilitetsbehandling eller afklaring med, at man ikke får et barn. Personerne i min felt – som jeg fremadrettet vil referere til som mine samtalepartnere – har det til fælles, at de alle har været i fertilitetsbehandling for at få et barn, og enkelte har også forsøgt gennem adoption. Andetsteds kunne betegnelsen også dække over personer, der har haft et ønske om at få et barn og ikke har fået et, men som ikke har været i behandling eller forsøgt at adoptere. Permanent ufrivillig barnløshed adskiller sig ligeledes fra *frivillig barnløshed*, da der i frivillig barnløshed ligger en agens i fravalget af et barn, en agens permanent ufrivillig barnløshed

ikke indebærer. I mit speciale refererer brugen af permanent ufrivillig barnløshed således til Steins definition, og det er særligt vigtigt at notere sig barnløshedens ufrivillighed og permanented, da dette vil være tilbagevendende temaer.

Da netop alle mine samtalepartnere har været i fertilitetsbehandling, vil jeg nu introducere de mest grundlæggende principper og teknologier og samtidig give et indblik i omfanget af infertilitet i Danmark.

Infertilitet og fertilitetsbehandling i Danmark.

I Danmark regnes det, at 15-20% af alle par oplever infertilitet episodisk eller længerevarende (Pinborg et al. 2018). Infertilitet, også kaldet ufrivillig barnløshed, er ifølge World Health Organization en sygdom i det reproduktive system, der er defineret ved manglende graviditet efter 1 års regelmæssigt samliv (WHO 2020). Der kan være adskillige årsager til ufrivillig barnløshed, og de kan findes hos partnerne hver især, hos dem begge eller i visse tilfælde være uforklarlige. Af hyppige årsager tæller blandt andet kvindens alder, der jo ældre kvinden er, des vanskeligere er det at blive gravid, holde på en graviditet og undgå en kompliceret fødsel. Derudover er nedsat sædkvalitet eller antal sædceller og kvindesygdomme som endometriose¹ eller PCOS² hyppige årsager. For 10-15% af infertile par er infertiliteten uforklarlig (Pinborg et al. 2018).

Behandlingen af ufrivillig barnløshed er ved fertilitetsbehandling, og herunder er et udvalg af fertilitetsbehandlingsmetoder med tilsvarende forkortelser, der vil refereres tilbage til igennem specialet:

- *Intrauterine insemination*: insemination med enten partnersæd (IUI-H) eller donorsæd (IUI-D).
- *In vitro fertilisation* (IVF): kontrolleret hormonstimulering af æggestokkene, ægudtagning, befrugtning af æg i reagensglas, embryodyrkning og overførsel af embryo til livmoder.

¹ Endometriose er en tilstand, hvor væv som normalt sidder inde i livmoderen, også sidder uden for livmoderen. Vævet kan ligeledes sidde i æggeledeerne og på æggestokkene og nedsætte frugtbarheden (Nielsen-Breining 2022).

² Polycystisk ovariesyndrom er en tilstand, hvor æggestokkenes funktion er nedsat, hvilket kan medføre nedsat frugtbarhed (Lauritsen 2021).

- *Intracytoplasmatisk sædcelle-injektion (ICSI)*: kontrolleret hormonstimulering af æggestokkene, ægudtagning, mikroinsemination: sædcelle injiceres direkte i ægget før embryodyrkning i petriskål og overførsel af embryo til livmoder.

(Pinborg et al. 2018)

Derudover kommer ægdonation, hvor kvindens æg i ovenstående behandlinger stammer fra en donor. I nogle tilfælde er der derfor tale om dobbeldonation, hvis både æg og sæd stammer fra en donor.

Fertilitetsbehandling følger den kvindelige cyklus i forhold til modning af æg og ægløsning én gang om måneden, og hormonstimuleringen (jf. IVF og ICSI) er netop med til at modne kvindens æg i denne del af hendes cyklus. Hormonbehandlingen er det, der som oftest fremhæves af mine barnløse samtalepartnere som særligt udfordrende i fertilitetsbehandling, da den kan medføre kropslige ubehag og store humørsvingninger. I og med at behandlingen følger den kvindelige cyklus, er det væsentligt at skelne imellem antal gange i behandling og antal år i behandling, da antal behandlinger pr. år afhænger af, hvor mange cyklusser, der forsøges i, og ligeledes er det naturligt – og til tider tvungent – at springe cyklusser over og holde pauser undervejs i et fertilitetsbehandlingsforløb.

I årsrapporten fra Sundhedsdatastyrelsen (2021) over assisteret reproduktion (fertilitetsbehandling) i 2019 kunne det konkluderes, at ud af 2019-fødselsårgangen i Danmark, kom 9,2 procent til verdenen ved hjælp af assisteret reproduktion, hvilket er næsten hvert 10. barn. I Danmark er det desuden muligt at få hjælp til assisteret reproduktion gennem det offentlige sundhedssystem, lever man op til kravene i lovgivningen om assisteret reproduktion. Den påpeger blandt andet, at den øvre aldersgrænse for kvinder i behandling er 45 år (Sørensen 2019). Behandlingen tilbydes barnløse heteroseksuelle og lesbiske par samt enlige kvinder efter udredning og henvisning fra egen læge. På de offentlige hospitalsklinikker skal der henvises inden, kvinden er fyldt 40 år, og der må ikke udføres behandlinger på kvinder over 41 år. Insemination er første behandlingstilbud, og ellers tilbydes op til tre gratis behandlingsforsøg med IVF (Ernst et al. 2021). Kortere ventetider og behandlingsgaranti efter kvindens 41. år gør privatklinikker attraktive, hvilket tilføjer et økonomisk aspekt til ufrivillig barnløshed. Et priseksempel på en privatklinik er 2000-4000kr for én enkelt insemination med partners sæd og 22.000-26.000kr for ét enkelt

forsøg med IVF (Stork 2021; Maigaard 2020). Dertil kommer ekstraudgifter for scanninger, konsultationer, ekstra behandlinger etc. Hormonbehandling, alder og økonomi er alle faktorer mine barnløse samtalepartnere uafhængigt af hinanden nævner i forbindelse med deres overvejelser og bekymringer omkring deres tid i fertilitetsbehandling.

Fertilitetsbehandling har over de seneste år fået et større fokus i medierne og på de sociale medier, hvor en større åbenhed viser sig. DR1's tv-dokumentar fra 2020, *Når Stor-ken Flyver Forbi* (DR 2020) afspejler dette fokus ved gennem tre år at have fulgt en række danskere og deres kamp for at blive forældre gennem fertilitetsbehandling. Programmet har skabt en større indsigt og gennemsigtighed omkring processen i fertilitetsbehandling. Ligeledes er organisationer som Wawa Fertility (2022) og Fertility Care (2022) over de seneste år blevet grundlagt, og de arbejder for at skabe mere viden omkring ufrivillig barnløshed og bedre vilkår i fertilitetsbehandling.

I mit feltarbejde har jeg ikke været i direkte berøring med eller observeret behandlingen af infertilitet og barnløshed, men da mine samtalepartnere ofte referere til tiden i behandling, er samfundsdebatten og teknologierne³ en yderligere rammesætning af mine samtalepartners fortællinger. Ligeledes forekommer der i samfundet og i fertilitetsbehandling at være et fokus på ufrivillig barnløshed, hvor dem, der lever med *permanent* ufrivillig barnløshed, synes at være en overset gruppe i diskussionen af familiedannelse, ufrivillig barnløshed og fertilitetsbehandling i Danmark. På denne måde bliver permanent ufrivillig barnløshed en måde hvorpå kulturelle slægtskabsrelaterede forestillinger og adfærd kan udforskes, og specialet bidrager ligeledes til en antropologisk diskussion af slægtskab som erfaret og praktiseret uden et barn. Slægtskab er således den overordnede analytiske ramme, men som jeg i det kommende afsnit vil vise, rejser permanent ufrivillig barnløshed også spørgsmål om fællesskab og kriser.

Slægtskab i antropologien og i Danmark

I dette afsnit vil jeg give en indføring i nogle af de antropologiske diskussioner af slægtskab – i disciplinen og i Danmark – der går forud for det her speciale. Specialet bidrager til den antropologisk diskussion af slægtskab ved at undersøge familiedannelse med et empirisk udgangspunkt i permanent ufrivillig barnløshed i Danmark. Jeg gør særligt brug

³For studier af assisteret reproduktive teknologier se Strathern 1992, Davis-Floyd & Dumit 1998, Franklin 1997 & 2013, Kroløkke et al 2016.

af nyere antropologisk slægtskabsteori og begreber som *forbundethed* (Carsten 1997) og *at gøre slægtskab* (Howell 2007) som udgangspunkt for at forstå og undersøge slægtskab i Danmark.

I og med at mit feltarbejde har fundet sted i Danmark, forholder jeg mig ligeledes i dette afsnit til slægtskab i Danmark, og hvad det vil sige at være dansker. Afslutningsvis, da permanent ufrivillig barnløshed rejser spørgsmål om (manglende) fællesskaber og eksistentielle livskriser, fremlægger jeg en antropologisk begrebsliggørelse af fællesskab og kriser, der kan være med til at nuancere mine samtalepartneres oplevelse af at leve med permanent ufrivillig barnløshed i Danmark. Dermed danner slægtskab den overordnede ramme, der i dialog med begreber som fællesskab og kriser tilsammen bringer slægtskabsbilleder, overgangsritualer, tvetydige tab og kroniske kriser i forgrunden.

Slægtskab i antropologien

Slægtskab har en lang tradition i den antropologiske disciplin og blev i tidlige studier anset som en dominerende institution i "primitive" samfund, hvor det både har været et organiserende princip (Maine 1861), en måde at klassificere og determinere terminologi på (Morgan 1964 [1877]) og har affødt både afstammings- (Evans-Pritchard 1951; Radcliffe-Brown 1952) og allianceteorier (Lévi-Strauss 1969). Slægtskabsstudier i antropologien har dog i perioder også været mål for stor kritik og særligt været beskyldt for at være forudindtagede og etnocentriske (Bamford 2019). David Schneiders to værker *American Kinship. A Cultural Account* (1968) og *A Critique of the Study of Kinship* (1984) påpeger blandt andet, hvordan "blod er tykkere end vand"-analogien og biogenetisk beslægtethed er et udtryk for den Euro-Amerikanske forestilling om slægtskab og essentielt er en kulturel konstruktion. Ligeledes er Carol MacCormack og Marilyn Strathern i *Nature, Culture and Gender* (1980) kritiske over for slægtskabsstudier og sætter spørgsmålstegn ved sammenhængen mellem biologi, køn og slægtskab (ibid.; se også Franklin & McKinnon 2001). Kritikken banede vejen for nyere slægtskabsstudier, der i højere grad fokuserede på nye former for slægtskab herunder *forbundethed*, slægtskabsprocesser og socialt slægtskab frem for blodsbeslægtede relationer (Weston 1991; Ragoné 1996; Carsten 1997 & 2000; Gullestad & Segalen 1997; Howell 2007; Levine 2008; Rijken & Merz 2014).

Med et øget fokus på infertilitet og udviklingen af assisteret reproduktive teknologier opstod samtidig nye problemstillinger i krydsfeltet mellem slægtskab, teknologi og etik (Strathern 1992; Davis-Floyd & Dumit 1998; Inhorn & Birenbaum-Carmeli 2008). Ydermere viser antropolog Sarah Franklins mangeårige studier af personer i fertilitetsbehandling, at brugen af assisteret reproduktive teknologier medfører store personlige implikationer herunder stor fysisk og psykisk belastning og indebærer adskillige kulturelle dimensioner, der har indvirkning på forståelser af slægtskab (Franklin 1997; 2013). Ligeledes påpeger Franklin de reproduktive teknologiers relationalitet, da de ikke blot skaber et barn, men at børn også skaber nye relationer; De transformerer *par* til *familier*, ligesom at de skaber forbindelser til slægt, og at selve ønsket om at blive en familie ”also indexes wider social relations” (Franklin 1997, 21). Fokus på assisteret reproduktive teknologier har samtidig affødt en opmærksomhed på mikroorganismers agens i en gentænkning af slægtskab, herunder hvordan sæd- og ægdonation udfordrer vores forståelse af biologiske slægtinge (Kroløkke et al. 2016). Endeligt viser studier af infertilitet og reproduktive teknologier, at de udfordrer kulturelle forestillinger og metaforer om tilblivelseshistorier (Becker 1994; Lockerbie 2014; Tjørnhøj-Thomsen 1999 & 2002), forældreskab (Modell 1989) og kønnede forventninger til reproduktion, hvor der blandt andet sættes spørgsmål ved maskulinitet (Inhorn 1994; 2004; 2012).

Mit speciale går implicit i dialog med mange af de førnævnte studier, der ligeledes har været til inspiration for min forståelse og mit studie af permanent ufrivillig barnløshed. For til trods for at analogien ”blod er tykkere end vand” har været kritiseret i antropologien, er det ikke desto mindre sådanne forestillinger, der går igen blandt mine samtalepartnere, når de forsøger at skabe sammenhæng mellem biologi, teknologi og slægtskab. Ligeledes optræder fortællinger om psykisk og fysisk belastning under fertilitetsbehandling, der selv mange år efter at være stoppet har indvirkning på mine samtalepartnernes hverdag.

Særligt har jeg under mit feltarbejde og i mit speciale været inspireret af antropolog Janet Carstens (1997) *relatedness* – her oversat til *forbundethed* – og antropolog Signe L. Howells (2007) *kinning* – her oversat til *at gøre slægtskab* – som en tilgang til at undersøge slægtskab i min felt. Med et empirisk udgangspunkt i et malaysisk fiskesamfund viser Carsten, hvordan malaysisk slægtskab er en proces, der tager sit udgangspunkt ved fødslen for derefter at udvikle sig igennem en samhørighed og fællesskab omkring mad.

På denne måde viser Carsten, at malaysiske slægtskabsidiomer hverken er forankret i biogenetisk slægtskab eller socialt slægtskab, men i en forbundethed på tværs af kategorierne. Ligeledes beskriver mine samtalepartnere i kapitel 3, hvordan de forestillede sig at skabe forbundethed på tværs af biologiske og sociale slægtskabskategorier ved ”at kunne give noget videre”.

Lig Carsten forstår antropolog Signe L. Howell (2007) slægtskab som en proces, og gør det til et udsagnsord – *at gøre* slægtskab – i sin undersøgelse af transnational adoption. Særligt for Howells begreb er, at individet gennem slægtskab bliver til i dets *relation* til andre, hvilket er paradoksalt for den Euro-amerikanske forestilling om det autonome individ (ibid., 23). Særligt fremhæver Howell tre processer – kin by nature, kin by nurture & kin by law – som centrale måder at skabe forbundethed på, hvilket er processer, der går igen blandt mine samtalepartnere, der ikke *kun* forstår slægtskab som biologisk reproduktion (kin by nature), men også som socialt slægtskab gennem adoption og sæd- og ægdonation (kin by nurture & kin by law). *Forbundethed* og *at gøre slægtskab* er således en underliggende analytisk tilgang til mit empiriske materiale, der særligt skal afspejle en slægtskabs*proces* og forskellige måder *at gøre* slægtskab på.

I og med at mit feltarbejde har fundet sted i Danmark, vil jeg i det næste afsnit vise, hvordan dette mere specifikt kommer til udtryk i en dansk kontekst.

Familien Danmark

”Familien Danmark” har en smuk klang, for familie er et af de allermest positive ord i vores sociale begrebsverden.

(Knudsen 1996, 64)

Således beskriver tidligere antropolog og journalist Anne Knudsen metaforen ”Familien Danmark” i sit værk *Her går det godt, send flere penge* (1996). I værket undersøger Knudsen danskerne, den danske velfærdsstat og dansk slægtskab, og hun udleder, hvordan ”familien” er kommet til at fremstå som et af de mest positive ord i det danske samfund. Knudsen demonstrerer, hvordan fortællingen om ”Familien Danmark” er central for den nationale selvforståelse og afspejler den ideelle familie med udgangspunkt i danske værdier som samhørighed, fællesskab og hygge. Ligeledes påpeger Knudsen, hvordan samfundsstrukturen imiterer billedet på en familie, for ”i familielivet er alt trygt og

godt” (Knudsen 1996, 64). Foruden at ”familie” synes at være en stærk metafor og et billede på det danske samfund, har velfærdsstaten en konkret interesse i danskernes familiedannelse.

Den danske velfærdsstat er karakteristisk for den skandinaviske model, hvor sociale ydelser gives til alle borgere uafhængig af arbejdsmarkedet eller andre familiemæssige situationer, og den finansieres gennem et skattesystem. I Danmark tilbydes gratis velfærds- og serviceydelser såsom et gratis sundhedsvæsen og uddannelsessystem (Ploug et al. 2004, 11-12), hvilket også er kommet til at inkludere 3 gratis forsøg med IVF. En generel bekymring for velfærdsstaten er konsekvenserne ved udskydelse af familiedannelse og et fald i antal barn pr. indbygger, da dette vil skabe en demografisk ulighed, der sætter velfærdsstaten under pres (ibid.). Velfærdsstaten har med andre ord en interesse i danskernes reproduktion og familiedannelse.

Gennem det 20. århundrede har familien ændret betydning i Danmark, og særligt en stigende individualisering og frigørelse af de enkelte individer fra traditioner har været central for denne udvikling. Kærlighed og tiltrækning er blevet tillagt større betydning, papirløse forhold er opstået, ligesom at seksuelt samvær er blevet adskilt fra reproduktion. I slutningen af 1900-tallet ses især en udvikling i familiemønstret, hvor nye familieformer kommer til. Større ligestillingen mellem kønnene på arbejdsmarkedet betød også et opgør med den hjemmegående husmor, og længere uddannelser for begge køn har generelt betydet en udsættelse af det første barn. Med udviklingen af præventionsmidler og legaliseringen af abort, er det endnu engang blevet muligt at udskyde familiedannelsen. Med dette in mente, blev det at få et barn ”i stigende grad et resultat af en beslutning baseret på overvejelser for og imod. Graviditeter blev planlagt, og børn blev ønskebørn” (ibid., 251). Til trods for en stigende individualisering og autonomi over reproduktionen synes der, ifølge antropolog Richard Jenkins, at være en særlig relationalitet blandt danskerne, der kommer til udtryk i en antagelse om homogenitet og en særlig *danskhed*, der udfordrer billedet på det danske samfund som individbaseret.

I perioden 1996-98 undersøgte Jenkins, hvad *Being Danish* (2010) betød, og med udgangspunkt i den midtjyske by Skive blev det klart for Jenkins, at danskerne havde en særlig forestilling om, hvad det ville sige at være dansker. Et dominerende narrativ udspillede sig omkring en *danskhed*, der tog udgangspunkt i en antagelse om homogenitet og lighed. Ligheden underbyggedes blandt andet, ifølge Jenkins, i en egalitær ideologi

kaldet Janteloven, der påbyder, at ingen er hævet over andre, og at alle *skal* være ens (Jenkins 2010, 45). Gennem folkeskolen og uddannelse mere generelt udspiller sig en, hvad han kalder, *dannelse*, der kultiverer danskerne ind i denne forestilling om danskhed. Den danskhed som Jenkins observerede i midt-90erne er dog ikke konstant, og under færdiggørelsen af etnografien observerer Jenkins selv, hvordan blandt andet homogeniteten kommer under pres af indvandring, hvilket kun er blevet forstærket over de seneste år. Ligeledes konkluderer Jenkins, at narrativet, som danskernes fortællinger giver udtryk for, er anderledes splittet og uhomogen i praksis. Det særligt interessante ved Jenkins' observationer af Danmark og danskhed er derfor *fortællingen* om homogenitet og værdier, der beror på lighed og fællesskab, om end det ser anderledes ud i praksis. Danskernes forestilling om, at alle *skal* være lige, kommer blandt til udtryk i specialet gennem et narrativ om "familie" som en standard og naturlig forventning, der medfører en sorg og livskrise, da mine samtalepartnere ikke kan tage aktiv del i fortællingen på lige fod med, hvad der synes, alle andre.

Slægtskab i Danmark er med andre ord central for måden danskerne forstår sig selv og organiserer samfundet på, hvilket kommer til udtryk i samfundsstrukturer, der synes at imitere billedet på en familie. Ligeledes er der i Danmark en påstået homogenitet, der fordrer, at alle *skal* være ens. Koblingen mellem samfundet som et billede på familien og danskernes antaget lighed, synes at modsige det moderne individs autonomi og individualisering og i stedet afspejle en relationalitet. Denne diskrepans mellem autonomi og relationalitet udfoldes yderligere i specialet, hvor forholdet mellem individ, fællesskaber og samfund kommer til syne i en analyse af erfaringerne med permanent ufrivillig barnløshed.

Frem til nu har jeg givet et indblik i studier af slægtskab i den antropologiske disciplin, og hvordan de har været til inspiration for mit feltarbejde og speciale. Dernæst har jeg mere specifikt fremlagt slægtskab i Danmark og en teoretisk gennemgang af Danmark som kontekst. Afslutningsvis, vil jeg gå yderligere ind i slægtskab i mit speciale, der uløseligt er forbundet til fællesskaber og kriser.

Slægtskab, fællesskab og kriser

Jenkins indgang til at undersøge danskerne tilbage i 90erne var et spørgsmål om betydningen af etnicitet og identitetsdannelse, og hvad det ville sige at være dansk. Lig Jenkins

undersøger antropolog Mikkel Rytter (2010), hvordan slægtskabsbilleder er med til at differentiere mellem ”rigtige” og ”ikke helt rigtige” danskere. I et studie af integration og den danske familiesammenføringsliv viser Rytter, hvordan etnicitet, slægtskab og nationalt tilhørsforhold bliver afgørende elementer i det danske immigrationssystem. Den danske familiesammenføringslov har siden 2002 blandt andet krævet, at danske borgere, der søger om familiesammenføring med en udenlandsk partner, skal kunne fremvise et nationalt tilhørsforhold, hvori familiehistorik og nationale tilhørsforhold skal indgå. Tilhørsforholdet vurderedes i 2008 blandt andet ud fra spørgsmål om, hvor længe partnere har boet i Danmark, om der er taget uddannelser i Danmark, og om der er en tæt tilknytning til det danske arbejdsmarked. Parametrene der måles ud fra, argumenterer Rytter, tager udgangspunkt og legitimeres igennem et særligt slægtskabsbillede, der skildres og reproduceres i de danske medier og i dansk politik. ”Familien Danmark”, skriver Rytter med henvisning til Knudsen (1996), er ”et sådant billede, da det kombinerer de levede erfaringer (eller idealiserede fantasier) med et mere abstrakt nationalt fællesskab” (Rytter 2010, 308. *Min oversættelse*). Ydermere illustrerer Rytters undersøgelse, hvordan slægtskab er en specifik måde at tale om og tænke nationen på, der konstant afgrænser og essentielt skelner imellem ”rigtige” danskere og ”ikke helt rigtige” danskere.

Rytters interesse er som udgangspunkt mulighederne for integration i det danske samfund og familiesammenføring, og alligevel er der paralleller til mit feltarbejde og permanent ufrivillig barnløshed. For hvad Rytter grundlæggende gør, er at vise, hvordan slægtskab er et magtfuldt billede og metafor i Danmark, der har egenskaben til at determinere, hvem der tilhører det nationale fællesskab, og hvem der ikke gør. På lignende vis synes der at være et slægtskabsbillede i min felt, der differentierer mine samtalepartnere i ”rigtige” familier og ”ikke helt rigtige” familier, der skaber forbundethed til, som det vil vise sig, nationale fællesskaber. Yderligere har slægtskabsbilleder potentialet til, skriver Rytter, at segmentere og afgrænse befolkning, hvilket er en erfaring, der går igen i mine samtalepartners fortællinger, der i kraft af at være ”ikke helt rigtige” familier oplever at stå uden for fællesskabet. Dette fører for flere til en livskrise, som jeg nu vil se lidt nærmere på.

Permanent ufrivillig barnløshed beskrives af mine samtalepartnere som en livskrise, da deres barnløshed afføder eksistentielle spørgsmål i forhold til, hvordan livet er nu og skal

være i fremtiden. Krisen trækker tråde både til fortiden, nutiden og fremtiden, hvilket giver anledning til at betragte krisen som et vedvarende og tilbagevendende fænomen. Denne måde at anskue krise på betyder en fornyet opmærksomhed på krise som et fænomen i verden og et antropologisk studieobjekt, en opmærksomhed Stefan Beck og Michi Knecht (2013) mener, antropologien har taget for givet. Kriser sættes ofte i forbindelse med krig, katastrofer, sygdom og politiske regimer, hvor den er blevet studeret som et event eller brud på den sociale orden, og det har affødt et fokus på før, under og efter krisen, og adfærd og kulturelle forestillingers forandringsproces. For befolkningen i Guinea-Bissau er deres hverdag karakteriseret af ufred og et potentiale for krig, hvilket for antropolog Henrik Vigh (2008) har givet anledning til at betragte det som en kronisk krise.

Krig i hovedstaden Guinea-Bissau i Bissau er ikke længere et enkeltstående event eller et midlertidigt brud på den sociale orden, beskriver Vigh. Snarere er det en tilbagevendende begivenhed, der selv i fredstider er allestedsnærværende gennem potentialet for krig. Dermed gør oplevelsen af et før, under og efter krig sig heller ikke gældende for befolkningen længere, der i stedet oplever at være i konstant alarmberedskab og krise.

For mange mennesker i verden – de kronisk syge, de der udsættes for strukturel og systemisk vold, de socialt marginaliserede og de fattige – beskriver Vigh, er verden ikke karakteriseret af fred, velstand og orden, men af muligheden for konflikt, fattigdom og ubalance (ibid., 7). På denne måde træder kriser i baggrunden, bliver den nye ”normal” og på sin vis kronisk, hvorfor Vigh argumenterer for, at vi i stedet for at undersøge kriser *i* kontekster, må undersøge kriser *som* kontekst. Ved at undersøge krise som kontekst, kan det være med til på ny at belyse forholdet mellem det personlige og det sociale (ibid., 15). Vighs undersøgelse af kriser som kontekst og begrebet *kroniske kriser* bidrager til en ny teoretisk forståelse af kriser som koncept samtidig med, at begrebet kan belyse adfærd og erfaringsverdener på steder og blandt folk, der oplever længerevarende kriser.

Det kan synes overraskende at sammenholde krig i Guinea-Bissau med permanent ufrivillig barnløshed i Danmark, men lig krig i Guinea-Bissau oplever mine samtalepartnere, at deres krise og sorg er et allestedsnærværende potentiale, der kan udløses i køen til isbutikken, når de ser fællessang i tv, eller når 60-årige Helle fortæller mig, at ”nu kommer der en sorgproces igen, for nu begynder de alle sammen at få børnebørn”. Hvor Vighs undersøgelse tager udgangspunkt i et krigsramt Bissau, tager min undersøgelse

afsæt i permanent ufrivillig barnløshed, der i permanentheden kan anskues som en kronisk sygdom og belyse forholdet mellem individ og samfund gennem kulturelle forestillinger om slægtskab. Ligeledes bidrager min undersøgelse ind i komparative studier af kriser i den antropologiske disciplin.

Således udgør slægtskab, fællesskab og kriser den analytiske ramme for mit speciale. Med slægtskab som den overordnede ramme kan jeg gennem litteratur af fællesskab og kriser nuancere mine samtalepartneres oplevelser og erfaringer med familiedannelse i Danmark.

Specialets opbygning

I kapitel 1 har jeg introduceret mit speciales felt og problemstilling samt introduceret den analytiske ramme. I kapitel 2 giver jeg en indføring i måden hvorpå mit etnografiske materiale er indsamlet, herunder metodiske og etiske overvejelser ved at udføre et feltarbejde i en sårbar felt. I kapitel 3 undersøger jeg mine samtalepartneres forestilling om familie og familiedannelse, der synes at tegne et særligt kulturelt slægtskabsbillede (Rytter 2010) om den standardiserede familie. Slægtskabsbilledet bliver udgangspunktet for familieforestillingen i de kommende kapitler 4 og 5, og særligt afspejler det en forbundethed til samfundet og en fortælling om det gode liv i Danmark. Fra en samfundsmæssig fortælling om slægtskab til et fokus på, hvordan mine samtalepartnere (ikke) indgår i fællesskaber, undersøger jeg i kapitel 4, hvordan slægtskabsbilledet segmenterer mine samtalepartnere, så de føler sig som en zebra på en ponymark. I kapitel 5 er der yderligere fokuseret ind på individet, der i sorg og krise, fortæller om at have mistet manualen til livet. Specialet afsluttes med en konklusion, hvor kapitlerne sammenholdes, specialet konkluderes, og afslutningsvis reflekterer jeg over spørgsmålet *hvad så nu?*

Kapitel 2: Ind i en sårbar felt

I dette kapitel introducerer jeg mit etnografiske materiale, og hvorledes det er indsamlet. Særligt for min felt og mit feltarbejde er en fysisk og psykisk intimitet og sårbarhed, der er kommet til udtryk i personlige beretninger om hårde sygdoms- og fertilitetsbehandlingsforløb og fortællinger om meningsløshed, stress, depressioner og selvmordstanker. Bevidstheden om denne intimitet og sårbarhed har influeret mit feltarbejde i forhold til at skabe adgang, at lave online etnografi og udarbejdelsen af en logbog. Ligeledes har feltens intimitet og sårbarhed givet anledning til etiske overvejelser omkring at påvirke sin felt og selv blive påvirket af felten. Helt grundlæggende er mine metodiske valg påvirket af feltens intimitet, ligesom at selvsamme metoder har været afgørende for mit etnografiske materiales intimitet.

Formålet med mit speciale er ikke at kunne drage en universel konklusion på baggrund af mit feltarbejde, men at undersøge, som antropolog Kirsten Hastrup (2010) beskriver det, ”gensidigheden og dynamikken mellem det enkelte handlende menneske og det komplekse sociale fællesskab” (ibid., 9) for på den måde, at kunne skabe indsigt og viden om den verden, vi befinder os i. Således handler det i mindre grad om antallet af samtalepartnere i felten som graden af kompleksiteten, og gennem de antropologiske metoder at observere, hvor ”gensidighed (positiv eller negativ) tages for givet [...] og hvor fællesskabet er forestillet, men derfor ikke mindre virkningsfuldt” (ibid., 20). Med Hastrup in mente, og netop i kraft af de antropologiske metoder jeg nu vil præsentere, finder selv et øjensynligt lille feltarbejde sin relevans.

I dette kapitel giver jeg indledningsvis en oversigt over min etnografiske data, databehandling og en introduktion til mine samtalepartnere. Dernæst følger en beskrivelse af mine metodiske tilgange med et særligt fokus på udarbejdelsen af min logbog. Afslutningsvis fremlægger jeg mine etiske overvejelser.

Data og databehandling

Den etnografiske data anvendt i dette speciale er indsamlet under et 5 måneders feltarbejde i Danmark i perioden april til oktober 2021. Den er indsamlet igennem digitale og fysiske observationer og deltager observationer på digitale platforme, (sociale) medier og

hjemme hos mine samtalepartnere. I perioden april til september har dette affødt feltnoter stort set hver dag af varierende grad. Feltnoterne er noteret i noteprogrammet OneNote og inddelt i analytiske, metodiske og etiske feltnoter. Derudover har jeg på digitale platforme som Facebook, Instagram og i internetbrowseren gemt 50+ offentligt tilgængelige opslag, nyhedsartikler samt taget 50+ skærmbilleder af offentligt tilgængelige Instagramhistorier⁴. Tilsammen indgår alt dette i den generelle observation af infertilitet, fertilitetsbehandling og permanent ufrivillig barnløshed i Danmark.

Derudover er der foretaget 18 interviews med 13 samtalepartnere af 1-2 timers varighed, hvoraf enkelte er midt- og slutevalueringer af ca. 30 minutters varighed. 15 af dem er afholdt via det online mødeprogram Zoom, og de sidste 3 er afholdt hjemme hos mine samtalepartnere. Det er blevet til i alt ca. 19 timers (1.137 minutter) optagelser, hvoraf interviewsene via Zoom både er billede og lyd, og dem hjemme hos mine samtalepartnere udelukkende er lyd. Af de 19 timers optagelser er 17 timer transskriberet og 2 timer gennemlyttet. Til hvert interview tilhører feltnoter både før, under og efter. Under interviewsene har jeg i en notesbog noteret kerneord, observationer og opfølgende spørgsmål, ligesom jeg ved hjemmeinterviews også har visualiseret deres hjem gennem håndtegnede plantegninger.

Derudover har jeg udarbejdet en logbog som dataindsamlingsværktøj, hvor fire kvinder over en periode på to måneder har observeret sig selv og beskrevet deres oplevelser med permanent ufrivillig barnløshed. Det er i alt blevet til 23 normalsider.

Den etnografiske data er blevet behandlet gennem en tematisk kodning (Emerson et al. 2011 [1995]), der inkluderer: (1) fortællinger og forestillinger om et barn/en familie, (2) selvets påvirkning af fertilitetsbehandling og permanent ufrivillig barnløshed, (3) samtalepartnernes oplevelse af in- og eksklusion fra fællesskaber, (4) permanent ufrivillig barnløshed som en krise, (5) logbog, og (6) metode og etik. Ved overførslen af data fra empiri til speciale foregår en anonymiseringsproces, hvilket betyder, at alle mine samtalepartnere optræder under et pseudonym og at personfølsomme data, der kan spores tilbage til den enkelte person, kan være udeladt. Ligeledes er mit etnografiske materiale opbevaret utilgængeligt bag passwords, på en ekstern harddisk og bag lås.

⁴ Instagramhistorier forsvinder efter 24 timer.

Mine samtalepartnere

Grundet feltens intimitet og sårbarhed blev en gatekeeper (Hammersley & Atkinson 1995) essentiel for adgangen til min felt. Abalone Tholstrup Stein, stifter af bloggen *Et Andet Liv*, bliver en sådan gatekeeper og gennem hende, får jeg adgang til en lukket Facebookgruppe og et nyhedsbrev, hvor jeg har lov til at lave et opslag og skrive en mail. Heri efterspørger jeg personer, der lever med permanent ufrivillig barnløshed, og i alt får jeg henvendelser fra 20 personer. Af de 20 personer er ti kvinder blevet mine centrale samtalepartnere. Derudover inkluderer mine samtalepartnere én af de ti kvinders mand og to fagprofessionelle, én psykolog og én psykoterapeut og fertilitetsrådgiver.

De ti kvinder og ene mand udgør de samtalepartnere, der i dette speciale er defineret ved at leve med permanent ufrivillig barnløshed (jf. definitionen fra kapitel 1). De er i alderen 37-64 år og karakteriseret ved at have været igennem et fertilitetsbehandlingsforløb uden at have fået et barn. De varierer i geografisk placering, uddannelse, økonomisk indkomst og civilstatus. Ligeledes varierer deres behandlingsforløb i behandlingsmetode, tid i behandling, om de har været i behandling som par eller solo, og om det har været på en privat eller offentlig klinik. Til trods for at enkelte af dem har partnere med børn, har de alle genkendt sig selv i førnævnte definition af permanent ufrivillig barnløshed, hvilket er årsagen til, at de har kontaktet mig.

Ingen af mine samtalepartnere har adopteret, selvom enkelte har forsøgt, og det skyldes blandt andet, at adoption også inkluderer lange ventetider, etiske spørgsmål i forhold til personlig psykisk belastning efter mange års fertilitetsbehandling og et adoptivbarns potentielle udfordringer. Det er dog især den maksimale aldersforskel på 42 år mellem barnet og den ældste voksen ved ansøgningstidspunktet, der har været afgørende (Familieretshuset 2022). Da mange af mine samtalepartnere har været igennem fertilitetsbehandlingsforløb i midt-/slut-30'erne, betyder det, at chancen for at "nå" at få et spædbarn er meget lille. Adoption har derfor været med i manges overvejelser, men ens for alle har ingen fået egne børn⁵.

Foruden de ti kvinder og den enkelte mand, inkluderer mine samtalepartnere to kvindelige fagprofessionelle, én psykolog og én psykoterapeut og fertilitetsrådgiver, der begge er specialiseret inden for ufrivillig barnløshed og fertilitetsbehandling. Fælles har

⁵ Når der i specialet henvises til "egne børn" inkluderer det både biologiske børn og sociale børn ved fx adoption, pleje, etc.

de begge en personlig erfaring med fertilitetsbehandling, og begge har de i dag børn. De fagprofessionelle spiller en central rolle i min felt, da de ligeledes bidrager til fortællingen om permanent ufrivillig barnløshed i Danmark.

Eftersom mine samtalepartnere primært er kvinder, giver dette et særligt kønnet perspektiv på permanent ufrivillig barnløshed, men som nævnt i kapitel 1, og igen af psykoterapeut og fertilitetsrådgiver Mie, har mænd det *også* svært med ufrivillig barnløshed. I mit feltarbejde skyldes kønsfordelingen dog primært, at det nyhedsbrev jeg får adgang til felten igennem, hovedsagligt havde kvinder på maillisten.

Seksualitet er endnu et underliggende tema i mit speciale. Til trods for at mit feltarbejde ikke var målrettet en specifik seksualitet, bærer specialet præg af en heteronormativitet i mine samtalepartners forestillinger og fortællinger om slægtskab, der tager udgangspunkt i familiedannelse med det modsatte køn. Jeg er derfor bevidst om, at dette speciale vil se anderledes ud, havde mine samtalepartnere haft anden seksualitet end heteroseksuel.

Afslutningsvis, har jeg valgt at omtale mine samtalepartnere som ”personer, der lever med permanent ufrivillig barnløshed” frem for ”permanent ufrivilligt barnløse”, da der i min felt er et ønske om at anerkende permanent ufrivillig barnløshed som en tilstand og sygdom lig diabetes og *ikke* en identitet. Foruden et pseudonym refererer jeg til mine barnløse samtalepartners alder, da den giver en indikation om, hvor længe siden det var lovmæssigt muligt for dem at få fertilitetsbehandling, og hvor tidsmæssigt omfattende påvirkningen af fertilitetsbehandling og permanent ufrivillig barnløshed er for mine samtalepartnere. Mine fagprofessionelle samtalepartnere refereres til jævnfør deres profession, da det er dén, der er væsentlig for deres udsagn.

Feltarbejdet

I og med at min felt befinder sig i Danmark, og jeg selv er en del af danske kultur, den danske velfærdsstat og datter ud af en heteronormativ middelklasse ”kernefamilie” bestående af en mor, en far og en lillebror, er jeg på mange måder den ”indfødte”, jeg har sat mig for at undersøge. Ligeledes deler jeg specifikke kropslige erfaringer – fx menstruationscyklus – med hoveddelen af mine samtalepartnere. Sidstnævnte har skabt en forståelse og genkendelighed mellem mig og mine samtalepartnere, hvilket har bidraget til et fortroligt rum for deling. Førstnævnte har jeg forsøgt at imødekomme ved at undersøge et

område af den danske kontekst, jeg ingen tidligere viden eller erfaringer har omkring. Ved at tillære mig ”sproget” – typer af fertilitetsbehandling og forkortelser, lovgivning, offentlige kontra private behandlingstilbud, og sygdomsdiagnoser, der kan være årsag til nedsat fertilitet – og samtidig inddrage eksterne undersøgelser af Danmark (jf. Jenkins), har det været muligt at gøre det kendte fremmed og få et nyt perspektiv på min egen kultur.

Under mit feltarbejde har jeg særligt gjort brug af digital etnografi (O’Reilly 2012), da min felt, foruden at være sårbar, i april 2021 befandt sig i en begyndende genåbning af samfundet efter en COVID-19-nedlukning. Jeg har gjort brug af det digitale som en måde at lave feltarbejde *igennem* og *af* internettet, hvor jeg både har observeret internettet som et kulturelt produkt og en måde at tilgå viden på (ibid., 173-174). Digital etnografi har ligeledes gjort det muligt at deltage i et online lukket fora og fællesskab på Facebook, der ellers ikke ville have været adgang til. Digital etnografi har sine fordele ved, at det er muligt at dække og observere et stort online område, og dermed være til stede og observere på flere sites (Marcus 1995). Ligeledes har jeg været i kontakt med personer over store geografiske afstande. En konsekvens ved digital etnografi er afhængigheden af en (god) internetforbindelse og en mere uformel og uforpligtende relation. At betragte ud fra det materiale jeg har genereret, synes min data dog ikke at være påvirket af en hverken uformel eller uforpligtende relation.

Foruden digitale observationer og deltager observationer har jeg særligt fokuseret på interviews og logbøger som en kilde til indsigt i permanent ufrivillig barnløshed.

Interview

Jeg har anvendt semi-strukturerede interviews som en central metode til at imødekomme feltens intimitet, der samtidig skabte et intimt og fortroligt rum for vidensdeling. Her har det digitale ligeledes været et centralt element, da enkelte har kunne deltage uden billede og i deres egne omgivelser.

Mine interviews har en varighed af 1-2 timer, hvilket gav mine samtalepartnere tiden og muligheden for at fortælle deres historier. Interviewsene med mine barnløse samtalepartnere har ligeså karakter af livshistorieinterviews (Rytter & Olwig 2018), da fokus har været centreret omkring deres fortællinger, forestillinger og drømme om en familie gennem deres liv. At få lov til at fortælle sin historie har ligeledes vist sig som en

motivation for at deltage i mit projekt. Historiefortælling og fortællinger har således været en metodisk tilgang og et analytisk greb under mit feltarbejde, der går igen i mit speciale.

Historier og historiefortælling synes, forklarer Jerome Bruner, at være blevet en intuitiv del af vores hverdag og ”lige så naturlige som selve sproget” (Bruner 2004, 8). Men historier har også potentialet til at tegne en bestemt tilstand af virkeligheden, ligesom at de er et produkt af den kontekst og kultur, de fortælles i, hvor de styres af ”udtalte, implicite kulturelle modeller af, hvad selvet *bør være, kunne være* – og selvfølgelig *ikke bør være*” (ibid., 78. *Min kursiv*). På lignende vis forholder mine samtalepartners forestillinger og fortællinger sig bestandigt til fortællinger om, hvordan livet og slægtskab er og burde være i det danske samfund. Gennem livsfortællinger og fortællinger fra hverdagen i mine interviews synes der ligeledes at optræde en fortælling *på tværs* af mine samtalepartners historier, hvor en kulturel forestilling om ”almindelighed” antydes.

En anden måde fortællinger kommer til udtryk er gennem logbøgerne.

Logbog

Udarbejdelsen af en logbog var endnu et initiativ til at imødekomme min sårbare felt. Logbogens formål var at få et længerevarende indblik i de personlige erfaringer og følelser omkring permanent ufrivillig barnløshed i Danmark, og over en periode på to måneder bad jeg de deltagende om at observere sig selv og notere med dato deres oplevelser i bestemte situationer. Logbogen igangsattes med en indledende samtale og fremsendelsen af et dokument med en beskrivelse af logbogen (se billede 1). Undervejs afholdt jeg en midtvejsevaluering og afslutningsvis en slutevaluering for at have en føling med mine samtalepartnere og skriveprocessen.

LOGBOG:

Dataansvarlig studerende: Anne Sofie Skifter Lausen

Kontakt: mail: [redacted]@post.au.dk, mobil: [redacted]

Uddannelse: Antropologi (Kandidat), Aarhus Universitet

Titel på projekt: Permanent Ufrivillig Barnløshed – "Hvad Nu?"

Beskrivelse:

Formålet med logbogen er at få et indblik i erfaringen og følelserne omkring permanent ufrivillig barnløshed i Danmark. Gennem logbøgerne skabes et privat og intimt rum, hvor der er plads til de personlige beretninger og følelser, der kan synes svære i sociale sammenhænge. I logbøgerne får dine tanker og følelser frit spil og ingen følelser eller handlinger er forkerte. Du bestemmer selv i hvor høj grad du deltager, men jeg vil bede dig om at lægge mærke til nedenstående spørgsmål og notere ned i din telefon, på et stykke papir, i dette dokument eller i den form du er bedst tilpas med. Jeg vil løbende tjekke ind med dig og din oplevelse af logbøgerne. Skulle du have nogen spørgsmål, skal du endelig række ud enten på mail eller telefon. I de kommende to måneder vil jeg bede dig tænke over og notere nedenstående spørgsmål. **Det er vigtigt, at du noterer datoen for dine refleksioner.** Du er nu klar til at gå i gang. På forhånd tak!

Spørgsmål:

I de kommende måneder vil jeg gerne bede dig tænke over, lægge mærke til og notere når følgende opstår:

- Du bliver opmærksom på din (permanent ufrivillig) barnløshed – enten implicit eller eksPLICIT af dine omgivelser
 - o I hvilke situationer opstår det?
 - o Hvem/hvad skaber situationen?
 - o Hvordan får det dig til at føle – både psykisk og fysisk?
 - o Hvad gør du for at håndtere situationen?
- Du bliver opmærksom på samfundets/omgivelsernes forventninger til en familie
 - o Hvilke forestillinger om en familie er der tale om?
 - o Hvordan er du inkluderet/ekskluderet?
 - o Hvordan ser dine familiære relationer ud og hvad gør du for at skabe dem?
 - o Hvilke tanker og forestillinger gør du dig om 'familie' efter accepten af permanent ufrivillig barnløshed? Og i hvilke situationer bliver de særligt stærke?
- Oplever du andre tanker eller følelser, der ikke umiddelbart henvender sig til ovenstående spørgsmål, skal du være velkommen til også at notere dem.

(Billede 1)

Logbøgernes primære formål var at skabe et intimt rum med plads til de personlige betragtninger, der, når situationer lig dem i logbogsdokumentet opstod, kunne noteres efter eget ønske og format. I alt meldte seks sig til at skrive logbog, men én meldte fra og én anden fik aldrig noteret. I alt har fire derfor skrevet logbog, og ud af de fire har én skrevet direkte i det fremsendte dokument, én skrev på post-its på arbejdet og overførte derefter sine observationer til mit dokument, én gjorde brug af en fysisk notesbog, og en fjerde brugte et digitalt noteprogram, der kunne tilgås fra flere enheder. Typen af observationer og noter varierer fra lange detaljerede beskrivelser til punktform. Én enkelt svarede direkte på spørgsmålene i første halvdel af forløbet og ændrede det efter vores midtvejs-evaluering til mere generelle observationer.

Midtvejsevalueringerne var til for at svare på eventuelle spørgsmål undervejs i forløbet og samtidig reflektere over det skrevne. Evalueringerne var en mulighed for at gå dybere ind i de specifikke situationer og få et større indblik i, hvad der skabte dem, hvorfor den enkelte reagerer, som de gjorde, og hvordan situationen håndteredes. Ligeledes fungerede midtvejsevalueringen også som en check-in, der sørgede for den enkeltes velbefindende og lyst til at fortsætte. Logbogen har givet mig muligheden for at *nærme* mig mine samtalepartners intime rum og samtidig spore adfærd over en tidsmæssig periode og på tværs af mine samtalepartnere. I alt er det blevet til 23 normalsiders logbøger.

Mine logbøger har vist sig som en værdifuld kvalitativ indsamlingsmetode, der lig *dagbogsmetoden* (Bartlett & Milligan 2020) giver muligheden for at indsamle data over en længere periode og indfange begivenheder, når, eller så tæt på som muligt, de sker, hvilket kan reducere potentielle fortolkninger i genfortællinger (ibid., 8). Ved at give mine samtalepartnere en form for medbestemmelse i produktionen af data, får de et medansvar, hvorfor jeg også ynder at omtale dem som *samtalepartnere*. Ligeledes har dagbogsmetoden en potentiel terapeutisk værdi, da dagbogen – og i min felt logbogen – tilbyder et rum for svære tanker og følelser samt muligheden for at reflektere over egen adfærd (ibid., 74-75). Ydermere fortæller mine samtalepartnere, der har skrevet logbog, hvordan at notere og få lov til at fortælle (jf. Bruner) har en terapeutisk egenskab, og enkelte fortæller om at blive opmærksom på sine egne adfærdsmønstre og få bearbejdet oplevelser.

Logbogen har været anvendt i kombination med andre etnografiske metoder – interviews, observationer og deltager observationer – hvilket har været med til at nuancere mit etnografiske materiale.

Foruden de nævnte metoder har jeg forsøgt at igangsætte et netværksmøde i Aarhus, da jeg erfarede et ønske om at skabe netværk og fællesskab for personer, der lever med permanent ufrivillig barnløshed. På grund af manglende tilmeldinger blev netværksmødet ikke til noget. I samme periode forsøgte andre sig med netværksmøder i andre dele af Danmark, men med det samme resultat. Dette bidrager til min data, da der i min felt er givet udtryk for, at der manglede fællesskaber, men i praksis var opbakningen en anden.

Etik

Jeg har i mit feltarbejde været i kontakt med personer, der har været igennem hårde fertilitetsbehandlingsforløb, der har oplevet en stor sorg ved ikke at have fået et barn, og flere har erfaringer med stress, depressioner og selvmordstanker. Historier om tab, håbløshed og meningsløshed er ligeledes fortællinger, der går igen i mit feltarbejde. Det har betydet, at jeg undervejs har gjort mig overvejelser omkring, hvordan jeg etisk kunne færdes i min felt. Særligt har jeg haft en opmærksomhed på at skabe en god og tryk relation til mine samtalepartnere ved at have indledende telefonsamtaler, fokus på samtykke og muligheden for at trække sig fra projektet, samt sat tydelige rammer for et fortroligt rum i mine interviews og logbøger. Jeg har bevidst italesat muligheden for og rummet til en følelsesmæssig påvirkning, og mine samtalepartnernes mulighed for at tage pauser eller helt at afbryde interviews og logbøger, skulle det blive aktuelt.

Én enkelt valgte at afbryde logbogen, da vores indledende interview og et genfokus på hendes permanent ufrivillig barnløshed og sorg forårsagede en følelsesmæssig påvirkning. I og med at jeg befandt mig i – hvad jeg betegner – en sårbar felt, følger en forøget risiko og frygt for ”at gøre skade” på sin felt (AAA 2012). Til trods for at jeg uundgåeligt vil have en indvirkning på min felt og omvendt (Gerharz 2017⁶), var dette en situation, der gjorde et stort indtryk på mig og kom til at præge resten af mit feltarbejde.

Jeg fulgte op på den specifikke episode med henvisninger til gratis rådgivning, ligesom jeg efter et par måneder igen fulgte op på min samtalepartner, der med afstand til

⁶ se også Kleinman & Copp 1993; Stodulka et al. 2018

projektet havde fået det bedre. Episoden affødte samtidig en opfølgning på *alle* mine samtalepartnere og samme henvisning til gratis rådgivning, skulle andre have oplevet eller opleve en følelsesmæssig påvirkning. Til trods for at enkelte har været følelsesmæssigt påvirket under vores interviews, er mit generelle indtryk, at for mine samtalepartnere har det at bidrage til mit projekt og forskning generelt været en positiv oplevelse.

Foruden en dårlig samvittighed gjorde episoden med min samtalepartner, der måtte afbryde logbogen, et følelsesmæssigt indtryk på mig, hvilket har givet anledning til yderligere at reflektere over feltarbejderen, privatpersonen og antropologen.

Feltarbejderen, privatpersonen og antropologen

Som antropologistuderende lærer vi at leve os ind i felten, 'go native' (Malinowski 1984 [1922]) og deltage på lige fod med de mennesker, vi studerer, og omhyggeligt notere det i vores kroppe og notesbøger. Jeg er næppe den første til at lave feltarbejde i en kriseramet felt, og alligevel lærer ingen os om, når felten er svær at være i eller når uventede følelser opstår.

I deres erfaring med supervision af antropologistuderende skelner antropologerne Mette Line Ringsted Nimb og Cecilie Rubow mellem etnografens tre sociale identiteter; Antropologen, Privatpersonen og Feltarbejderen (Nimb & Rubow 2018, 113). Det kan være svært at adskille de tre identiteter, og oftest vil der være et overlap når, "det hele menneske" er på feltarbejde, hvilket kan føre til uventede og følelsesmæssige reaktioner (ibid., 112). Ligeledes oplevede jeg selv en overføring (ibid., 116) og en følelsesmæssig påvirkning, da jeg kom "hjem" fra mit feltarbejde. Efter at have befundet mig 5 måneder i en felt, hvor jeg blev konfronteret med sorgfulde og psykisk belastede fortællinger, genkendte jeg mine samtalepartneres følelser af isolation, fortvivlelse og modløshed hos mig selv. I mit feltarbejde har jeg gjort brug af personlige kompetencer, omsorg og empati til at skabe trygge og fortrolige relationer, og set i retrospekt er det svært at afgøre, hvor feltarbejderen og antropologen starter, og privatpersonen slutter. Supervision hos sin vejleder eller ved en ekstern partner under og/eller efter feltarbejde bør med andre ord være en obligatorisk forudsætning for at sende antropologistuderende i felten, da dette er en måde at sikre sig, at også "det hele menneske" kommer hjem igen. Jeg selv er taknemmelig for et godt netværk, en støttende vejleder og ekstern supervision og kan nu se tilbage på det hele som en vigtig kilde til indsigt.

Fra en introduktion til feltet og feltens metodologiske og etiske overvejelser vil jeg nu bevæge mig ind i første del af min undersøgelse af permanent ufrivillig barnløshed, hvor jeg i kapitel 3 undersøger ”den standardiserede familie” som et kulturelt slægtskabsbillede.

Kapitel 3: ”Den standardiserede familie er...”

For mig er den standardiserede familie, det er en eller anden form for familie med børn. Den er ikke nødvendigvis den gammeldags med mor, far og to børn. Den kan lige så godt være to mødre eller to fædre. Men det er med børn. Det er hele tiden med børn.

(Lisa, 48 år)

Jeg møder 48-årige Lisa en juni formiddag på Zoom. Hun er en imødekommende og smilende kvinde, der har meldt sig til mit projekt med ønsket om at bidrage til forskning omkring permanent ufrivillig barnløshed. For hende er det at tale om permanent ufrivillig barnløshed en måde at skabe mening med det hele. Hendes engagement brænder igennem skærmen, hvor hun med en varme formår både at tale om fertilitetsbehandling, sorg og livet uden børn. Lisa var med sin mand, Søren, i fertilitetsbehandling i 6 år kun afbrudt af enkelte pauser på et halvt år. Efter at have forsøgt med ægdonation i Spanien stopper de endeligt i sommeren 2014. Da vi taler om, hvordan hun tidligere og nu forestiller sig at en familie ser ud, er hun ikke i tvivl. For hende er en familie *med* børn.

Familiemønstret har over de seneste årtier været i stor udvikling, og særligt er mange nye familieformer kommet til. Mulighederne for at skabe og danne en familie i Danmark er blevet talrige, og regnbuefamilier⁷ og solomødre er således også eksempler på forbundethed (Carsten 1997), og hvordan slægtskab med tiden er blevet mere alsidig. Udgangspunktet for familiedannelse er dog i begge tilfælde stadig et barn – enten via biologisk reproduktion eller socialt via adoption, partneres børn, pleje etc. Til trods for et historisk brud med traditioner og en udvidelse i de danske familiemønstre, tegner der sig i mit etnografiske materiale et billede af, at mine samtalepartneres forestilling om slægtskab ikke rummer samme alsidighed og i højere grad er præget af en normativ forestilling om og forventning til, hvem og hvad en familie er.

⁷ Betegnelse for en familie med børn, hvor mindst én af forældrene er LGBT+person. Forældrenes forhold er ikke udelukkende baseret på romantiske forhold, men kan være af venskabelig og praktisk karakter (LGBT 2021).

Jeg har i mit feltarbejde arbejdet med forestillinger og drømme om, hvad det vil sige at være en familie, og ved at se på gentagende fortællinger tegner der sig et billede af et større kulturelt narrativ om familiedannelse i Danmark. Jeg vil argumentere for, at et særligt slægtskabsbillede (Rytter 2010) dominerer de barnløses forestilling om, hvad det vil sige at være en familie, hvilket, som det vil vise sig, ikke blot er et billede på dansk slægtskab, men også fortællingen om det gode liv i Danmark. Slægtskabsbilleder har samtidig potentialet til at producere og reproducere symbolske hegn mellem forskellige segmenter i befolkningen (ibid., 303. *min oversættelse*), hvilket kan være årsagen til, at dem der lever med permanent ufrivillig barnløshed oplever en eksklusion. Måden hvorpå de barnløse ekskluderes og konsekvensen heraf, følges der op på i kapitel 4 og 5, og dette kapitel er således den første indledende del af specialets overordnede argument, der både trækker tråde ind i kapitel 4 og 5.

I dette kapitel præsenterer jeg fortællingen om familie i Danmark, som den bliver forestillet og fortalt af dem der lever med permanent ufrivillig barnløshed. Fortællingen tager sit udgangspunkt i ”den standardiserede familie...”, hvorefter jeg fremhæver tre gennemgående temaer i fortællingen; (1) den standardiserede familie er sådan en naturlig forventning, (2) den standardiserede familie er *med* børn og (3) den standardiserede familie er at give noget videre. Tilsammen udgør disse fortællinger det kulturelle slægtskabsbillede.

”... sådan en naturlig forventning”

Ægteparret Dorthe og Michael på henholdsvis 42 og 43 år har begge været tilbageholdne i forhold til drømmen om en familie. Dorthe har i sine 20ere været ramt af sygdom, der er gået udover hendes reproduktive organer, så tanken om at skulle være mor en dag har været gemt væk. Ligeledes har Michael været i tvivl om, om han kunne se sig selv som forælder eller ej. Noget ændrer sig dog, da de i midt-30erne møder hinanden, og ”det virker lovende”, som Michael beskriver det. Ligeledes vokser et ønske for Dorthe ud af mødet med Michael, og ”så er der noget biologi og noget vi køber hus sammen, nå måske alligevel. Så begynder noget uforklarligt og alligevel biologisk, at hvis vi skal, så skal det satme også være”. Inden Dorthe fylder 40 år, starter parret i fertilitetsbehandling. Her forsøger de sig af 3 omgange med IVF, hvorefter de endeligt stopper efter en, særligt for Dorthe, hård psykisk proces.

Jeg møder Dorthe og Michael i deres hjem i en lille østjysk landsby. Det gule 70er murstenshus ligger i et veletableret villakvarter med høje hække side om side, og i nabo-haven stikker toppen af et sikkerhedsnet fra en trampolin op. Kvarteret er badet i stilheden og sollyset efter en tung sensommerregn kun afbrudt af en nabodreng på løbehjul. Huset har Dorthe og Michael gennemrenoveret, og da det ligger på en skråning, har de fra stuen kig til en sø. Husets hjerte er det store køkkenalrum i åben forbindelse med stuen og den gamle overdækkede terrasse, de har isoleret og gjort til en udestue.

Jeg bliver taget imod af en lille dansk-svensk-gårdhund, der har fået et hjørne af køkkenalrummet, hvor hundebur, hundelegetøj og en stor madras hører til, men, som jeg bliver fortalt, er hunden mest, hvor de er – også i sofaen og i sengen. Kort efter min ankomst vælter drengen på løbehjul ude foran køkkenvinduet. Michael og jeg observerer fra køkkenet Dorthe der straks ved hans side og på knæ hjælper drengen. Drengens ansigt skærer en grimasse, og han kører foden i cirkler med Dorthe ved sin side. Med en hånd på drengens skulder snakker Dorthe med drengen, der hurtigt er på benene igen, alt imens Michael laver kaffe og utålmodigt venter på Dorthes tilbagekomst. Jeg har tidligere interviewet Dorthe, og da hun også har skrevet logbog, har vi løbende været i kontakt. Mødet denne sensommeraften er vores afsluttende interview og slutevaluering, og i den forbindelse deltager Dorthes mand Michael for første gang. Jeg fornemmer et vis forbehold og en distancering fra Michael, men som minutterne skrider frem åbner han langsomt men kontrolleret op.

Da vi taler om, hvad det vil sige at være en familie, er billedet ikke helt tydeligt. Snarere beskriver Michael det som ”en slags normal adfærd” at få en familie. Han fortæller:

I starten i de unge år så virker det bare som en naturlig konsekvens, at man er 25 og man bliver færdiguddannet. Alle de ting der. Det er måske en forventning [...] en slags normal adfærd i samfundet, at man falder til ro, får en familie, køber hus og får børn.

(Michael, 43 år)

Denne ”normal adfærd”, som Dorthe og Michael beskriver, resonerer med 42-årige Mariannes forestilling om, hvornår hun skulle have en familie.

Marianne bor til dagligt i et lille rækkehus i Midtjylland og arbejder fuldtid som historielærer på et gymnasium. Som 39-årige startede hun i fertilitetsbehandling som solomor, og grundet et lavt stofskifte må hun direkte i IVF-behandling med den højeste dosis hormoner. Hormonerne gjorde, at hun havde det ”virkelig dårligt”, og hun stopper endeligt som 41-årig, da hun tænkte ”nu er det slut. Jeg kan simpelthen ikke mere”. Marianne fortæller ligeledes om de forestillinger og tanker, hun havde om at skulle starte en familie, hvilket til en start ikke indebar at skulle være solomor. Marianne fortæller:

Jeg har egentlig bare levet mit liv og tænkt, at det nok bare kom på et tidspunkt. Jeg har aldrig tænkt, at jeg aldrig skulle have børn, det har bare været sådan, det skal jeg da [...] Jeg havde tænkt, at jeg skulle have en kæreste først, og i mit hoved skulle man nok også være færdig med sin uddannelse.

(Marianne, 42 år)

Muligheden for at kunne blive solomor gjorde dog, at da Marianne som 39-årig ikke havde en kæreste, kunne hun opsøge drømmen om at få et barn alene – dog uden held.

Særligt interessant er dog Mariannes betragtninger om ”det skal jeg da” som en selvfølgelighed, der resonerer med Michaels ”normal adfærd”, og til sammen synes Marianne, Michael og Dorthes forestillinger om en familie at tegne et billede af en normativ fortælling om livets gang, hvor at finde en partner, få en uddannelse, købe hus og dernæst starte en familie betragtes som en naturlighed.

Psykiater og fertilitetsrådgiver Mie beskriver denne fortælling om livets udvikling og familiedannelse med termen *den reproduktive historie*. Hun forklarer:

Rigtig mange har, fra vi var små eller teenagere, haft et ønske om en dag at få et barn og stifte familie. Der er selvfølgelig nogen, der ikke har, men de fleste har et billede af, hvordan mit liv skal se ud en dag. Om det så skal være far, mor, børn eller om det bare skal være mig og en anden, så har vi en form for billede.

(Mie, Psykiater og Fertilitetsrådgiver)

Den reproduktive historie, Mie beskriver, omhandler ikke udelukkende ufrivilligt barnløse, men særligt for hendes arbejde med personer der oplever ufrivillig barnløshed, bliver den en måde at identificere tab, de barnløse har lidt, for derefter at kunne forstå og arbejde med dem. Særligt sporer Mie de barnløses reproduktive historier tilbage og frem i tiden. For den reproduktive historie kan allerede starte, fra man som barn leger med dukker og ”mor, far, børn”, til man som teenager og ung voksen bliver mere bevidst om, at det er et ønske ude i fremtiden og frem til den dag, hvor det egentlige ønske om at stifte en familie viser sig. Ligeledes strækker historien sig langt ud i fremtiden, hvor drømme om familieliv og børnebørn gør sig gældende. Den reproduktive historie dækker med andre ord over de forestillinger, håb og drømme den enkelte har for sit liv med et særligt fokus på reproduktion og familiedannelse.

Det er netop dette ”billede” de enkelte fortællinger – Marianne, Michael og Dorthes fortællinger – er et udtryk for, for på lignende vis har jeg i mit feltarbejde arbejdet med de personlige fortællinger, forestillinger og drømme om en familie før, under og efter fertilitetsbehandling. Ved at sidestille de personlige beretninger bliver det tydeligt for mig, at en særlig forestilling om familie og familiedannelse gør sig gældende på tværs af fortællingerne, hvilket kan være udtryk for et kulturelt slægtskabsbillede (Rytter 2010).

Antropolog Mikkel Rytter gør brug af begrebet *kinship images* – her oversat til *slægtskabsbilleder* – til at undersøge integration via familiesammenføringen i Danmark. Her argumenterer han for, at distinktionen mellem ”ikke helt rigtige” og ”rigtige” danskere har rod i slægtskab og måden hvorpå, danskere relaterer sig til hinanden gennem et særligt billede af, hvem der tilhører og hvem der bestemt ikke tilhører nationen, da slægtskabsbilleder som bekendt producerer og reproducerer symbolske hegn imellem segmenter i befolkningen. Rytter konkluderer, at slægtskabsbilleder mobiliseret i den offentlige diskurs ikke kun afgrænser og karakteriserer det nationale fællesskab, men samtidig udelukker en stor gruppe af mennesker, de ”ikke helt rigtige” danskere, baseret på deres familiehistorie og nationale tilhørsforhold.

Rytters studie har som udgangspunkt rod i en undersøgelse af migration og familiesammenføring i Danmark og på mange måder, hvad det vil sige at være dansk, hvilket kan synes overraskende i mit speciale om permanent ufrivillig barnløshed. Alligevel er der væsentlige ligheder mellem, måden hvorpå slægtskabsbilledet optræder i Rytters felt og i min felt. For lig Rytter synes der i mit etnografiske materiale at tegne sig et kulturelt

konstrueret billede på slægtskab, der går på tværs af de individuelle fortællinger. Det er et billede, der frem til nu har taget afsæt i en ”normal adfærd”, hvor at få et barn og starte en familie optræder som en naturlig livsudvikling. For slægtskabsbilledet figurerer netop som en central *del* af den naturlige livsudvikling, og således er den reproduktive historie et eksempel på, at familiedannelse ikke blot omhandler selve reproduktionen, men er en del af en længere historie, der forbinder fortiden, nutiden og fremtiden.

For 48-årige Annemette var drømmen om at blive mor ligeledes en naturlig del af måden, hun forestillede sig sit liv. Annemette fortæller:

I virkeligheden er det en meget lang historie, for det, at jeg gerne vil have børn, er jo noget, der har figureret i mit liv, siden jeg var en lille pige – drømmen om at blive mor, eller i hvert fald sådan en naturlig forventning om, at det ville jeg blive.

(Annemette, 48 år)

48-årige Annemette er til daglig direktør i en organisation og bor i et hus i Nordsjælland med sin mand, Peter, og hund. Hver 14. dag bor Peters to børn også hos dem. Annemette er konkurrence-minded, har flere lederstillinger og iværksætterier bag sig, og hun er ikke bange for at skille sig ud, som hun forklarede mig, ”hvis alle pigerne i klassen gik i lyserødt, så fandt jeg en anden farve”. Alligevel havde Annemette en klar forestilling om, at hun i en alder af 27 år ville have to børn, hvilket hun ”på ingen måde havde”.

Som 29-årig møder Annemette en mand, de bliver kærester, flytter sammen, og efter 2 år beslutter de sig for at forsøge at blive gravide. De forsøger på egen hånd i et halvt år og uden held, og efter noget tid går de fra hinanden. De efterfølgende år leder Annemette fortsat efter en mand at dele sit liv med og med en formodning om ”at selvfølgelig skulle jeg nok blive mor, så det var bare et spørgsmål om at finde den rigtig mand”. Han møder hun som 39-årig, Peter, der også er hendes mand i dag. Peter var på daværende tidspunkt ikke interesseret i at få yderligere et barn og slet ikke igennem fertilitetsbehandling, da han fra tidligere erfaring vidste, hvor opslidende en proces, det kunne være. Alligevel går han med til at forsøge for Annemettes skyld, og da det i første omgang ikke lykkedes på egen hånd, starter de i fertilitetsbehandling. Her forsøger de sig

med tre omgange IVF, da Annemettes ægkvalitet er lav. Da det stadig ikke lykkes, stopper de endeligt i 2017 efter 4 år i fertilitetsbehandling.

Min samtale med Annemette udvikler sig til ikke kun at handle om drømmen om at blive mor og skabe en familie, men også om forestillingen om, hvad det vil sige at leve et meningsfuldt liv. Annemette fortæller:

Vi har på mange måder de her fælles fortællinger og forestillinger om, hvad er et meningsfuldt liv? hvordan ser livet ud? hvad er det, vi skal opnå? Vi skal blive uddannet, vi skal finde en partner, vi skal finde et sted at bo, og vi skal have børn [...] Det er ensomt ikke at passe ind. Det ikke at blive mor eller far, så er det jo ikke at leve op til den forventning at være et sundt menneske, et menneske der kan bidrage og samtidig få en plads i fællesskabet.

(Annemette, 48 år)

Lig Marianne, Dorthe og Michael har Annemette et billede af, hvordan livet skal udvikle sig, og den samme "naturlighed" optræder i hendes fokus på uddannelse, at finde en partner, et sted at bo og så familiedannelse. Hvad Annemette ligeledes påpeger er, hvordan slægtskab og familiedannelse ligeså er forbundet med fælles fortællinger om det gode liv og fællesskabet, og slægtskab kommer til at synes som en naturlig del af at være dansker og leve et godt liv i dk.

Det er disse fælles forestillinger, der optræder på tværs af mine samtalepartners fortællinger, der til sammen er med til at skabe et specifikt slægtskabsbillede, der i første omgang forekommer som en naturlig forventning. Hvad dette slægtskabsbillede dernæst illustrerer er, at familiedannelse ikke blot handler om reproduktion, men taler ind i, hvad det vil sige at have et meningsfuldt liv. Slægtskabsbilledet synes med andre ord at henvise til en kulturel forestilling om det gode liv, hvor et sundt menneske tager del i fællesskabet gennem familiedannelse.

Endnu en fortælling der bidrager til slægtskabsbilledet, er fortællingen om den standardiserede *med* børn.

”... med børn”

Den standardiserede familie er med børn, fortæller 48-årige Lisa mig og afslører samtidig en iboende ambivalens, da kan man i så fald kan være en barnløs familie? Fortællinger på tværs af mine samtalepartnere afslører dog uafhængigt af hinanden, at Lisa langt fra er den eneste med forestillingen om, at en familie er *med* børn.

Til dagligt bor Lisa med sin mand, Søren, og deres hund i et hus nord for København. Da jeg møder hende, er hun imellem jobs, men hun har gjort karriere som både selvstændig og inden for HR. Ved siden af hendes arbejde er hun aktiv i internationale fællesskaber for personer der lever med permanent ufrivillig barnløshed, og hun både deltager og faciliterer møder. Indledningsvis fortæller hun mig, at hendes familie *er* Søren – og måske hunden. Hunden har hun svært ved at placere, da hun ”bestemt ikke er hundens mor”, men dens ejer. Som vores samtale skrider frem, synes der alligevel at være skabt tvivl om, hvem der er hendes familie, og hvad en familie er. Lisa fortæller:

Jeg kommer tit til at tænke, at vi ikke er en familie, fordi vi bare er os to. Jeg accepterer helt klart familie billedet med den enlige mor eller regnbuefamilien. Familien uden børn, har jeg svært ved at sige, er en familie. Søren og jeg – vi er jo bare et par.

(Lisa, 48 år)

Nok har familieformerne ændret sig med mulighederne for forskellige familiekonstellationer, herunder muligheden for at kunne blive solomor, men som Lisa beskriver det, tænker hun ofte at hende og hendes mand ”jo bare [er] et par”. Samtidig synes formuleringen ”den standardiserede familie” at være udtryk for en standardisering af et normativt ”familiebillede” og en eksemplificering af en typisk dansk familie; Den kan være med en enlig mor eller to fædre, men den kan ikke være uden et barn. På lignende vis beskriver 46-årige Lone fra Aarhus familien *med* børn.

Lone møder jeg en varm sommerdag i hendes hjem i en forstad til Aarhus. På min cykel drejer jeg af en befærdet vej ind i et villakvarter, hvor parcelhusene står indrammet af grønne bøgehække og en summen af insekter. Lone bor stilfuldt i en villalejlighed med tilhørende privat have. Hun er uddannet pædagog, og fra en tidlig alder har hendes største drøm været at blive mor. Hun vinker til mig fra stuevinduet, og da jeg tages imod i døren,

løber de første tårer stille ad hendes kinder. Vi bruger et par timer sammen, hvor hun blandt andet fortæller om lejligheden, der skulle danne ramme for hendes familie, hendes erfaringer med fertilitetsbehandling som solomor og hendes nye kæreste, der har et barn. Mest af alt taler vi om den sorg, der har fuldt med ikke at blive mor, der endte i en alvorlig depression, og hvilke forestillinger Lone havde om en familie. Hun fortæller:

Altså sådan med min hjerne tænker jeg, at familie er mange ting, men med mit hjerte er det mor, far og barn [...] Men der findes helt sikkert mange forskellige familieformer, og jeg ser jo også dem som familie. Så det er bare mit hjerte, der ikke helt har accepteret, at jeg ikke føler, at jeg har en familie.

(Lone, 46 år)

46-årige Lones forestilling om en familie giver samme billede af en specifik familiefortælling, hvor familiedannelsen tager udgangspunkt i et barn. Til trods for både Lisas og Lones bevidsthed om familie billedets alsidighed, synes denne fortælling om familien med et barn at gå igen blandt mine barnløse samtalepartnere og at være et udtryk for en normativ forestilling om, hvad en familie er. Antropolog Daniel Miller (2007) har netop undersøgt, hvordan moderne slægtskabsformationer ikke undviger, hvad han kalder, *formal kinship* – her oversat til *formelt slægtskab* – som de barnløses forestilling om en familie *med* et barn kan være et eksempel på.

Miller anvender begrebet *formelt slægtskab* til at forklare, hvorfor der på trods af større diversitet i familiekonstellationer stadig tegner sig en slægtskabstendens, der lægger sig op ad mere normative og traditionelle slægtskabsformationer. Dette skyldes, argumenterer han, at der eksisterer eksplicitte formelle slægtskabsroller med et stærkt normativt fundament, der i høj grad er upåvirket af forandring (ibid., 538, *min oversættelse*). Formelt slægtskab tager sin form ud fra kulturelt foreskrevet normsæt, forventninger og adfærd til slægtskabsrelationer, der blandt andet kommer til udtryk i forventningerne til, hvordan vi opfører os overfor en ægtefælle eller et barn, fordi de netop er dette uanset det specifikke forhold, vi har til dem. På denne måde illustrerer Miller, hvordan moderne slægtskab ikke er så fleksibelt, som vi tror.

Ligeledes indikerer ”den standardiserede familie” en standard og en forventning til en familie *med* et barn, der samtidig synes at blive normen og et udtryk for en kulturel

forventning til slægtskab og forbundethed i min felt. Den standardiserede familie med et barn bliver yderligere tydelig i de barnløses forsøg på at forhandle slægtskab, som Lisas mand, der taler om at inkludere en ”tilvalgt familie”. Lisa forklarer:

Min mand bliver ved med at tale om, at så har vi vores tilvalgte familie, som er nogle af vores venner. Så man ikke tænker familie som den der lille konstruktion, men som noget bredere på en eller anden måde. Som er nogle få gode venner, som vi ser.

(Lisa, 48 år)

Inklusionen af en tilvalgt familie er på sin vis et forsøg på at gøre op med ”den der lille konstruktion” og kan ses som et forsøg på at dekonstruere familiebilledet og skabe en fleksibilitet. Dog er den ikke mere fleksibel end at visse forventninger om ”at være der for hinanden” er afgørende for at opretholde familie-relationen, hvilket også gør den skrøbelig, og Lisa lyder ikke helt overbevist, da hun fortæller mig om den.

Enkelte af mine samtalepartnere har også fundet partnere med børn fra tidligere forhold, og her bliver forventningerne til en familie yderligere kompliceret, som hos 37-årige Betinna fra Østsjælland.

Betinna er sygeplejerske og bor til dagligt med sin kæreste gennem to år. Hun er ud af en søskendeflok på tre og har en stærk tilknytning til sine forældre, sine søskende samt hendes søskendes børn. Betinnas kæreste har en søn på 12 år fra et tidligere forhold, og han bor hos Betinna og kæresten i en 7-7-ordning, så de er, hvad hun kalder, ”en lille delefamilie”. Det føles dog ikke altid som en familie. Betinna forklarer:

Min kæreste ser jeg, som det han er, min kæreste, og hans søn... nogle gange har jeg en naturlig *connection* til ham, og andre gange tager jeg stærkt afstand. Det handler om, at jeg ikke har noget at skulle have sagt [...] Så vi er sammen, men jeg føler ikke, at vi er en familie.

(Betinna, 37 år)

Ligesom Lisa betegner Betinna sin partner som kæreste og ikke familie. Ligeledes kan Betinnas følelse af ikke at være en familie med kæresten og kærestens søn være udtryk

for, at der er en normativ forventning til hendes relation til kærestens søn og hendes rolle som ”bonusmor”, der ikke bliver opfyldt i og med hendes oplevelse af ikke at have noget at skulle have sagt. Det er disse normative forventninger eller slægtskabsroller, Miller mener, har svært ved at undslippe moderne slægtskabsformationer, og ligeledes synes det at være svært for Betinna. Betinna er ikke den eneste med en partner, der har børn, og med tiden kan familie billedet ændre sig.

48-årige Annemette har igennem de sidste 10 år dannet par med manden Peter. Han har to børn fra et tidligere forhold, og for Annemette er de – med tiden – blevet til en familie.

Så den familie, vi har fået, er jo blevet en familie, hvor vi har Peters børn, der er her, og så når de ikke er her, så er det bare os.

(Annemette, 48 år)

Igen synes der at gå en fortælling igen på tværs af mine samtalepartneres forestilling om en familie. Hvor første del af dette kapitel illustrerede en fortælling om den standardiserede familie som en naturlig forventning, handler fortællingen i dette afsnit om, at den standardiserede familie er *med* et barn. At forestillingen om en familie er *med* et barn – biologisk og socialt – synes samtidig at være udtryk for formelt slægtskab, hvor mere traditionelle formelle slægtskabsroller med et stærkt normativt fundament synes at præge mine samtalepartneres forestilling om en familie. Dette kommer blandt andet til udtryk i måden hvorpå, et barn for Lisa og Lene er afgørende for at kunne kalde sig en familie. Ligeledes har et barn og slægtskabsroller betydning for Betinnas forestilling om en familie, hvor hun endnu ikke er en familie med kæresten og kærestens barn. Derimod er Annemette med tiden blevet en familie med manden Peter og hans to børn, når børnene er der. Disse forestillinger og fortællinger er ligeledes udtryk for forbundethed i min felt, og til sammen bidrager disse forestillinger om en familie med et barn ind i slægtskabsbilledet fra forrige afsnit. Et slægtskabsbillede der nu både indebærer den standardiserede familie som en naturlig forventning og *med* et barn. Ligeledes går en fortælling om at kunne give noget videre – biologisk og socialt – gennem familien igen, og den sidste fortælling handler derfor om den standardiserede familie som at kunne give noget videre.

”... at give noget videre”

Når jeg taler med mine samtalepartnere om, hvad de havde drømt om ved at skulle blive en familie og ved at være en familie, går et centralt emne igen – at kunne give noget videre biologisk og socialt.

Fertilitetsbehandling sætter et åbenlyst spørgsmålstegn ved biologien, da graviditet via samleje ikke længere er tilstrækkeligt for at få et barn, og det er nødvendigt med hjælp fra assisteret reproduktive teknologier. Utilstrækkelig biologi er med andre ord præmissen for at starte i fertilitetsbehandling, og den diskuteres ligeledes hyppigt i form af overvejelser omkring gener og sæd- og ægdonation. For mine samtalepartnere bliver spørgsmålet om genetik ofte et spørgsmål om at kunne videreføre og genkende sig selv i barnet.

46-årige Maria fra Nordsjælland har over en periode på 6 år været i fertilitetsbehandling med sin – nu – eksmand. Hun beskriver deres overvejelser omkring gener og adoption, og sine tanker om at videreføre sig selv. Maria fortæller:

Det var også derfor, vi i første omgang fravalgte adoption, fordi det så ikke ville være *os*, vores barn, altså genetisk. Jeg tror, det handler om at se sig selv og den anden – kombinationen – i det her barn [...] Det med at blive mor var en del af, at man gerne ville videreføre sine egne gener. Jeg er rimelig godt intelligent og pæn, og jeg synes, jeg har nogle gode gener, der kunne blive en god lille *mini-me*.

(Maria, 46 år)

Særligt solomødrene konfronteres med spørgsmålet om biologi og gener, da sæddonation er en betingelse for at kunne blive gravid. For 42-årig Marianne fra Midtjylland var det vigtigt, at det potentielle barn også havde hendes gener, og som hun fortæller mig, ”det er virkelig egoistisk sagt, men jeg vil fandme have mine egne gener”.

Når de barnløse konfronteres med dobbelt donation, sæd- og ægdonation, konfronteres de dermed med deres ønske om at videreføre egne eller partners genetik. For Marianne blev det et spørgsmål om, hvor langt hun var villig til at gå for at få et barn og betydningen af at videreføre hendes egne gener. Marianne forklarer:

Vi [Marianne og hendes veninder] har også diskuteret dobbelt donation, et æg – en anden kvindes æg, og det kan jeg slet ikke forholde mig til. ”Jamen det er jo lige meget, du vil jo gerne bare have et barn”, men det er ikke bare et barn. Det handler også om gener, og kan man genkende det barn, eller er det bare et spørgsmål om at tage sig af et barn? Hvis det bare handler om det, så er der masser af børn i verden, der har brug for at blive taget sig af.

(Marianne, 42 år)

Ønsket om at videreføre sig selv genetisk beskriver antropolog Tine Tjørnhøj-Thomsen som ”at få sine *egne* børn er at reproducere dele af sig selv og partneren over tid og derved lade sig indskrive i et genetisk fællesskab, en genealogi og derved en person for altid” (Tjørnhøj-Thomsen 1999, 104). Tjørnhøj-Thomsen, der har undersøgt tilblivelseshistorier og forplantningsteknologi i Danmark, påpeger altså, hvordan *egne* børn ikke blot er at reproducere sig selv, men også at indgå i et genetisk fællesskab. Ligeså synes det at videreføre sig selv genetisk at være udtryk for forbundethed og en kulturel antagelse om slægtskab og forbundethed i Danmark. Således afspejler 46-årige Maria og 42-årige Mariannes fortællinger, hvordan et barn som en genetisk videreførelse af sig selv bliver afgørende for, hvor langt man er villig til at gå for at få et barn.

Hvad det nu vil vise sig er, at kunne videreføre sig selv, ikke kun optræder som en videreføring af genetisk arvemateriale, men også i forestillingen om at kunne give noget videre socialt – igennem kultur og værdier. For 48-årige Lisa, der har forsøgt med dobbeldonation, var tankerne om at være en familie særligt centreret om, at kunne skabe noget sammen og at give noget videre til den næste generation i form af en familiekultur og familiefortællinger. Lisa fortæller:

Mine tanker om at være en familie har meget været at skabe noget sammen – skabe en familiekultur, skabe et sprog, skabe nogle oplevelser sammen og en historie sammen [...] meget det der med at give noget videre til en anden generation. Det har fyldt meget for mig. Også at kunne give min egen familiefortælling videre.

(Lisa, 48 år)

For Lisa indebærer det at kunne give noget videre til den næste generation ikke nødvendigvis genetik, men også kultur og værdier og hendes egen familiefortælling om enoldemor, der migrerede til udlandet. Ved at kunne give familiefortællingen videre opstår potentialet for at videreføre familiens historie, og den bliver på samme vis som med det genetiske arvemateriale, en måde hvorpå familien og den enkelte lever videre i de næste generationer. At kunne give noget videre – biologisk og socialt – synes med andre ord at være en måde hvorpå, mine samtalepartnere forestiller sig at skabe forbundethed ikke kun til et barn, men også i tid og til et fællesskab gennem generationer.

Ligeledes havde 46-årige Lone fra Aarhus, der har været i fertilitetsbehandling som solomor, drømme om at give historier og oplevelser fra hendes egen barndom videre. Lone fortæller:

Jeg er glad for mine bedsteforældre, og jeg har altid forestillet mig, hvordan jeg har arvet ting fra dem, og hvordan mine børn skulle arve noget fra dem. Hvilke historier jeg skulle fortælle videre, og de oplevelser jeg har haft som barn, dem ville jeg også give videre. Alle de gode ting.

(Lone, 46 år)

Når denne videreførelse – biologisk og socialt - ikke længere er mulig, sætter det også spørgsmålstegn ved fremtiden. For som det kom frem i den reproduktive historie, så forbinder historien om dem enkeltes reproduktion både fortiden, nutiden og fremtiden. For Lone betyder hendes barnløshed en manglende videreførelse, og det er en sorg, ”at jeg er den sidste i den her klan”.

De barnløses ønske om at give noget videre biologisk, socialt og helt konkret gennem arvegenstande taler ligeledes ind i en forbundethed, hvor slægtskab bliver til gennem en relationel forbindelse til andre beslægtede. At arve fra tidligere generationer og give videre til næste generationer og tilføje til ”klanen” taler ind i en traditionel og lineær forestilling om slægtskab, der kan være endnu et udtryk for, hvordan de barnløses forestilling om slægtskab er bundet op på et formelt slægtskab. På denne måde forbinder slægtskab også i tid via generationer, og ved ikke at kunne give noget videre er fremtiden usikker, når der ikke er den traditionelle familiefortsættelse. Her fortæller 42-årige Dorthe:

Det jeg er mest ladt tilbage med af lidt trælse tanker er ideen om, hvordan tingene skal være, når der kun er mig og Michael tilbage. Der er ikke nogen til at komme efter. Der er ikke den der traditionelle familiefortsættelse.

(Dorthe, 42 år)

Drømmen om at kunne give noget videre afspejler med andre ord en dobbelthed. At kunne give noget videre er både et udtryk for ønsket om at videreføre sig selv konkret gennem gener og arvemateriale, men også socialt gennem familiekultur, værdier og familiehistorie. Væsentligt er dog ønsket om at give noget videre som en forlængelse af sig selv, der rækker langt ind i fremtiden, forbinder fortiden og samtidig giver adgang til en familiekultur og et fællesskab. Ved ikke at kunne videreføre sig selv bliver det samtidig en ende på "klanen" og skaber en usikkerhed omkring fremtiden.

Dette leder mig endnu engang tilbage til slægtskabsbilledet. Frem til nu har jeg beskrevet slægtskabsbilledet i fortællingen om den standardiserede familie som en naturlig forventning og *med* børn, og jeg kan nu tilføje det sidste element, fortællingen om den standardiserede familie som at kunne give noget videre. Men at kunne give noget videre handler for mine samtalepartnere ikke kun om at reproducere sig selv biogenetisk, men også socialt gennem en familiekultur og værdier. At kunne give noget videre bliver en måde at skabe forbundethed i tid og til fællesskaber, biologisk og socialt, hvilket giver anledning til at betragte, at kunne give noget videre i min felt, som en specifik dansk og traditionel måde at skabe forbundethed på i Danmark lig forestillingen om familien *med* børn og som en naturlig forventning. Til sammen udgør disse tre fortællinger et specifikt slægtskabsbillede i min felt, der influerer måden mine samtalepartnere tænker og forestiller sig slægtskab.

Delkonklusion

I dette kapitel har jeg undersøgt fortællingen om familie som forestillet og fortalt af mine samtalepartnere, der lever med permanent ufrivillig barnløshed. Til trods for at mine samtalepartneres historier er fortalt uafhængigt af hinanden, er det muligt at identificere en større fortælling, der går på tværs af de enkelte fortællinger. Dette har jeg argumenteret for, til sammen synes at udgøre et kulturelt slægtskabsbillede, der influerer de barnløses

forestilling om, hvordan de gerne vil være en familie. Jeg har fremhævet tre gennemgående temaer, der går igen i mine samtalepartners fortællinger, og som tilsammen udgør slægtskabsbilledet; (1) den standardiserede familie er sådan en naturlig forventning, (2) den standardiserede familie er *med* børn og (3) den standardiserede familie er at give noget videre.

Særligt ved dette slægtskabsbillede er, at det synes at være forbundet til en specifik dansk forestilling om et meningsfuldt liv, hvor slægtskab er en naturlig del af og forventning til livets udvikling. ”Familien Danmark” har en smuk klang” citerede jeg Anne Knudsen for i kapitel 1, og ligeledes synes denne klang at give genlyd i mine samtalepartners forestilling og drøm om en familie. For som 48-årige Annemette fortalte, handler slægtskab og familiedannelse også om det gode liv, og hvad det vil sige at være et sundt menneske. Ligeså forekommer den standardiserede familie *med* børn at være forbundet til samfundet gennem et formelt slægtskab, hvor normative slægtskabsroller påvirker den enkeltes opfattelse af, ikke at kunne være en familie uden et barn. Afslutningsvis bliver forestillingen om at give noget videre – biologisk og socialt – endnu et eksempel på formelt slægtskab, hvor mine samtalepartnere forestiller sig at skabe forbundethed i tid gennem generationer og til fællesskaber. At give noget videre er i denne kontekst således ikke kun en forlængelse af én selv biologisk, men også socialt og skal på lignende vis indføre dem i et socialt fællesskab som i et biologisk fællesskab. Således forekommer slægtskab i min felt ikke blot at skabe forbundethed til et barn og en slægt, men ligeledes til samfundet i kraft af en forestilling om det gode liv.

Afslutningsvis, har slægtskabsbilleder egenskaben til, argumenterer Rytter, at producere og reproducere symbolske hegn, der segmenterer befolkningen. På lignende vis fortæller mine samtalepartnere om en eksklusion qua deres barnløshed, og i det næste kapitel, i kapitel 4, undersøger jeg mine samtalepartners oplevelse af at blive ekskluderet, og hvorfor 46-årige Maria føler sig som en zebra på en ponymark.

Kapitel 4: En zebra på en ponymark

Jeg er ikke okay med at være en zebra på en ponymark. Det er det der med at være anderledes og ikke kende nogen som mig.

(Maria, 46 år)

Maria på 46 år bor alene i en lille lejlighed i Nordsjælland. Hun er uddannet psykolog fra Aarhus Universitet og arbejder i dag som selvstændig konsulent med et særligt fokus på teamudvikling og ledelsesudvikling. Jeg møder Maria en sommerdag på zoom, hvor jeg får et kig ind i hendes stue, der med en bordeauxvæg, et antikt spejl og store planter til sammen giver mig indtrykket af en nøje udvalgt og sammensat stil. Det er en stil, der går igen i hendes valg af øreringe – et asymmetrisk par med én lang ørering og én kort.

Som 32-årig begynder Maria i fertilitetsbehandling med sin daværende mand. De går direkte i behandling med IVF, da kombinationen af en lukket æggeleder⁸ og ”normal-dårlig” sædkvalitet gjorde chancerne små, hvis ikke umulige, med insemination. I alt forsøger de 6 gange med IVF over en periode på 6 år, hvilket er en periode, Maria husker som ”voldsom”. Foruden det fysiske pres ved at være i fertilitetsbehandling er Maria stærkt påvirket af reguleringen med hormoner, der, som hun beskriver det, fik hende ud af balance, gjorde hende ked af det og stresset, og påvirkede hendes hverdag. Vi taler sammen i en times tid, og særligt hendes baggrund som psykolog kommer til udtryk i måden, hun beskriver sit eget adfærdsmønster på samt hendes overvejelser omkring at adoptere. Særligt fylder det med at være anderledes, skille sig ud og have en oplevelse af at være en ”alien”, når hun går blandt familier på gaden.

I dette kapitel vil jeg argumentere for, at mine kvindelige⁹ samtalepartners oplevelse af at være anderledes og en ”alien” skyldes, at de qua deres barnløshed ikke har adgang til et kønnet fællesskab som reproducerende kvinde, et socialt fællesskab, der bliver til omkring erfaringerne med et barn og et samfundsmæssigt fællesskab gennem institutioner og på arbejdspladsen. ”At få et barn” – socialt og biologisk – italesættes af mine

⁸ Æggelederen forbinder æggestokken med livmoderen, og ægget skal herigennem for at kunne blive befrugtet.

⁹ Dette kapitel har et særligt fokus på mine kvindelige samtalepartners oplevelse af at være ekskluderet. For undersøgelser af mænd og ufrivillig barnløshed se: Peronance et al. (2007) og Fieldsend & Smith (2022).

kvindelige samtalepartnere som en naturlig indføring og overgang til fællesskaber som mor og en familie, og fortællingen får dermed en rituel karakter. I denne fortælling og overgang bliver kvinder til mødre, hvilket de kvinder jeg har arbejdet med ikke lykkes med. Med inspiration fra ritualteori og Arnold van Genneps (2004 [1960]) teoretisering af overgangsritualer vil jeg undersøge denne (manglende) transformation fra kvinde til mor, og hvordan den kommer til at stå i vejen for mine samtalepartneres deltagelse og inkludering i kønnet, sociale og strukturelle fællesskaber.

Hvordan og hvorfor de ikke lykkes kan skyldes, at symbolske grænser (Lamont & Molnár 2002) opstår mellem de barnløse kvinder og kvinder med børn. Symbolske grænser er konceptuelle distanceringer skabt af sociale aktører til at kategorisere objekter, mennesker, praksisser, tid og sted, og de bliver en måde hvorpå individer og grupper kæmper, forhandler og bliver enige om, hvordan virkeligheden skal se ud (ibid., 168. *min oversættelse*). På lignende vis vil jeg demonstrere, hvordan (manglende) erfaringer og kønnede forventninger skaber en symbolsk grænse mellem de barnløse kvinder og kvinder med børn, hvormed de barnløses manglende identitet som mor og reproducerende kvinde udelukker dem fra disse specifikke kønnede, sociale og strukturelle fællesskaber.

Kapitlet er centreret omkring fortællingen ”at få et barn”, der underliggende har en rituel karakter, der for det første skal transformere de barnløse kvinder, og for det andet skal indføre dem i nye fællesskaber. Indledningsvis, introducerer jeg en fortælling om den barnløse kvinde. Dernæst følger en analyse af den barnløse kvinde, der qua sin barnløshed mangler specifikke erfaringer for at indgå i et kønnet og socialt fællesskab. Afslutningsvis, undersøger jeg måden hvorpå de barnløse kvinder ligeledes i kraft af deres barnløshed ikke reintegreres i et større samfundsmæssigt og strukturelt fællesskab.

I kapitlet fremgår uredigerede uddrag af mine samtalepartneres logbøger. De fremgår uredigerede, da de repræsenterer mine samtalepartneres egne observationer og refleksioner, ligesom at de giver et indblik i de forskellige måder, mine samtalepartnere har fortolket logbogsformatet.

Kold og kynisk

Som historielærer på et gymnasium har 42-årige Marianne en særlig viden om, hvilke roller barnløse kvinder historisk er blevet tillagt. De har været pebermøen, guvernanten eller skolelærerinden, og alle har de altid været ”lidt ved siden af”. Marianne tror på, at

disse roller er i forandring, men alligevel har hun været tilbageholden med at få en kat, fordi hun ikke ville være en "fucking catwoman". En "kattedame" refererer til en social fortælling om enlige og barnløse kvinder, der antager, at kvinder uden en partner anskaffer sig en kat som en "erstatning" for sociale relationer, og de beskrives ofte som skøre, ensomme og uden andet indhold i livet end deres kat.

I et debatindlæg til Politikken stiller, Cecilia Ann Rebild (2020), der ligeledes lever med permanent ufrivillig barnløshed, et lignende spørgsmål: "Kan den barnløse kvinde få lov at være andet end karrierekvinde eller galning?". For, som Rebild fortsætter:

Når man ikke er nogens mor, hvem er man så? De roller der tilbydes den barnløse kvinde, er sjældent attraktive. Er jeg kattedamen? Karrierekvinden, der ikke ville have børn? Den onde kvinde, der stjæler dine børn? Den væmmelige stedmor?

(Rebild 2020, 2)

Fortællinger om den barnløse kvinde går igen blandt mine kvindelige og barnløse samtalepartnere, og særligt disse fortællinger om kattedamen og karrierekvinden synes at influere deres forestillinger om at stå ved siden af. 48-årige Lisa fra Københavnsområdet genkender denne portrættering af den barnløse kvinde. Særligt husker hun en episode med en tidligere leder. Hun fortæller:

Der var en episode på mit tidligere arbejde, hvor en leder havde omtalt mig som en heks over for én af mine tætte kollegaer. Det ramte mig, fordi jeg i nogle arbejdsmæssige sammenhænge "bare" er en karrierekvinde, fordi jeg ikke har børn, [...] men jeg har jo empati. Jeg kan jo godt sætte mig ind i andres sammenhænge. Så jeg bliver påduttet nogle ting som at være kold og kynisk.

(Lisa, 48 år)

Narrativerne omkring kattedamen og den barnløse kvinde bliver således eksempler på, hvordan retoriske redskaber skaber en distancering kvinder imellem, hvor kvinden med et barn er empatisk, og kvinden uden børn er kold og kynisk. I fortællingerne om kvinder

med og uden børn kommer det ”at få et barn” ligeså til at antyde en transformation af kvinden, og ikke kun fra kvinde til mor, men fra kold og kynisk til empatisk. Disse narrativer bliver en måde mine samtalepartnere udgrænses fra det narrativ, de ønsker at være en del af – kvinden med barn.

Fortællingen om kvinden uden børn som værende historisk ”ved siden af” og i Lisas tilfælde kold og kynisk er en generel erfaring blandt mine samtalepartnere, og lig Marianne vil Lisa heller ikke ”kategoriseres som ”the crazy catlady” eller den skøre hundeejer eller hundemor, for jeg er bare mig, og mig på alle mine facetter”.

Fortællingen om den barnløse kvinde kommer yderligere til udtryk i Lisas logbog, hvor hun beskriver en episode med sin mand, der kalder hende barnlig. Hun skriver:

I en diskussion, skænderi med min mand hvor han kalder mig barnlig ... måske fordi jeg aldrig går igennem de udviklingsfaser som man går igennem når man har børn .. og hvor det rammer mig og jeg har lyst til at gå fra det hele.

(Lisa, 48 år)

Vi taler efterfølgende om episoden, og Lisa forklarer mig, hvordan mennesket gennem livet går igennem udviklingsfaser fra barn til ung og voksen til ældre, og hvordan man også går igennem en følelsesmæssig udvikling, når man får et barn. Derfor er hendes mands kommentar også særligt sårbar for Lisa, da den taler ind i Lisas oplevelse af til tider ikke at være rigtig voksen og generelt at blive set som usympatisk, fordi hun ikke har et barn. Hun fortæller, hvordan det nærmest er ”blevet en fortælling om, at i og med jeg får et barn, så kan jeg pludselig mærke en masse følelser, man ikke kunne mærke før”. Til trods for en lurende skepsis og bevidsthed om at ”selvfølgelig kan jeg det”, er denne fortælling indlejret i Lisa og kommer blandt andet til udtryk i hendes observationer af et par på vej til Bornholm. Lisa skriver i sin logbog:

Parret på vej til Bornholm. Et ældre par der ser sure ud, der ikke taler sammen og som afviser at andre kan sidde ved siden af dem, selvom der er ledige pladser. Tanken strejfer både min mand og jeg at de er barnløse og bitre. Vi har ikke lyst til at blive sådan - og har en snert af bekymring for at ende sådan.

(Lisa, 48 år)

I dette eksempel drager Lisa og hendes mand selv konklusionen, at årsagen til at det ældre par er sure og bitre kan skyldes, at de ingen børn har. Der synes dermed at blive skabt en kontrast imellem par med børn og barnløse par, hvor barnløs sættes lig bitter, kold og kynisk og kvinder og par med børn lig empatiske. Hvad der ligeledes synes at ligge i dette narrativ er, at det at få et barn tillægges den førnævnte transformative værdi, der i kraft af *et barn* skal udvikle de barnløse til empatiske voksne. Dette narrativ bringer mig tilbage til Arnold van Genneps *overgangsritual*.

Den franske antropolog Arnold van Genneps skelsættende værk *Rites of Passage* (2004 [1960]) var en af de første til at introducere *overgangsritualet*, hvormed subjektet gennem et ritual transformeres fra én identitet i samfundet til én anden. I overgangsritualet identificerer Van Gennep 3 faser; (1) separationsfasen, hvor subjektet adskilles fra samfundet, (2) liminalfasen, hvor subjektet transformeres og (3) reintegrationsfasen, hvor subjektet genoptages i samfundet med sin nye identitet (ibid.).

Selvom mine samtalepartnere ikke gennemgår et opstillet ritual, er der ligesom i van Genneps overgangsritualer noget der tyder på, at for mine samtalepartnere markerer et barn en overgang og en transformation til næste "udviklingsfase" og identitet som empatiske voksen og mor, hvilket skal reintegrere dem i samfundet og fællesskabet. Ved ikke at gennemgå denne transformation kan de barnløse kvinder ikke succesfuldt genoptages i fællesskabet som mødre, og de oplever en eksklusion. Transformationen bliver ydermere tydelig hos 46-årige Lone fra Aarhus, der veksler imellem identiteterne "barn" og "vigtig voksen" afhængig af tilstedeværelsen af kærestens datter.

Lone og Jakob har været sammen i snart to år, og Jakob har en datter på 6 år fra et tidligere forhold. Lone og Jakob har et langdistanceforhold, hvor de ses hver weekend, og de bor derfor ikke sammen. Omtrent hver anden weekend er Jakobs datter der også. Lone har et nært forhold til Jakobs datter og ønsker at være en vigtig voksen for pigen. Kærestens datter har i enkelte tilfælde kaldt Lone for mor eller mamma, hvilket vækker en ambivalent følelse hos Lone. Lone føler ikke, at hun har fortjent "mamma-titlen", da de blandt andet ikke bor sammen (jf. forventninger til slægtskabsroller nævnt i kapitel 3). Alligevel er Lone taknemmelig for relationen og bevidst om de moderlige følelser, kærestens datter vækker i hende. De har derfor aftalt, at pigen kan kalde hende for "hendes Lone".

Måden hvorpå Lone beskriver sin relation til kærestens datter antyder en vekslen mellem ”titler”, der ligeså kan være et udtryk for, at de barnløse kvinders identitet ikke er lige så naturligt givet, som gennem ritualiseringen ”at få et barn”, hvor kvinden går fra barnløs kvinde til mor. Lone har også denne bevidsthed, og forklarer mig, hvordan børn er med til at rykke relationer – og i denne kontekst også identiteter. Lone fortæller:

Det er det, børn også kan være med til, at relationerne rykker sig. Det er noget helt andet at være sammen med mine forældre, når jeg er sammen med Jakob, og når jeg er sammen med Jakob og hans barn, end når jeg er sammen med dem [Lones forældre] alene. Det er også mine tanker selvfølgelig, at jeg føler mig som et barn, der ikke er kommet videre, og det skubber enormt meget til min sorg.

(Lone, 46 år)

Uden kærestens datter kan Lone ikke succesfuldt træde ind i sin ønskede identitet som ”en vigtig voksen med moderlige følelser”, og Lone veksler i stedet imellem flere identiteter. Det er sorgfuldt for Lone, da den identitet hun egentlig ønsker – at være mor – ikke kan opfyldes. Ligeså oplever Marianne og Lisa at være imellem identiteterne ”mor”, der var et af deres højeste ønsker, og de uattraktive roller de barnløse kvinder ”tilbydes”. Ved ikke succesfuldt at kunne træde ind i deres ønskede nye identitet som kvinde og mor, oplever de barnløse kvinder at være anderledes og hverken ”rigtige” kvinder eller ”rigtige” voksne. Gennem rituel teori kan vi forstå, at disse overgange ikke blot skal transformere de barnløse kvinder fra én identitet som barnløs kvinde til én anden identitet som mor, men at disse nye identiteter også skal reintegrere dem på ny i samfundet og i et nyt fællesskab som reproducerende kvinder og mødre. Mine samtalepartnere har med andre ord indledt første del af overgangsritualet ved at løsrive sig fra deres tidligere identitet som barnløse kvinder, opsøgt transformationen gennem blandt andet fertilitetsbehandling, men ved endeligt ikke at få et barn kan de ikke reintegreres succesfuldt i samfundet med deres nye identitet som mor. De barnløse kvinder efterlades dermed i liminalfasen, og i en mellemfase mellem tidligere og ny identitet.

Hvorfor de ikke kan reintegreres skal jeg se nærmere på i det næste afsnit, hvor manglende erfaringer grundet den manglende transformation bliver afgørende faktorer og

en symbolsk grænse, der endnu en gang distancerer mine barnløse samtalepartnere fra den fortælling om slægtskab, de ønsker at være en del af.

”Jeg har ikke nogen erfaringer ud i det...”

Oplevelsen af at være anderledes går igen blandt mine samtalepartnere. Særligt oplever de at skille sig ud i fællesskaber med kvinder med børn og at blive ekskluderet fra større sociale fællesskaber, der blandt andet bliver til i og omkring børneinstitutioner. De har med andre ord en oplevelse af at være en zebra på en ponymark, som Maria beskrev det. Yderligere bekræfter psykologen Line, der til daglig arbejder med klienter der oplever ufrivillig barnløshed, overfor mig, hvordan der i hendes arbejde blandt de ufrivilligt barnløse er en generel bekymring for at stå udenfor fællesskabet. Hun forklarer, hvordan vores mentale sundhed, som en del af at være sociale væsener, afhænger af at indgå i fællesskaber med andre mennesker. Derfor er det også særligt sorgfuldt og isolerende at opleve at blive ekskluderet fra fællesskaber – og særligt større sociale og strukturelle fællesskaber, der bliver til omkring slægtskab. Et af disse fællesskaber vil jeg se nærmere på nu, hvor manglende erfaringer med graviditet, fødsler og familieliv bliver en måde mine samtalepartnere oplever en eksklusion fra et kønnet socialt fællesskab som reproducerende kvinde.

For 42-årige Dorthe fra Østjylland, der var i IVF-behandling med Michael, er graviditets- og babyfaserne svære, da hun særlig her får oplevelsen af at være anderledes og stå uden for. Det skyldes blandt andet, at hun ingen erfaringer har ud i det. Dorthe fortæller:

Jeg har ikke nogen erfaringer ud i det, og det er ikke noget, man bare kan have en mening om – fordi det er noget, man har følt, noget man har oplevet. Så man kan ikke bare byde ind med noget fakta, for fakta kan man ikke bruge til noget i de sammenhænge. Så jeg føler virkelig ikke, at jeg kan deltage i de samtaler.

(Dorthe, 42 år)

Erfaringer bliver her, ifølge Dorthe, afgørende for at kunne deltage i samtaler, og i Dorthes tilfælde er det et særligt fokus på kropslige erfaringer, der gør, at hun oplever en

eksklusion. Det kommer yderligere til udtryk i Dorthes logbog, hvor en situation med en gravid kollega udløser negative følelser. Det følgende er et uddrag fra Dorthes logbog fra den 10. maj 2021. Hun skriver:

10052021

Nogle dage trækkes der hårdt fra ”find en grimasse, der kan passe ”-kontoen. Specielt på arbejde, hvor min kollega er gravid og snakken på kontoret meget ofte omhandler graviditet/fødsler og alt deromkring. I dag blev jeg testet i det tilbagevendende emne. Jeg skulle spørge min kollega om et arbejdsrelateret emne. Hun havde lige rejst sig og mens jeg gik over til hende, strakte hun sig og tog på sin gravide mave. Jeg kom hen til hende og i et forsøg på bryde isen pustede og skød jeg min mave frem og lavede samme bevægelse. En slags humor, som jeg ikke lige havde forudset udkommet af. Hun spurgte om jeg ville have noget af hendes. Jeg fik rystet på hovedet og hurtigt spurgt ind til mit emne.

Efterfølgende tænkte jeg over, at hun muligvis bare mente om jeg ville have noget af hendes mave, altså tyngden, ikke barnet. Men for mig repræsenterer hendes mave jo barnet. Hun mente selvfølgelig ikke noget med det og prøvede muligvis også bare at være sjov. Men jeg nåede da lige at få et stik af den der lettere indestængte vrede og jalousi. Bagefter irritation over at man har følt og fået disse tanker. Negative følelser, som er megalvære at komme udenom/tackle.

(Dorthe, 42 år)

Da jeg møder Dorthe første gang, er hun regnskabsassistent og bogholder i en virksomhed, og hun sad til dagligt på et åbent kontor med hovedsagligt kvinder, der alle ”er i den fødedygtige alder”. Derfor skete det også jævnligt, at en ny kollega kunne annoncere en graviditet, ligesom at de fleste samtaler oftest ledtes hen på graviditet, fødsler og småbørnsfamilier. Ofte måtte Dorthe forsøge at finde en passende ”grimasse” for at deltage i samtalerne, eller også trak hun sig tilbage til sit skrivebord, hvor hun tog sine hovedtelefoner på. I perioden hvor Dorthe skriver logbog, tager hun konsekvensen af det åbne kontormiljø med kvinderne i den fødedygtige alder og siger op – til chefens overraskelse. Her et uddrag fra Dorthes logbog den 28. maj 2021. Hun skriver:

28052021

I dag skulle jeg sige mit job op. Det er aldrig sjovt. Det var meget blandede følelser. Én af grundene til at jeg sagde op var at jeg ikke følte at jeg passede ind rent socialt. Ti kvinder på et åbent kontormiljø, hvor snakken dagligt drejede sig om børn, graviditet og alt derimellem. Jeg gik ind til min chef og han blev meget overrasket over min opsigelse. Han blev også overrasket over min

grund. [...] Jeg forklarede at det ikke var nogens skyld og at det var mit problem, men at det var for hårdt hele tiden at blive mindet om ens egen situation og hele tiden prikke til det åbne sår.

(Dorthe, 42 år)

Dorthes daværende arbejdsplads er en konstant påmindelse om hendes barnløshed, der i ovenstående eksempler kommer til udtryk i manglende kropslige erfaringer med graviditet. I situationen med kollegaen imiterer Dorthe kollegaens fremstrakte gravide mave som ”en slags humor”, der responderes på med det hypotetiske spørgsmål, om hun kunne tænke sig noget af den. Dorthes følelser antyder en reaktion på humorens utilsigtede påmindelse om, at hun aldrig vil opleve at være gravid. Ved, for nogle af de barnløse, aldrig at have været gravid mangler de konkrete kropslige erfaringer med, hvad det vil sige at være gravid – morgenkvalme, kroppens forandring, et barn i maven etc. – og kroppen bliver et konkret eksempel på, hvor barnløsheden kommer til udtryk. Kroppen synes derfor at blive en symbolsk grænse, hvor en konceptuel distancering skabes mellem den fysisk reproducerende krop og den permanent ufrivilligt barnløse krop, og i samtaler omkring reproducerende kvinder ekskluderes den ufrivilligt barnløse krop baseret på manglende erfaringer. Ligeledes kommer kropslige erfaringer med graviditet og fødsler her til at fremgå som en del af fortællingen om ”at få et barn” som en rituel praksis, der skal indføre den barnløse kvinde i et særligt kønnet fællesskab som reproducerende kvinde.

Dette understreges yderligere af psykolog Line, der forklarer mig om en særlig ”klub” for fødende kvinder. Line forklarer:

Jeg tror, de fleste af os som har gennemgået og prøvet at føde, vi er klar over, at når vi har gjort det, så er vi ligesom meldt ind i en klub, hvor vi kan få lov til at tale med andre om det også.

(Line, Psykolog)

Da mine barnløse kvinder ikke vil komme til at gennemgå en fødsel, får de derfor heller ikke adgang til denne klub. Denne ”klub”, og fællesskabet omkring den, er særligt kønnet i og med at det er bundet op på reproducerende *kvinder*, hvor kropslige erfaringer er en forudsætning og forventning og netop afspejler, hvordan fortællingen om et barn ikke

blot skal transformere den barnløse kvinde fra én identitet til en anden, men også skal indføre dem i et særligt fællesskab med deres nye identitet.

Dette fokus på kropslige erfaringer har for 37-årige Betinna fra Østsjælland, der har forsøgt sig som solomor, medført en oplevelse af ”at være gået i stykker”. Betinnas følelse af at være gået i stykker er en direkte henvisning til en kropslig defekt, ved ikke at kunne reproducere, for, som Betinna senere forklarer mig, er hendes fortsatte menstruation ligeledes en månedlig irritation og ”djævelskab”, der skaber en falsk forhåbning og understreger kroppens utilstrækkelighed. Dette taler specifikt ind i det rituelle narrativ som reproducerende kvinde, da Betinna ikke oplever, at de frivilligt barnløse i hendes omgangskreds har samme opfattelse – snarere virker de glade, da de ikke har haft samme ønske om og behov for at reproducere. Betinna har med andre ord indlejret en kønnet forventning til den reproducerende kvinde, der har ønsket om at reproducere og ved ikke at kunne reproducere, har det medført en oplevelse af at være i stykker.

Måden hvorpå disse kønnede kropslige erfaringer italesættes, taler ind i et narrativ om de kønnede forventningerne til den reproducerende danske kvinde, der bedre kan beskrives som én særlig kønsperformativitet.

Kønsperformativitet er et begreb introduceret af sociolog og queer-teoretiker Judith Butler (1990) og dækker over, måden hvorpå køn gennem gentagende handlinger og kulturelt konstruerede kategoriseringer *performs*. Butler gør op med ét naturligt givet køn med udgangspunkt i kønsorganet og argumenterer for, at kønsudtrykket, og måden køn kommer til udtryk på, er en performance af kulturelt konstruerede kategoriseringer. Det performative køn er dermed indskrevet i en social og kulturel kontekst, hvilket foreskriver specifikke forestillinger og forventninger til, hvordan netop dette køn skal tage sig ud og handle. Ved ikke at kunne performe efter kontekstens forventninger, beskriver Butler, kan der for individet tilfalde en straf.

I min felt er kønsperformativiteten og kønsudtrykket afhængig af de kropslige erfaringer med reproduktion, graviditet og fødsel for at kunne leve op til forventninger som en reproducerende kvinde. Dorte og Betinnas manglende kropslige erfaringer bliver dermed en måde, de *ikke* kan performe deres køn som reproducerende kvinder, og ligeledes kan de ikke få del i den klub og i det kønnede fællesskab beskrevet tidligere af psykolog Line, hvor gravide og kvinder der har født kan ”få lov til” at dele deres erfaringer. Hvem

der har berettigelsen til at tale i fællesskabet, afspejler samtidig en kulturel virkelighed, hvor viden i denne sammenhæng er baseret på erfaringer og ikke nødvendigvis på ”fakta”.

De manglende kropslige erfaringer er dog ikke den eneste måde hvorpå, de barnløse oplever en anderledeshed. Ligeledes oplever de gennem manglende praktiske erfaringer ikke at kunne deltage i fællesskaber omkring kvinder og familier. 42-årige Marianne fra Midtjylland, der har forsøgt sig som solomor, påpeger blandt andet, hvordan hendes manglende praktiske erfaringer, imellem linjerne, diskvalificerer hende fra samtaler omkring spædbørn, afføring og bodyer. Marianne fortæller:

Det er bare svært nogle gange, fordi man bliver udelukket fra en del samtaler. Du kan ikke snakke om afføring eller bodyer, og kan jeg lige arve det af dig, hvad str. er ”Bette” lige oppe i nu, og hvad gør du der og der. Når man så heller ikke har børn, så er det ligesom givet, at du ikke ved noget. Det synes jeg ikke altid er rigtigt. Man får bare skudt i foden, jamen du har heller ikke nogen børn, så du fatter ikke en skid. Det er ikke noget, de siger direkte, men det ligger imellem linjerne.

(Marianne, 42 år)

Igen opleves en ekskludering fra samtaler på baggrund af manglende erfaring – i dette tilfælde praktisk erfaring. Erfaring er også her et udtryk for en kulturel forventning til, hvordan køn og krop skal performes i relation til moderskab og familiedannelse, der samtidig giver adgang til det specifikke kønnede fællesskab, hvor det er legitimt at basere viden ud fra kropslige og praktiske erfaringer. Dermed oplever Marianne en ekskludering, da hun på grund af manglende praktiske erfaringer ikke kan performe den kontekstuelle forventning, og hun udelukkes fra samtaler. Igen er det som om en symbolsk grænse baseret på (manglende) erfaringer afgrænser to grupper – dem med børn og dem uden børn. Og 46-årige Maria fra Nordsjælland ved godt, hvilken gruppe og klub hun ønsker at tilhøre. Maria fortæller:

Jeg føler, at jeg gjorde det, jeg kunne, men jeg er ikke sikker på i dag, at det var den rigtige beslutning ikke at adoptere, fordi det jeg ikke vidste dengang var, hvor omfattende konsekvenser det fik for resten af mit liv, at jeg ikke er

med i den klub ”at have børn”. Jeg lever et parallel liv til det som føles som alle andre.

(Maria, 46 år)

Igen er det væsentligt at notere sig (jf. kapitel 3), at reproducere sig selv ikke blot handler om at reproducere sig selv gennem biogenetisk arvemateriale eller socialt, men at det også handler om en forbundethed til samfundet, hvorfor Maria oplever at leve et parallelliv qua sin barnløshed. For set i bakspejlet kunne Maria, som hun selv påpeger, om muligt have haft et andet liv i dag, havde hun adopteret et barn, og på den måde være blevet en del af klubben. Tanker som disse er ligeledes nogle der præger mine barnløse samtalepartnere, hvorfor skyldfølelse og dårlig samvittighed ofte gør sig gældende i spørgsmålet om, om man gjorde nok for at få et barn.

I dette afsnit har erfaringer været endnu en symbolsk grænse, der udgrænser mine barnløse samtalepartnere fra den fortælling og det fællesskab, der bliver til omkring at få et barn, og som de så brændende ønsker at være en del af. På grund af den manglende transformation, i hvad der minder om liminalfasen, gennemgår mine samtalepartnere ikke den udvikling og får ikke de erfaringer, der gør at de kan reintegreres og indføres i et kønnet og socialt fællesskab som reproducerende kvinde og mor. Erfaringer bliver med andre ord et udtryk for en kulturel kønsperformativitet relateret til den reproducerende danske kvinde i min felt, der skaber en konceptuel distancering imellem kvinder med børn og kvinder uden børn. Konsekvensen er, at de føler sig ekskluderet, hvilket er en konsekvens Maria ikke havde forestillet sig omfanget af, da hun endeligt stoppede med at forsøge at få et barn.

Hvor jeg i det første afsnit af dette kapitel præsenterede fortællingen om den barnløse kvinde og narrativet ”at få et barn”, har jeg i dette afsnit illustreret, hvordan fortællingen om den barnløse kvinde ligeledes er med til at udgrænse mine samtalepartnere på et socialt og kønnet plan og i fællesskaber baseret på manglende erfaringer. I det følgende afsluttende afsnit vil jeg se nærmere på, hvordan barnløsheden ikke kun ekskluderer mine samtalepartnere på et individuelt og socialt plan, men også på et mere strukturelt og institutionelt plan, hvor de synes at komme til at stå uden for. Dette sidste afsnit afspejler yderligere slægtskabs forbundethed til samfundet i Danmark.

Afskåret

At stå uden for – fællesskaber og samfundet – er en tilbagevendende bekymring for de barnløse, og de manglende kropslige og praktiske erfaringer er to måder hvorpå, de barnløse oplever at blive ekskluderet fra fællesskaber – et kønnet fællesskab som reproducerende kvinde, og en identitet i samfundet som mor. Et andet fællesskab de barnløse fremhæver, er det der bliver til *omkring* børn – institutionelt og strukturelt. For når man får et barn i Danmark i den danske velfærdsstat, bliver man naturligt indført i fællesskaber gennem mødregrupper, dagsinstitutioner og skoler, og mange sociale arrangementer udspringer ligeledes af disse institutionelle fællesskaber. Blandt andet fortæller 42-årige Marianne fra Midtjylland om at være udelukket fra sociale interaktioner og arrangementer qua hendes manglende tilknytning til institutioner. Marianne fortæller:

Når man ikke får børn, er man jo udelukket fra en masse sociale interaktioner, fordi mange sociale interaktioner er meget centreret om børnene. Du møder de andre forældre, når de går i børnehave og skole, og forældremøder, skolefester, fodbold, på legepladsen. Alt det der er du afskåret fra.

(Marianne, 42 år)

Marianne er inden for det seneste år flyttet til en lille landsby for at være tættere på hendes forældre. Som hun forklarer, er mange aktiviteter og sociale interaktioner centreret omkring børneinstitutioner – skoler, dagsinstitutioner, fritidsaktiviteter – og ved ikke at have et barn i institution, oplever Marianne, at det kan være vanskeligt at socialisere, da hun ofte føler sig afskåret fra disse fællesskaber. Selv på et yogahold, der er uafhængig af børneinstitutioner, bekræftes Marianne i denne antagelse. Hun fortæller:

Jeg er startet til yoga, og der er der en, der siger til mig, ”nå men det ville jo også være lidt nemmere, hvis du havde nogle børn på skolen, så var det jo nemmere at lære nogen at kende”. Ja, men det har du da ret i. Det har jeg så bare ikke, og det får jeg nok heller ikke. Hvor det er sådan lidt, altså hvad fanden skal jeg sige. ”Det har du da ret i”.

(Marianne, 42 år)

Mødregupper er endnu et eksempel på et fællesskab, der kommunalt tilbydes efter man har fået et barn, og som er særegen for Danmark. Som en del af det danske sundhedssystem får nybagte mødre tilbud om at blive del af en mødegruppe med kvinder, der har født nogenlunde samtidig. Derefter er det op til gruppen selv, hvor ofte de vil mødes (Sundhed 2013). De danske mødregruppe er således endnu et konkret fællesskab reproducerende kvinder indføres i, efter de har fået et barn.

Det er dog ikke blot børneinstitutionerne, hvor mine samtalepartnere oplever, at deres barnløshed afskærer dem fra fællesskaber. Endvidere oplever de en mere strukturel eksklusion på blandt andet arbejdspladsen, hvor der tages hensyn til familielivet, som når man får løn under barsel, på omsorgsdage og barnets første sygedag. I forlængelse af min snak med 48-årige Lisa om ”karrierekvinden” og om at være kold og kynisk, taler vi netop om barnløses ”rettigheder” på arbejdspladsen, hvor Lisa oplever en manglende fleksibilitet. Hun forklarer:

Noget af det der kunne være fedt at tale om var, hvad det er for en fleksibilitet, de permanent ufrivilligt barnløse har brug for på arbejdspladsen. For det er tit os, der bliver tilbage enten, fordi man er ung og ikke har børn endnu, eller fordi man er gammel og ikke har fået dem, men helt naturligt regnes der med, at man kan dække ferie eller helligdage eller blive tilbage til sidst. Jeg har også en mandlig kollega, der lod den unge kvinde tilbage, fordi han skulle hente børn.

(Lisa, 48 år)

Igen er der noget, der indikerer, at slægtskab i Danmark i høj grad er bundet op på måden, vi har struktureret vores samfund og velfærdsstat (jf. Familien Danmark), hvor slægtskab ikke blot er bundet op på lovmæssige rettigheder som barsel, men også i måden familie og børn retfærdiggør at lade den barnløse – ufrivilligt eller ej – tilbage. For hvad Lisa netop påpeger er, hvordan arbejdspladser strukturelt har inkorporeret en fleksibilitet, når det kommer til forældre og familier, der skal gøre det lettere at være en familie i Danmark. Samme fleksibilitet tilfalder ikke de barnløse, der snarere ”naturligt regnes”, at kunne dække skoleferier, helligdage og ydertidspunkter i arbejdsdagen. Børn synes med andre ord ligeledes at blive en symbolsk grænsedragning, der endnu en gang adskiller de

barnløse og dem med børn, men nu på et samfundsmæssigt og institutionelt plan. Hvad måden mine samtalepartnere afskæres på yderligere understreger er, ”at få et barn” ikke blot skal reintegrere de barnløse kvinder i et kønnet og socialt fællesskab, men ligeledes i et større institutionelt og samfundsmæssigt plan, hvor de qua deres barnløshed afskæres en fleksibilitet og lønede ”fridage”, for omsorgsdage, forklarer Lisa, kunne barnløse – og særligt dem i fertilitetsbehandling – ligeledes have brug for.

Således oplever mine samtalepartnere at være afskåret en fleksibilitet og et strukturelt fællesskab qua deres barnløshed, og de synes derfor at være efterladt i liminalfasen og at stå uden for.

Delkonklusion

I dette kapitel har jeg undersøgt mine kvindelige samtalepartneres oplevelse af at være anderledes og stå uden for på grund af deres barnløshed. Jeg har argumenteret for, at fortællingen om ”at få et barn” har en rituel karakter, der skal indføre de barnløse kvinder i kønnet, sociale og samfundsmæssige fællesskaber som reproducerende kvinder, mødre og familier. Da mine samtalepartnere ikke kan tage del i narrativets ritual, reintegreres de ikke i selvsamme fællesskaber, og noget tyder på, at de forbliver i liminalfasen. ”At få et barn” synes således at markere en overgang og en indføring i fællesskaber lig de rituelle praksisser i overgangsritualer, da mine samtalepartneres fortælling indikerer en transformation fra kolde og kyniske barnløse kvinder uden erfaring til empatiske kvinder med kropslige og praktiske erfaringer, hvilket legitimerer adgang til en ”klub”.

Erfaringer synes dernæst at blive en symbolsk grænsedragning, der i kraft af fortællingen om den barnløse kvinde, udgrænser mine samtalepartnere, der oplever en eksklusion. Eksklusionen sker dog ikke kun på et individuelt og socialt plan, men også på et institutionelt plan, hvor arbejdspladser tilbyder familier en fleksibilitet, de barnløse ikke tilbydes. Endnu en gang viser slægtskab og familiedannelse sig ikke kun som en individuel praksis, men også en relationel praksis, der skaber forbundethed til andre kvinder og samfundet generelt. Måden hvorpå samfundet og arbejdspladser er struktureret omkring børn og familier taler således ind i forrige kapitels beskrivelse af slægtskabsbilledet og fortællingen om det gode liv i Danmark, hvor en familie giver særlige fordele på for eksempel arbejdspladsen.

Hvor forrige kapitel beskrev slægtskabsbilledet i Danmark som oplevet og fortalt af mine barnløse samtalepartnere, er dette kapitel et eksempel på, hvordan slægtskabsbilledet konkret udspiller sig i min felt, og på et individuelt, socialt og samfundsmæssigt plan segmenterer mine samtalepartnere og medfører en oplevelse af at blive ekskluderet.

I og med at mine barnløse samtalepartnere ikke succesfuldt kan træde ind i deres nye identitet og rolle som mor og reproducerende kvinde, og derfor ikke kan tage aktiv del i den kulturelle fortælling om det gode liv, opstår der et behov for at skabe en anderledes transformation, der på anden vis kan reintegrere dem i fællesskabet. Men da denne transformation for mine samtalepartnere i høj grad er determineret og struktureret af de kulturelle og sociale forventninger i slægtskabsbilledet, er den anderledes transformation ikke ligetil. Usikkerheden omkring hvilken identitet de i så fald skal indtage i samfundet, leder flere af mine samtalepartnere ud i en livskrise. Dette kapitel er således endnu et skridt på vejen til at forstå, hvordan og hvorfor permanent ufrivillig barnløshed bliver en kronisk krise, og i det næste kapitel undersøger jeg netop permanent ufrivillig barnløshed som en livskrise, og hvordan mine samtalepartnere synes at have mistet manualen til det gode liv.

Kapitel 5: Vi har mistet manualen til livet

Logbog om livet midt i sorgen over at leve uden egne børn

1/6-17/8 - 21 :

pt er jeg sygemeldt med stress igen.

Det gør det svært at have overskud i forholdet. Pt er jeg bange for om jeg kan blive ved. Min krop er så stresset at jeg konstant sveder og er træt. jeg er bange for om jeg vil falde sammen, jeg er bange for at min sorg er ubearbejdet og at jeg ikke kan tåle a miste det jeg har nu
[...]

Folk ser nogle gange undrene på mig når jeg bruger ordet sorg men det er en sorg - det er en kærlighed man ikke kan finde retnig til. det er en drøm der brast en identitetskrise og en udelukkelse det er en følelse af at ha mistet menigen med livet og en alt for stor frihed som man ikke engng er glad for for den giver dig ikke et barn

(Lone, 46 år)

Ovenstående er et uddrag fra 46-årige Lones logbog, som hun har givet titlen *Logbog om livet midt i sorgen over at leve uden egne børn*. Den er skrevet over en periode på to måneder i sommeren 2021, og i den beskriver Lone i detaljeret grad, hvordan permanent ufrivillig barnløshed har påvirket og stadig påvirker hende fysisk, psykisk og socialt. Lone har sammenlagt været i behandling alene som solomor i ét år, og selvom sorgen over ikke at være blevet mor fylder mindre end for 4 år siden, skriver hun også: ”Jeg tænker næsten dagligt på det”. Den varme sommerdag i forstaden til Aarhus, hvor vi bruger et par timer sammen, gør et stort indtryk på mig. Fra hun åbner døren med tårerne trillende og ordene ”uh, nu græder jeg allerede” til fortællingerne om drømmen om at blive mor, fertilitetsbehandling, stress, svær depression og nu håbet om en familie med kæresten og kærestens datter. Det er en meget berørt Lone, jeg møder første gang i hendes villalejlighed, og ligeledes anden gang på Zoom, hvor hun læser sin logbog højt for mig. Vores tredje og afsluttende møde aflyses, da Lone igen er sygemeldt med stress.

Jeg indledte mit feltarbejde tilbage i 2021 med en undren og nysgerrighed på, hvordan personer, der lever med permanent ufrivillig barnløshed, gør slægtskab i lyset

af deres barnløshed. Jeg forestillede mig at sidde med til fødselsdag hos mine samtalepartners nevøer og niecer, deres venners børn eller på anden vis observere, hvordan forbundethed *også* kan se ud, når nu den familiedannelse, de selv har opsøgt, ikke blev en realitet. Flere af mine samtalepartnere fortæller ligeledes om disse relationer, men hvad jeg ikke havde forestillet mig var, at ét altoverskyggende emne ville komme til at definere mit feltarbejde: sorg.

I dette kapitel vil jeg argumentere for, at sorg i forbindelse med permanent ufrivillig barnløshed skyldes en række tvetydige tab (Boss 1999) i fortiden, nutiden og ud i fremtiden. Tabene er tvetydige, da de ofte ikke er konkrete tab (af fx graviditet), men uafklarede og uafsluttede og ofte relaterer sig til tab af forestillinger, drømme og håb. Disse tvetydige tab, der grundet deres omfattende og indgribende omfang, sender mine samtalepartnere ud i en eksistentiel livskrise, hvilket synes at blive konteksten for mine samtalepartners liv. I kraft af krisen og tilstandens permanentethed, giver det anledning til at betragte permanent ufrivillig barnløshed som en kronisk krise (Vigh 2008).

I dette kapitel indleder jeg med en præsentation af sorg i min felt, og hvordan den særligt er relateret til permanent ufrivillig barnløshed. Dernæst vil jeg med udgangspunkt i Pauline Boss' *ambiguous loss* (1999) – i dette kapitel oversat til *tvetydigt tab* – undersøge mine samtalepartners sorg og tab. Afslutningsvis analyserer jeg, hvordan permanent ufrivillig barnløshed som en livskrise kommer til at synes som en kronisk krise (Vigh 2008).

Sorg

Sorg behøver ikke at være, når vi mister en person, vi har kær. Sorg handler jo faktisk om, når vi mister noget af betydning for os, og det, I [de ufrivilligt barnløse] mærker lige nu, er sorg.

(Mie, psykoterapeut og fertilitetsrådgiver)

Sådan beskriver psykoterapeut og fertilitetsrådgiver Mie indledningsvis sorg for sine klienter, der oplever ufrivillig barnløshed. Før når hun møder klienterne første gang, kan det være svært for dem at sætte ord på, de følelser de har. At fortælle dem at det er en sorg, er for mange en overraskelse og derefter en lettelse, da det bliver en måde at forstå de følelser de gennemgår, og hvorfor de er så kede af det, som de er.

42-årige Mie er oprindeligt uddannet socialrådgiver, men efter selv at have været igennem et fire år langt fertilitetsbehandlingsforløb med sin mand, hvilket resulterede i en søn, uddannede hun sig som fertilitetsrådgiver og psykoterapeut med speciale i infertilitet og personer i fertilitetsbehandling. Mie er særlig optaget af, hvad der sker psykosocialt – psykologisk og socialt – når man gennemgår et fertilitetsbehandlingsforløb, da hun selv oplevede at have en følelsesmæssig reaktion på hendes eget forløb og uden nogen til at hjælpe hende.

Mie faciliterer terapigrupper for personer i forskellige stadier af deres behandling (under og efter fertilitetsbehandling), ligesom at hun rådgiver fertilitetsklinikker i, hvordan det psykosociale kan inkorporeres som en naturlig del af fertilitetsbehandling. Særligt sidstnævnte, mener Mie, er et overset område, om end et vigtigt område, da personer i fertilitetsbehandling har det, som hun beskriver, ”virkelig dårligt!”. Én af grunde til at de har det dårligt er, at de ufrivilligt barnløse qua deres barnløshed oplever og vil komme til at opleve en række tab, hvortil reaktionen kan være sorg.

Sorg har været et af de mest centrale og dominerende temaer i mit feltarbejde, og allerede fra de første dage i felten møder jeg faktummet, at det er en stor sorg aldrig at skulle blive mor, når man har haft et stort ønske om at blive det. Sorg forbindes oftest med en følelsesmæssig reaktion på at miste et kært familiemedlem, men, som det viste sig i min felt, er ufrivillig barnløshed også forbundet med en stor sorg. Ligeledes fortæller mine samtalepartnere om sorgen over ikke at få et barn og endeligt, at skulle leve med permanent ufrivillig barnløshed.

I min felt bærer sorg præg af en psykologisk definition, og jeg er gennem mine interviews med Mie og psykolog Line blevet introduceret til, hvordan de fagprofessionelt forstår og definerer sorg. Den psykologiske prægning er essentiel for måden, mine samtalepartnere forstår deres egen reaktion, og således spejles Mies italesættelse af sorg over for sine klienter i mine samtalepartneres fortællinger, som når 54-årige Helle, fortæller mig, hvordan folk ”tror, at sorg er når én er død. Det ved man hvad er. Men det her er noget andet”. Ligeledes giver det en indikation om, hvordan vi kulturelt behandler og forstår sorg i forbindelse med permanent ufrivillig barnløshed. Den psykologiske definition af sorg er således en del af min felt og mit etnografiske materiale, og jeg behandler den som en del af min empiri, der gennem en antropologisk analyse kan være med til

at belyse mine samtalepartneres oplevelse af at leve med permanent ufrivillig barnløshed.

Sorg er traditionelt blevet set som en følelsesmæssig reaktion med et før, under og efter, hvormed den sørgende kunne bearbejde den og vende tilbage til en normal tilstand (Petersen & Brinkmann 2021). I dag arbejder Line og Mie i højere grad ud fra, at de sørgende skal lære at leve med og bære deres sorg. Mie forklarer:

Folk siger til mig, at så med tiden bliver sorgen mindre, hvor jeg siger til dem, nej det tror jeg ikke, den gør. Den vil komme til at være det samme, men du har mulighed for i den her krise at udvikle dig. Du vil kunne blive *triggered* i din sorg hele vejen i fremtiden. Det er ikke kun en sorg nu og her, over det du mistede, men det er også en sorg over alt det, der ikke kommer til at blive i fremtiden.

(Mie, psykoterapeut og fertilitetsrådgiver)

Mie refererer blandt andet i vores interview og i sit arbejde til ledende psykolog og sorgforsker fra Aarhus Universitetshospital Mai-Britt Guldin's arbejde med sorgreaktioner. I april 2021 afholder Fertility Care et foredrag med Guldin, der kan hjælpe fagprofessionelle til, hvordan de bedst muligt kan støtte personer, der oplever ufrivillig barnløshed. I alt deltager 18 personer i det online foredrag og heriblandt er blandt andet én psykoterapeut, én sygeplejerske, én der forsker i maskulinitet og jeg selv. I foredraget præsenterer Guldin hendes nyeste forskning og giver et indblik i sorgen over ufrivillig barnløshed. Indledningsvis slår Guldin fast: Sorg er et livsvilkår, vi alle på den ene eller anden måde vil komme til at opleve, og det er en basal følelse og reaktion på at miste. Yderligere definerer Guldin sorg som:

Den fysiske og psykiske reaktion på tabet af én eller noget nærtstående, til hvem eller hvilket der har været knyttet følelsesmæssige bånd.

(Guldin 2019: 29)

I Guldin's forskning udbredes definitionen af sorg til at indbefatte tab, der rækker udover dødsfald og ligeledes inkluderer tab af "noget nærtstående", hvilket i de ufrivilligt

barnløses tilfælde kan være tab af håb, drømme, selvforståelse og identitet. Guldin fremhæver i foredraget, hvordan reaktionen på sorg både har fysiologiske, følelsesmæssige, tankemæssige, sociale og eksistentielle implikationer. Det kommer blandt andet til udtryk i reaktioner som fortvivlelse, øget stresshormoner, magtesløshed, ensomhed, skyld, håbløshed, isolation og eksistentiel meningsløshed. Guldin nævner også andre reaktioner, men førnævnte reaktioner går særligt igen blandt mine samtalepartnere som hos 46-årige Lone, der endnu engang er sygemeldt med stress. I uddraget fra hendes logbog, giver Lone ligeså udtryk for en fortvivlelse, og hvordan hun helt fysiologisk reagerer med svedeture og træthed. Sorg har med andre ord store konsekvenser og implikationer for adskillelige aspekter af mine samtalepartneres liv.

Tab

Ultimativt er sorg i min felt en reaktion på *tab* af noget nærtstående, hvortil der har været knyttet følelsesmæssige bånd. Sorgen kan hverken overkommes eller endeligt bearbejdes, snarere er den livslang og kan i højere eller mindre grad blive udløst af specifikke situationer eller oplevelser igennem livet. Måden hvorpå, psykolog Line og psykoterapeut og fertilitetsrådgiver Mie arbejder med de barnløses sorg, er ved at identificere tab i, hvad de henholdsvis kalder, *fertilitetshistorien* og *den reproduktive historie*, der blev beskrevet i kapitel 1.

I både Line og Mies arbejde med ufrivilligt barnløse gør de uafhængigt af hinanden brug af en narratologisk tilgang, der skal hjælpe de barnløse med at identificere tab før, under og efter fertilitetsbehandling. Lig Mies tidligere nævnte reproduktive historie, gør Line brug af, hvad hun kalder en fertilitetshistorie, der ofte starter ”længe inden vi starter med at få børn, og strækker sig livet igennem”. Både den reproduktive historie og fertilitetshistorien tager samme udgangspunkt – at spore de ufrivilligt barnløses historier med et specifikt udgangspunkt i slægtskab gennem reproduktion og (in)fertilitet. Line forklarer yderligere, hvordan fertilitetshistorien fører helt tilbage til, vi som børn leger og drager omsorg for dukker, til vi som unge og voksne gør os tanker om, hvilken fremtid vi ønsker – med eller uden børn. For nogle har ønsket om at stifte familie altid været der som en naturlig forventning, for andre er det opstået i mødet med en partner (jf. kapitel 3), og for nogle helt tredje bliver det aldrig et ønske. Samtidig strækker fertilitetshistorien sig langt ud i fremtiden, hvor børn ofte er centrum for adskillelige mærkedage – første skoledag,

konfirmation, studenterfest etc. – og de skaber således en struktur og en naturlig progression. Ligeledes er børn en forudsætning for potentielle børnebørn i fremtiden.

Line bruger sine klienters fertilitetshistorie til at fremhæve omfanget af deres ønske om et barn, og hvor langt tilbage i tiden og ud i fremtiden dette ønske strækker sig. Ligeledes giver fertilitetshistorien mulighed for at identificere tab den ufrivilligt barnløse har lidt og *stadig* lider, hvilket er essentielt for at kunne komme overens med den sorg, de føler, forklarer Line. Line fremhæver blandt andet, hvordan mange af hendes klienter under og efter fertilitetsbehandling oplever meningsstab, et tab af selvbillede og tillid til deres krop, og endeligt et tab af identitet. Det skyldes, ifølge psykoterapeut og fertilitetsrådgiver Mie, at når de forestillinger de ufrivilligt barnløse havde om familie og familiedannelse ikke bliver, bliver de til tab. Mie forklarer:

Når et forholdsvis nyopstartet [i fertilitetsbehandling] par kommer ind i min praksis og siger, ”jeg kan ikke forstå, hvorfor jeg allerede er så ked af det?”, så får jeg en snak med dem om, ”nå men hvordan kan det være, at I sidder her? Hvad har I gjort jer af forestillinger?” [...] ”I havde en drøm om, at I skulle have to børn, inden I blev 30, og nu er du 33 eller 37. Så det fik du ikke opfyldt. Du havde en helt klar forestilling om, at du skulle dyrke romantisk sex for at blive gravid. Det blev så heller ikke. Du skulle være den første i din familie, men lillesøster har fået 2 børn. Kan du se? Det bliver også et tab”. Og så videre, og så videre.

(Mie, fertilitetsrådgiver og psykolog)

De tab, de ufrivilligt barnløse lider, kan være konkrete tab af for eksempel en graviditet, men for langt de fleste af mine samtalepartnere, har de aldrig været gravide, og tabene får derfor en mere ukonkret og abstrakt form, der i højere grad relaterer sig til tab af drømme og forestillinger om familiedannelse. Igen er det forestillingen om slægtskab, der synes at være afgørende for Mies klienters tab, hvilket trækker tråde tilbage til kapitel 3 og *fortællingen* om slægtskab, der gennem et specifikt slægtskabsbillede præger mine samtalepartnere og min felts oplevelse af slægtskab.

Lig fertilitetshistorien og den reproduktive historie har jeg i min metodiske tilgang til mine interviews og med et fokus på livshistorieinterviews (jf. kapitel 2), gjort brug af

en lignende narratologisk tilgang. Det har gjort mig i stand til på lignende vis at spore og identificere mine samtalepartners tab, der i kraft af en uafklarethed og en usynlighed synes at blive et tvetydigt tab af manualen til det gode liv, hvilket jeg vil se nærmere på i det næste afsnit.

Tabet af manualen til livet

Jeg indledte dette kapitel med Lone, der beskriver, hvordan hun oplever, at folk ser undrende på hende, når hun bruger ordet sorg om sin reaktion på permanent ufrivillig barnløshed. Men som hun forklarer, *er* det en sorg – det er en kærlighed uden retning, en brast drøm, en identitetskrise og en oplevelse af at have mistet meningen med livet. Skrevet på en anden måde har Lone lidt et tab af kærlighed, et tab af en drøm, et tab af identitet og et tab af meningen med livet, der for udenforstående forekommer usynlige, og de kan være svære at begribe, da de ikke har noget konkret udgangspunkt.

Ligeledes fortæller 37-årige Betinna fra Østsjælland om, hvordan hun til trods for aldrig at have haft et fysisk barn i hænderne har haft alle følelserne, der følger med at få et barn. Betinna fortæller:

Selvom jeg ikke havde haft noget fysisk barn i hænderne, så havde alle følelserne og alle tankerne været fremme igennem mange år. Jeg fik også til opgave [i en terapigruppe] at skrive et brev til det her barn, som hjalp mig rigtig meget. Jeg skulle læse det op for hende, og jeg tudbrølede, da jeg gjorde det. Jeg har det stadig liggende. Jeg kigger aldrig på det, for jeg ved, at hvis jeg læser det igen, vil jeg tudbrøle. Men det har ligesom været en stor hjælp for mig at få lagt noget fysisk frem med de følelser, jeg rummer omkring det. Og så at jeg ved, at det er sorg.

(Betinna, 37 år)

Psykoteraapeut og fertilitetsrådgiver Mie kalder denne visualisering af et barn for *det fantaserede barn*, da mange intrapsykisk har forestillet sig og fantaseret om, hvordan deres barn ville komme til at se ud. Det samme gør sig gældende for Betinna, der ikke har haft noget fysisk barn i hænderne, men har knyttet følelsesmæssige bånd og forestillet sig en lille pige. I og med at barnet kun har eksisteret psykologisk, får tabet en uklar og uafklaret

karakter, hvor der heller ikke er noget konkret at tage afsked med, hvilket kan være meget smertefuldt og sorgfuldt. Netop derfor fik Betinna til opgave at skrive et brev, som en form for fysisk bevis på følelserne knyttet til det fantaserede barn.

Denne skelnen mellem psykologisk tilstede i form af konkrete forestillinger og fantasier og fysisk fraværende i form af barnløsheden synes at være en gennemgående problemstilling for mine samtalepartnere, og netop derfor de tab de lider antyder et tvetydigt tab.

Tvetydigt tab (1999) er et begreb introduceret af interdisciplinære forsker Pauline Boss og dækker over tab, der synes uklare, uafklarede og ofte fremstår meningsløse og forvirrende. Boss har i sin begrebsliggørelse en særlig opmærksomhed på spændet mellem ”fraværende” og ”tilstedeværende”, som afgørende elementer af tvetydige tab. Hun fremhæver to fundamentale tvetydige tab med udgangspunkt i tabet af familiemedlemmer: (1) personer, der er fysisk fraværende men psykologisk tilstedeværende, og hvor der er en usikkerhed om, hvorvidt de er døde eller i live, som i tilfælde med forsvundne soldater, og (2) personer, der er fysisk tilstedeværende, men psykologisk fraværende som i tilfælde med personer, der lider af Alzheimers.

Det kan synes overraskende at inddrage Boss, da jeg netop har argumenteret for, at mine barnløse samtalepartnere *ikke* lider et tab af et eksisterende familiemedlem. Men hvad Boss’ tvetydige tab netop påpeger er, at selv hvor personerne er fysisk fraværende, er de psykologisk tilstedeværende, og usikkerheden og uklarheden opleves som et tvetydigt tab. Ligeledes er det fantaserede barn psykologisk tilstedeværende for Betinna, der konkret har forestillet sig en pige og haft de tilhørende følelser og tanker om dette barn, som havde det været fysisk tilstedeværende. Netop derfor synes tabet at være tvetydigt, da barnet ikke er der og aldrig har været der, men følelsesmæssigt og psykologisk har det eksisteret i flere år.

Ligeledes har 48-årige Lisa haft specifikke forestillinger om, hvad det ville sige at være en familie. Lisa fortæller:

Jeg havde glædet mig til at sidde om et bord om aftenen og tale omkring, det der er sket. Jeg havde faktisk også glædet mig til, at der kunne være surmulet-hed og irritationer. Jeg havde glædet mig til hverdagen, og at vi skulle opleve

ting ude i verden. Jeg havde glædet mig til deres livsbegivenheder, hverdagen, hele livet på en eller anden måde.

(Lisa, 48 år)

For mine barnløse samtalepartnere er forestillingerne og drømme om en familie konkrete og visualiseret over mange år. Familie og børn har med andre ord eksisteret psykologisk i mine samtalepartneres bevidst, men aldrig fysisk, hvilket gør, at de tab de lider forbliver uklare og uafsluttet og meget smertefulde. Ligeledes afspejler de tvetydige tab endnu en gang, at slægtskab ikke *kun* er forbundet med reproduktion og at få et barn, men også til hverdagen og livet generelt.

Ifølge Boss er tvetydige tab et af de mest smertefulde og ødelæggende, da tabet forbliver uklart på ubestemt tid. Dette kan potentielt være traumatiserende og føre til angst og depressioner, hvilket er tilfældet for flere af mine samtalepartnere. I kraft af tabenes uklarhed er der ligeledes en reel risiko for, at symptomer overses og fejldiagnosticeres. Ligeså er tvetydige tab en langvarige tilstand, der kan blive udløst af nye situationer, og de er ikke blot enkeltstående events, der senere opleves gennem flashbacks.

Måden vi tolererer denne tvetydighed, argumenterer Boss, relaterer sig ligeledes til åndelige tro og kulturelle værdier, hvorfor Lones oplevelse af, at hendes sorg ikke anerkendes af hendes omgivelser, kan være et udtryk for den måde vi kulturelt i Danmark erfarer og tolererer permanent ufrivillig barnløshed og sorg på, jævnfør de tidligere opfattelser af sorg som en reaktion på dødsfald.

Tvetydige tab er samtidig karakteriseret af ikke at være afgrænset eller have en officiel ”tabs”-verifikation – som gennem dødsattester eller begravelsesritualer – hvilket markerer og anerkender tabet (Boss 1999, 9). Betinnas brev til sin fantaserede pige kan således være et forsøg på at forankre og verificere tabet af det fantaserede barn og den sorg, hun oplever.

Som gjort bekendt i kapitel 3 og 4 er forbundethed i min felt i høj grad også en måde at skabe forbundethed i tid og til samfundet, hvilket også præger mine samtalepartneres tab. For i og med at de ikke får børn, får de heller ikke børnebørn, og der sættes spørgsmålstejn ved, hvordan deres liv skal være i fremtiden. 46-årige Maria fra Nordsjælland fortæller om hendes bekymringer for fremtiden. Hun fortæller:

Man kan sige, at hvis jeg bliver alene, i og med at jeg ikke har børn, så får jeg jo heller ikke børnebørn og alt det der. Så hvad bliver det for en alderdom? Så der er masser af bekymringer og ting, man jo ikke ved, hvordan går.

(Maria, 46 år)

Børn kan være med til at strukturere livet gennem begivenheder, og når børn ligeledes har været en naturlig forventning, er mange af mine samtalepartners konkrete forestillinger og drømme centreret omkring et barn. Det tvetydige tab af det fantaserede barn synes med andre ord ikke blot at være tabet af forestillingen om det konkrete barn, men også forestillingen om livets udvikling og dermed det gode liv. For nogle af kvinderne i psykoterapeut og fertilitetsrådgiver Mies grupper beskrives dette som ”at have mistet manualen til livet”. Mie fortæller:

Nogle af kvinderne i mine grupper, de siger, ”prøv og hør, vi har fandme mistet manualen til vores liv, fordi *du* har en manual, Mie. Dem der har fået et barn, de har en manual. Du ved, at du skal stå op om morgen, du skal fodre dit barn, du skal aflevere dem i vuggestuen eller skolen. Du ved, hvad du skal lave de næste mange år af dit liv. Du ved, at du får mange nye bekendtskaber i børnehaven og i skolen. Det får vi ikke. Vi skal opfinde os selv hver dag”.

(Mie, psykoterapeut og fertilitetsrådgiver)

Tabene, mine samtalepartnere lider og har lidt, er altså ikke blot tabet af deres selvforståelse og drømmen om at blive mor, eller tabet af det fantaserede barn og fremtidens børnebørn, men ligeledes et tab af manualen til livet, og mere specifikt i min felt tabet af manualen til *det gode liv*, hvor slægtskab skaber forbundethed til et barn, fællesskaber og samfundet. I og med at et barn aldrig fysisk har eksisteret, kommer disse tab til at fremstå uklare, tvetydige og uafklarede, og ligeledes vil nye tab unægteligt komme til i fremtiden, da netop fremtiden vil blive anderledes end forestillet og drømt om. Dette leder for mine samtalepartnere til eksistentielle spørgsmål om selv og livet, og for flere fører det dem ud i en livskrise.

Livskrisen

”Det er et livsvilkår som så mange andre livsvilkår. Det er en livskrise som så mange andre livskriseser” fortæller 48-årige Annemette fra Nordsjælland mig i ét af mine allerførste interviews. For mine samtalepartnere er det særligt de tvetydige tab ved ikke at være blevet mor og sorgen, der påvirker dem, men som det har vist sig, omhandler slægtskab i min felt også det gode liv. Ved ikke at få et barn oplever mine samtalepartnere så at sige at miste manualen til det gode liv, hvilket stiller eksistentielle spørgsmål til selvet og livet. Det gode og meningsfulde liv må med andre ord gentænkes, og det er et stort skridt at folde ud, forklarer psykolog Line. Hun fortæller:

Det er jo et kæmpestort skridt at skulle folde ud, hvis man har regnet med, at et børnefamilieliv er det, der skal skabe retning. Så skal man jo på opdagelse i, hvad er det så, der skaber mening og fylde i mit liv? Og vil jeg have børn i mit liv, og hvordan kan de så være der? Så hvad er et meningsfuldt liv? Det er egentlig nogle ret eksistentielle samtaler.

(Line, psykolog)

Det er netop det meningsfulde liv, mine samtalepartneres livskrise synes at udspringe af, for hvis den naturlige forventning og manualen foreskriver, at et børnefamilieliv med hverdagspraktik, mærkedage og livsbegivenheder er det, der skal danne ramme om og strukturere deres liv, hvad så nu, når et barn er det, de kan være sikre på, ikke kommer? Og hvordan skal fremtiden *nu* se ud? For 60-årige Hanne er det en stor opgave at skulle definere sin ”livsopgave”. Hanne fortæller:

Der er en ret stor opgave i selv at definere sin livsopgave, når man ingen børn har og ikke har familie. Det synes jeg faktisk er ret hårdt. For der er hele tiden et arbejde, hvis du har børn. Så er du i sving på godt og ondt, de skal have mad, de skal bades m.m. Jeg synes faktisk, det er en hård øvelse. Især fordi det ikke er en anerkendt øvelse. Der er ingen, der siger, ”hold kæft man det må være hårdt ikke at have mand og børn, fordi man så hele tiden skal definere, hvad der er meningen med livet”. Det er der jo ingen, der siger.

(Hanne, 60 år)

Hanne arbejder til dagligt med organisationsudvikling og skifter i mellem at bo i en lejlighed nord for København og i et sommerhus i Nordsjælland med sine to katte. Hanne var med sin tidligere mand 5 år i fertilitetsbehandling og fik tre inseminationer og tre omgange ICSI, før de stoppede. Efter de er gået fra hinanden, forsøger Hanne to gange alene som solomor. Egentlig tiltalte ”mor”-identiteten ikke Hanne, men ønsket om at være en familie – og særligt med eksmanden – var det, der drev hende, og når nu ikke dette blev, ligger der for Hanne en stor opgave i at definere, hvad meningen med hendes liv så er. Lig Hanne oplever 42-årige Marianne fra Midtjylland, at der ikke er en ”snorelige” vej for hende og hendes liv med permanent ufrivillig barnløshed. Marianne fortæller:

Jeg tror, det er én dag ad gangen-agtigt. Det er ikke sådan, at der ligger en snorelige vej, som jeg bare kan følge. Slet ikke. Vi må se, hvordan det bliver. Men jeg har også rykket mig. Jeg er nok ved at indstille mig på, at det bliver et liv uden børn, og hvad skal der så være i det? Nogle dage tænker jeg ikke så meget over det, og jeg er nok ved at være der, hvor jeg ikke tænker over det hver dag. Og så alligevel kan jeg jo se i logbogen, at jeg tænker meget over det. Jeg tror, det er en del af processen. Der er mange situationer, hvor man bliver konfronteret med det.

(Marianne, 42 år)

At skulle gentænke og redefinere ”det gode liv”, når slægtskab frem til nu har været en naturlig forventning og progression kan være svært, og det egentlige spørgsmål ligger måske i, om det er muligt at gentænke det gode liv uden et barn? Spørger jeg psykolog Line, svarer hun, ”selvfølgelig kan de det!”, men spørger jeg mine samtalepartnere, er det stadig svært at forestille sig. For 46-årige Maria har hun svært ved at se, at noget kan erstatte den kærlighed, man har til et barn. Hun fortæller:

Nej! Jeg har ikke fantasi til at se, hvordan det skulle kunne lade sig gøre, fordi det er så speciel en ting. Selvom man er glad for at gå i svømmehallen, så kan det ikke erstatte den der kærlighed, der er ved at være det menneske, der betyder allermest for et andet menneske.

(Maria, 46 år)

For nogle bliver det et eksistentielt spørgsmål, hvor de har kæmpet og fortsat kæmper med at se meningen med sig selv og livet uden et barn. I sommersolen i 46-årige Lones stue fortæller hun mig om stress, depressioner og livets meningsløshed, når nu det ser ud til, at hun aldrig skal blive mor. Lone fortæller:

Du skal bare videre, hvor jeg tænkte, at hvis jeg ikke får børn, så vil jeg ikke leve. Der var ingen mening med livet, og det er det, jeg stadig arbejder med og bearbejder. Hvad er mening med livet så?

(Lone, 46 år)

37-årige Betinna fra Østsjælland kæmper ligeledes stadig med tankerne om, hvad mening med livet skal være, når nu hun ikke skal være mor. Betinna drømte om at blive mor i en ung alder, og da det ikke lykkedes, opsøgte hun egen læge og senere en fertilitetsklinik. Det endelige stop i fertilitetsbehandling har sat dybe ar i Betinna, der til stadighed kæmper med depressive tanker som et resultat af sin barnløshed. Depressive tanker, der på et tidspunkt fører til en indlæggelse på en psykiatrisk afdeling, da hun ikke kunne se ”meningen med at fortsætte [livet], når jeg ikke kunne det, som jeg følte, jeg ville dedikere mit liv til”, hvilket hun stadig kæmper lidt med.

Permanent ufrivillig barnløshed er en livskrise i og med, at barnløsheden er så indgribende for mine samtalepartners liv og selvforståelse, at der skabes tvivl om sig selv, om ens eksistensvilkår og i nogle tilfælde viljen til at leve. For 48-årige Lisa fra Københavnsområdet udmøntede det sig i konkrete forestillinger om at køre af motorvejen. Lisa fortæller:

Fordi jeg følte mig så meget som en fiasko – og det var korte, korte øjeblikke, så jeg tror aldrig alvorligt, at jeg var selvmordstruet, men på det tidspunkt arbejdede jeg ude på den anden ende af Amager, så man kører ad motorvejen til Lyngby. Så nogle mørke aftener kan jeg huske, at jeg fik lyst til at sætte farten helt vildt meget op og køre mig selv ihjel – køre af motorvejen. Jeg var selvfølgelig aldrig i nærheden af at gøre det, men følelsen af ikke at være god

nok... Det var helt forfærdeligt, og selv nu... Den følelse af ikke at være blevet ved længe nok.

(Lisa, 48 år)

Selv mordstanker er med andre ord ikke ualmindelige for mine samtalepartnere, og de er et resultat af den omfattende livskrise, permanent ufrivillig barnløshed sender flere af dem ud i, hvilket leder mig tilbage til antropolog Henrik Vigh (2008) og hans begreb *kronisk krise*, der blev introduceret i kapitel 1.

Kriser har tidligere været anset som tidsbegrænsede events og episodiske brud på den sociale orden på grund af krig, katastrofer eller sygdom. Særligt har de været undersøgt som undtagelsestilstande, hvor det har været muligt at observere og undersøge et før, under og efter krisen. Men som Vigh illustrerer, er hverdagen for mange mennesker i verden karakteriseret af konflikt snarere end fred, som i Guinea-Bissau, hvor krig selv i fredstider er allestedsnærværende gennem *potentialet* for krig grundet en krigshærgende historik. Kriser får dermed et vedvarende tag i folk og samfund, da de bliver endemiske snarere end episodiske. Når de gør det, træder kriser i baggrunden og bliver en del af den nye normal, hvorfor det er at betragte disse kriser som kroniske. I den forbindelse bliver det relevant at undersøge kriser som kontekst, da kroniske kriser ændrer individets forståelse af verden og måde at være i den på, der samtidig kan være med til at belyse forholdet mellem det personlige og det sociale. Lig potentialet for krig i Guinea-Bissau, er der i min felt qua mine samtalepartneres tvetydige og uafklarede tab potentialet for både ny og tilbagevendende sorg.

I min felt er der om muligt et "før" mine samtalepartnere måtte leve med permanent ufrivillig barnløshed, men der kommer ikke til at være et "efter". Undervejs har jeg i specialet fremlagt, hvordan familiedannelse og slægtskab skaber forbundethed i fortid, nutid og fremtid gennem forestillinger om det gode liv, og derfor er det ikke muligt at isolere mine samtalepartneres krise som et aktuelt episodisk brud, da den unægteligt er forbundet til både fortiden og nutiden og særligt fremtiden, hvor nye tab og sorg vil blive udløst af nye situationer – som til venners børns konfirmation, studentergilder, eller når omgangskredsen begynder at få børnebørn.

Sorgen bliver allestedsnærværende i potentialet for nye tab af forestillinger og drømme, og da den aldrig vil gå væk, må mine barnløse samtalepartnere lære at leve med

den. Dette giver anledning til at betragte mine barnløse samtalepartneres livskrise og permanent ufrivillig barnløshed som den nye ”normal” og dermed den kontekst, der omgiver deres hverdag og liv. Permanent ufrivillig barnløshed som kontekst er med til at forme mine samtalepartneres forestilling om slægtskab (jf. kapitel 3), deres oplevelse af at indgå i fællesskaber (jf. kapitel 4) og meningsskabelsen over deres egen eksistensvilkår (jf. dette kapitel). I kraft af ufrivillig barnløsheds permanenthed bliver permanent ufrivillig barnløshed en kronisk krise, der ligeledes influerer mine samtalepartneres forståelse af verden og måde at være i den på.

Delkonklusion

I dette kapitel har jeg undersøgt de individuelle psykologiske konsekvenser ved mine samtalepartneres liv med permanent ufrivillig barnløshed. Således adskiller kapitlet sig fra kapitel 3, der illustrerede, hvordan slægtskab i min felt skaber en forbundethed til samfundet gennem et slægtskabsbillede, og kapitel 4, der belyste, hvordan dette slægtskabsbillede på et mere lokalt plan udgrænsede mine samtalepartnere fra fællesskaber grundet en manglende indføring ved ikke ”at få et barn”. Hvad dette afsluttende kapitel har demonstreret er, hvordan permanent ufrivillig barnløshed foruden at have konsekvenser for mine samtalepartnere på et samfundsmæssigt og socialt plan, ligeledes har konsekvenser for dem på individplan i form af en individuel sorg og eksistentiel livskrise.

I kapitlet har jeg indledningsvis præsenteret, hvordan sorg som en gennemgående reaktion på permanent ufrivillig barnløshed i min felt og for mine samtalepartnere er præget af en psykologisk faglighed, der i mit speciale tager udgangspunkt i psykolog Line, psykoterapeut og fertilitetsrådgiver Mie og sorgforsker Mai-Britt Guldin. Empirisk er sorg i min felt defineret ved at være en psykisk og fysisk reaktion på tabet af én eller noget nærtstående, til hvilket der er knyttet følelsesmæssige bånd. For mine samtalepartnere er sorgen en reaktion på ikke at være blevet mor, hvilket unægteligt er forbundet med et tab af drømme og forestillinger, der til trods for, at et barn aldrig har eksisteret, har været knyttet mange års tanker og følelser. I dette fysiske fravær men psykiske nærvær bliver tabene tvetydige, uklare og uafsluttet, hvilket ifølge Pauline Boss, gør dem særligt smertefulde og sorgfulde. De tvetydige tab er uafsluttet, da de vil kunne blive udløst af nye tab ude i fremtiden – til en konfirmation, et studentergilde eller når venner får børnebørn. Mine samtalepartnere synes med andre ord ikke blot at lide tabet af og

sorgen over ikke at blive mor og en familie – hvilket absolut ikke må tages for givet – men også tabet af manualen til det gode liv. I og med at der er et konstant potentiale for tab og sorg, oplever mine samtalepartnere en eksistentiel livskrise, der for nogle af mine samtalepartnere har skabt tvivl om selve viljen til at leve. Ligeledes gør det konstante potentiale at permanent ufrivillig barnløshed – og dermed livskrisen – træder i baggrunden og bliver den nye normal, hvorfor det er at betragte og undersøge permanent ufrivillig barnløshed som kontekst. I kraft af permanentheden og permanent ufrivillig barnløshed som kontekst, synes permanent ufrivillig barnløshed at blive – en kronisk krise.

Kapitel 6: Så hvad så nu?

Jeg indledte specialet med 46-årige Maria fra Nordsjælland, der satte spørgsmålstegn ved tilværelsen, når nu hun ikke skulle blive mor, for ”hvad så nu? Hvis jeg ikke skal blive mor, hvad er så pointen?”. Efter 6 år i fertilitetsbehandling stoppede hende og, nu, eksmanden, og Maria lever i dag således med det, der kan betegnes som permanent ufrivillig barnløshed.

Ufrivillig barnløshed og fertilitetsbehandling forekommer at være en samtidens tendens, hvor flere og flere åbner op om deres barnløshed og forløb i fertilitetsbehandling. Ligeledes har fertilitetsbehandling og infertilitet gennem de sidste par år fået en større bevågenhed politisk, videnskabeligt, i medierne og på sociale medier. Der synes med andre ord at være et momentum for at tale om og diskutere ufrivillig barnløshed, de potentielle årsager samt behandlingen heraf, og i Danmark anslås ufrivillig barnløshed at være en af de mest udbredte kroniske sygdomme blandt 20-45-årige. Således blev Maria som 32-årig sammen med sin tidligere mand en del af statistikken, da en lukket æggeleder og ”normal-dårlig” sædkvalitet sendte dem direkte i et forløb med IVF. Oplevelsen af at være i behandling med IVF blev af Maria tidligere beskrevet som ”voldsom”, da hun var stærkt påvirket af hormonbehandlingen ledende op til ægudtagning, ligesom at usikkerheden om, det nogensinde ville lykkes, var en evig ledsager.

Studier af kvinder i fertilitetsbehandling med IVF viser, at assisteret reproduktive teknologier som et udtryk for en valorisering af kulturelle teknologiske fremskridt, kropsliggøres gennem behandling med IVF, hvorfor kvinder i behandling til en start har en stor tiltro og et håb for at skulle lykkes (Franklin 1997). Dette fører til, at mange kvinder¹⁰ bliver i behandling til trods for en stor fysisk og psykisk belastning, der også påvirker deres hverdag, arbejde og generelle velvære. Ligeledes er infertilitet og fertilitetsbehandling forbundet med en stigmatisering og fortællinger om skam og skyld går igen (Miall 1986). Endeligt synes udviklingen og anvendelsen af reproduktive teknologier at have

¹⁰ Disse studier tager et empirisk udgangspunkt i kvinder, men andre studier viser, at mænd i lige så høj grad lider under ufrivillig barnløshed og i fertilitetsbehandling, se: Peronance et al. 2007 og Fieldsend & Smith 2022.

implikationer for traditionelle definitioner af slægtskab (Franklin 1997) og tilblivelseshistorier (Tjørnhøj-Thomsen 1999).

Den fysiske og psykiske belastning er blandt andet den, der gør, at Maria som 38-årig endeligt stopper i fertilitetsbehandling, og dermed bliver en del af en ny statistik: personer og par, der *ikke* lykkes med at få et barn igennem fertilitetsbehandling. Men hvorfor adopterer, de så ikke bare?

Den danske adoptionslov anfører, at den maksimale alder mellem adoptivbarnet og den ældste adoptivforælder må være 42 år (Familierechtsretshuset 2022), og da hovedparten af mine samtalepartnere har været i fertilitetsbehandling i slutningen af deres 30'ere og start 40'ere, er chancen for at få et spædbarn meget lille, hvilket giver anledning til nye overvejelser i forhold til at skulle adoptere et ældre barn. Ligeledes viser mit speciale netop, at slægtskab og familiedannelse er mere kompleks end det blotte ønske om at få et barn.

Førnævnte studier danner ramme for de erfaringer mine samtalepartnere ligeledes fortæller om, men de går *forud* for, hvor jeg møder dem. Studierne har særligt et fokus på *ufrivillig barnløshed* og implikationerne af assisteret reproduktive teknologier, hvilket for mine samtalepartnere er et overstået kapitel og betyder, at nye omstændigheder gør sig gældende i deres liv med *permanent ufrivillig barnløshed*. Ligeledes synes studierne at fokusere på tilblivelsen af "et barn" som et udgangspunkt for at studere slægtskab, og jeg ledes derfor til at undre, hvor slægtskab efterlades for dem, der kommer ud af fertilitetsbehandling uden et barn – dem der nu må leve med *permanent ufrivillig barnløshed*.

Dette bringer mig tilbage til Maria og hendes efterspurgte "pointe". For hvis *pointen* med livet er at skabe forbundethed til slægt og fællesskaber ved at få et barn, hvad sker der så med *pointen*, når det ikke lykkes? Det er netop *dén*, *pointen*, jeg har undersøgt i dette speciale, og som det forhåbentlig står klart nu, er det ikke en nem *pointe* at omdefinere. Derfor lyder spørgsmålet også for mange af mine samtalepartnere, der lever med permanent ufrivillig barnløshed – hvad så nu?

I mit speciale har jeg undersøgt måden hvorpå slægtskab og forbundethed er forestillet, erfaret og praktiseret af personer, der lever med permanent ufrivillig barnløshed. Det har jeg gjort på baggrund af 5 måneders fysisk og digitalt etnografisk feltarbejde i sommeren 2021 blandt hovedsagligt kvinder, der lever med permanent ufrivillig barnløshed. Gennem digitale og fysiske observationer og deltagerobservationer, dybdegående interviews og

logbøger, har jeg fået et indgående kendskab til erfaringerne og livet med permanent ufrivillig barnløshed i Danmark. I min tilgang til felten, som sårbar men også ”usynlig” i kraft af barnløsheden, har jeg haft et fokus på mine samtalepartneres forestillinger, drømme og håb. Det har i specialet affødt et fokus på livsfortællinger og kulturelle narrativer om slægtskab, fællesskaber og kriser.

At træde ind i, hvad der kan betegnes, en sårbar felt har givet anledning til mange metodiske, etiske og personlige overvejelser. For én ting er måden hvorpå, vi som antropologistuderende undervises i ikke at gøre skade på felten, at være etisk ansvarlige og respektfulde samt indhulle os i feltens omgivelser for gennem deltagerobservationer at få det størst mulige indblik i de mennesker og den kultur, vi studerer. Én anden ting er, (den manglende undervisning i) ikke at gøre skade på sig selv, for når vi gør netop det første uden hensynstagen privatpersonen (jf. Nimb og Rubows 3 sociale identiteter ved etnografen), og særligt i sårbare eller kriseramte kontekster, er det ikke ualmindeligt, at også etnografens privatperson oplever at reagere på sine oplevelser. Således oplevede jeg selv en overføring (Nimb & Rubow 2018) og en følelsesmæssig reaktion på mange måneders samtale om sorg, tab, magtesløshed, meningsløshed og livskriser.

Jeg er taknemmelig og stolt over at have skabt et rum for intime snakke som disse, og jeg vil lade min oplevelse stå som et vidnesbyrd på omfanget af permanent ufrivillig barnløsheds indflydelse på sine omgivelser samt være en kommentar til antropologien om essensen af *hele* etnografens forberedelse og afvikling efter et feltarbejde i fysisk og psykisk hårde omgivelser. Derfor er jeg også særligt taknemmelig for den støtte, jeg fik fra min vejleder, mine medstuderende og min familie i kølvandet på min egen oplevelse. Med det in mente, vil jeg nu vende mig mod min analyse af permanent ufrivillig barnløshed.

I forlængelse af et særligt fokus på fortællinger har jeg i kapitel 3 særligt fremhævet ét kulturelt narrativ om slægtskab, der synes at påvirke mine samtalepartneres forestillinger og erfaringer med slægtskab: Den standardiserede familie er en naturlig forventning, *med* børn og at give noget videre.

I kapitel 3 introducerede jeg 48-årige Lisa, der fortalte om den standardiserede familie, som en eller anden form for familie *med* børn, både biologiske og sociale, men ikke uden – ”hele tiden med børn”. Til trods for, at familiemønstret i dag er mere inkluderende

og mangfoldig, syntes en fortællingen om en specifik forestilling om en familie i Danmark at gå igen på tværs af mine samtalepartners historier. Særligt stod tre temaer ud: (1) Den standardiserede familie er en naturlig forventning, (2) den standardiserede familie er *med* børn og (3) den standardiserede familie er at give noget videre. Det gav anledning til at betragte slægtskab og forbundethed som et kulturelt narrativ, der i min felt udmøntede sig i et specifikt billede på slægtskab.

Med antropolog Mikkel Rytters *slægtskabsbilleder* (2010) blev det muligt at forstå, hvordan diskursive slægtskabsbilleder har egenskaben og potentialet til at segmentere den danske befolkning i, i Rytters felt ”rigtige” og ”ikke helt rigtige” danskere, og i min felt ”rigtige” og ”ikke helt rigtige” familier. Slægtskabsbilledet i min felt kom til syne gennem en gennemgående fortælling om den standardiserede familie som en naturlig forventning, hvor slægtskab kom til at synes som en normativ og naturlig udvikling i en forestilling om det gode liv. Ligeledes blev udgangspunktet for at skabe forbundethed og være en familie ”et barn” –biologiske eller sociale gennem fx adoption m.m. – der syntes at afspejle en mere traditionel og formel antagelse om slægtskab og slægtskabsroller, der fremstod upåvirket af nyere slægtskabsformationer og -tendenser. Afslutningsvis fuldendes slægtskabsbilledet i mit speciale med den standardiserede familie som at give noget videre, der illustrerede slægtskabs forbundethed i tid gennem slægt og genetisk arvemateriale, men også gennem videreførelsen af familiekultur og -værdier. Der tegner sig med andre ord et kulturelt slægtskabsbillede, hvor slægtskab ikke blot er en forbundethed til et barn og en slægt, men til samfundet i kraft af en fortælling om det gode liv, der ligeledes trækker tråde til Anne Knudsens kommentar om det danske samfunds lovprisning af ”Familien Danmark” (1996).

Dette slægtskabsbillede blev således udgangspunktet for de kommende kapitler og den generelle referenceramme for, når mine samtalepartnere forestillede sig slægtskab og familiedannelse. Samtidig viste slægtskabsbilledets segmentering af ”rigtige familier med et barn” og ”ikke helt rigtige familier uden et barn”, at påvirke mine samtalepartners oplevelse af at indgå i fællesskaber, hvilket blev undersøgelsesobjektet for kapitel 4.

I kapitel 4 vendte jeg tilbage til 46-årige Maria, der ikke var okay med ”at være en zebra på en ponymark”. Marias oplevelse af at være anderledes og stå ved siden af (familie)fællesskabet gav anledning til endnu en gang at vende tilbage til et kulturelt narrativ, der ikke

blot ekskluderede mine samtalepartnere fra kønnede og sociale fællesskaber, men også et større samfundsmæssigt og strukturelt fællesskab.

En bekymring der gik igen blandt mine kvindelige samtalepartnere var, hvilken rolle den nu barnløse kvinde kunne indtage, når hun ikke skulle blive mor. Mine samtalepartnere erfaring var, at den barnløse kvinde ofte omtaltes som en kattedame, en karrierekvinde eller som 48-årige Lisa, der bag sin ryg blev kaldt en heks og oplevede qua sin barnløshed at blive påduttet at være kold og kynisk. Ligeledes beskrev mine samtalepartnere, hvordan de qua deres barnløshed erfarede at være afskåret og udelukket fra fællesskaber, der særligt bliver til omkring børn. Italesættelsen af ”at få et barn” som (1) en transformation af den barnløse og kyniske kvinde til en empatisk kvinde og mor samt (2) en naturlig indføring og overgang til fællesskaber som reproducerende kvinde, mor og familie ræsonnerede med antropologisk ritualteori. Med inspiration fra Arnold van Genneps overgangsritualer (2004 [1960]), syntes den manglende overgang fra barnløs kvinde til reproducerende kvinde, mor og en familie at ekskludere mine samtalepartnere fra et kønnet, socialt og samfundsmæssigt fællesskab.

Gennem symbolske grænser (Lamont & Molnár 2002) var det muligt at identificere kropslige og praktiske erfaringer, som en måde hvorpå mine samtalepartner udgrænses fra en kønnet og social ”klub” for reproducerende kvinder og mødre, da de på grund af manglende erfaringer ikke kunne præstere feltens forventede kønsperformativitet (Butler 1990). Afslutningsvis berørte jeg igen, hvordan familiedannelse ikke blot omhandler reproduktion, men også en forbundethed til samfundet, da mine samtalepartnere oplevede at være afskåret fra fællesskaber, der bliver til kommunalt via blandt andet mødregrupper og børneinstitutioner, og strukturelt gennem barselsorlov og omsorgsdage, der imødeser et børnefamilieliv. ”At få et barn” betyder dermed ikke kun, at mine kvindelige samtalepartnere qua deres permanent ufrivillig barnløshed afskæres muligheden for at blive mor til egne børn – biologisk og socialt – men at de afskæres og ekskluderes fra basale fællesskaber, der blandt andet bliver til, gennem den måde samfundet og arbejdspladser strukturelt organiserer sig på.

Hvor jeg i kapitel 3 præsenterede et dominerede slægtskabsbillede i min felt, har jeg i kapitel 4 vist, *hvordan* slægtskabsbilledet synes at segmentere og ekskludere mine samtalepartnere fra fortællingen om det gode liv. Dette fører til en isolation, en sorg og i sidste

ende en eksistentiel livskrise, da mine samtalepartnere, så at sige, har mistet manualen til det gode liv, der er titlen på kapitel 5.

I kapitel 5 gav jeg et indblik i 46-årige Lones logbog. Lone der, sygemeldt med stress, stadig kæmper med en stor sorg og meningsløshed over aldrig at skulle blive mor – selv 4 år efter at hun endeligt stoppede i fertilitetsbehandling. Tidligt i mit feltarbejde konfronteredes jeg med faktummet, at med permanent ufrivillig barnløshed følger en stor sorg og en livskrise, der sætter spørgsmålstegn ved selvet, fællesskaber og til tider selve meningen med livet. Gennemgående for mine samtalepartnere er, at der til trods for, at det er adskillige år siden, de har afsluttet fertilitetsbehandling og på sin vis har anerkendt, at de aldrig vil få egne børn, så er sorgen der fortsat – ikke nødvendigvis konstant, men fortsat og kan potentielt genudløses i is-køen, under fællessang, til en konfirmation eller når vennerne får børnebørn. Dette medførte lange snakke om sorg og tab med både mine barnløse og fagprofessionelle samtalepartnere.

Sorg har således været et centralt og tilbagevendende tema under mit feltarbejde. Særligt ved sorgen i min felt er, at den tager et psykologisk udgangspunkt, hvor den defineres som: ”den fysiske og psykiske reaktion på tabet af én eller noget nærtstående, til hvem eller hvilket der har været knyttet følelsesmæssige bånd” (Guldin 2019: 29). Ligeledes taler mine fagprofessionelle samtalepartnere, psykolog Line og psykoterapeut og fertilitetsrådgiver Mie, ind i denne definition ved at have et fokus på tab i, hvad de betegner henholdsvis, fertilitetshistorien og den reproduktive historie. Måden hvorpå sorg emisk defineres i min felt med et psykologisk afsæt kan ligeledes give en indikation om, hvordan vi kulturelt forholder os til og behandler sorg og særligt i relation til permanent ufrivillig barnløshed. For lig Lone går fortællinger om manglende anerkendelse af deres sorg igen. Jeg ledtes derfor til at undres over sorgen mine samtalepartnere fortæller om, og hvorfor den ikke anerkendes.

Med et afsæt i Pauline Boss’ (1999) undersøgelse af *ambiguous loss – tvetydigt tab* – var det muligt at undersøge den empiriske og psykologiske definition af sorg som en reaktion på tab, og hvordan tabene i kraft af en tvetydighed og uafklarethed synes at blive så smerte- og sorgfulde.

Mine samtalepartneres tvetydige tab tog form i tab af forestillinger, drømme og håb, der særligt bar præg af en tvetydig- og usynlighed mellem psykologisk tilstedeværende

og fysisk fraværende. Det kom blandt andet til udtryk i fortællingen om det fantaserede barn, hvor et barn for 37-årige Betinna fra Østsjælland har været psykologisk til stede med alle tilhørende følelser og tanker, til trods for at hun aldrig har haft et fysisk barn i hænderne. Dette spænd mellem psykologisk tilstede men fysisk fraværende synes at være essensen af de tvetydige tab mine samtalepartnere lider, da der har aldrig har og aldrig vil være et fysisk tilstedeværende barn. Årsagen til at tvetydige tab er så sorgfulde, argumenterer Boss, er netop, at de er uafklarede og uforløste, og de afspejler netop i min felt, hvordan slægtskab forbinder fortid, nutid og fremtid. Jævnfør slægtskabsbilledet segmentering og dominans, kan tvetydige tab ligeså være årsag til, at permanent ufrivillig barnløshed indikerer et tab af manualen til det gode liv.

Tabene, og særligt i kraft af deres tvetydighed, sender mine samtalepartnere ud i en dyb eksistentiel livskrise, der for flere har affødt spørgsmål om viljen til at leve. Netop på grund af permanent ufrivillig barnløsheds omfattende og indgribende konsekvenser for mine samtalepartnere, har det givet anledning til at betragte permanent ufrivillig barnløshed som den nye ”normal” og konteksten for deres liv. I kraft af permanentheden synes permanent ufrivillig barnløshed at blive en kronisk krise.

Således bidrager mit speciale til en lang tradition af slægtskabsstudier i antropologien, og permanent ufrivillig barnløshed bliver *endnu* en måde hvorpå vi kan undersøge og forstå slægtskab, der samtidig bringer spørgsmål om fællesskaber og kriser i forgrunden. Hvad jeg netop har vist i mit speciale er, at slægtskab i Danmark ikke blot synes at omhandle reproduktion, men også er tæt forbundet til samfundet gennem en fortælling om det gode liv, der helt strukturelt er med til at organisere samfundet. Ved ikke at kunne tage del i slægtskabsbilledet, der bliver til igennem en kulturel fortælling om slægtskab og det gode liv, opleves en eksklusion fra fællesskaber, der ikke kun medfører tab af drømmen om at blive mor og en familie, men et narrativt tab af manualen til det gode liv. Dette sender mine samtalepartnere ud i en eksistentiel livskrise, der i kraft af permanentheden synes at blive den nye normal og kronisk, hvilket i større eller mindre grad kan have indvirkning på mine samtalepartneres forståelse af verden og måde at være i den på.

Et spørgsmål lades jeg dog tilbage med – om livskrisen kunne have været forhindret eller have set anderledes ud, var der gjort en indsats tidligere, for at imødekomme de problemstillinger og den sorg mine samtalepartnere beskriver. I øjeblikket er en diskussion i

gang om at inkorporere et større fokus på de psykosociale aspekter af fertilitetsbehandling under og efter behandling, da så mange oplever, at fertilitetsbehandling har konsekvenser for både det fysiske, psykiske og sociale. Ligeledes beretter mange af mine samtalepartnere om under deres behandling at have rakt ud efter faglig hjælp til deres oplevelser, men uden held. Mit speciale kan således være et eksempel på, hvor det manglende fokus og den manglende hjælp efterlader de personer, der starter i fertilitetsbehandling med et brændende ønske og en drøm om, at skulle have et barn, men som må gå derfra uden, og nu lever med permanent ufrivillig barnløshed.

Så hvad så nu? For nogle af mine samtalepartnere venter et fortsat stort arbejde med at finde meningen med livet og sin plads i samfundet, der én dag ad gangen bliver vejen mod et anderledes godt liv. For andre ses lyset i en forbundethed til partneres børn, og for nogle helt tredje, er vejen stadig lang, sorgen tung og barnløsheden alt.

Abstract

This thesis examines Danish kinship and relatedness in light of permanent involuntary childlessness (*permanent ufrivillig barnløshed*). In my field, permanent involuntary childlessness is understood by the definition of entrepreneur and blogger Abelone Tholstrup Stein, who coins the term as “the man or woman, who does not become parents to their own child (adoption included). No matter the reason to stop trying to become a parent [...] Even though the desire was there” (Stein 2020, *my translation*). Involuntary childlessness is considered to be one of the most prevalent chronic diseases among 20–45-year-olds in Denmark and it is to be expected that 15-20 % of couples in the reproductive age in Denmark will experience episodic or long-term infertility. To my interlocutors, their infertility has become long-term, and they all live with permanent involuntary childlessness.

Based on 5 months of physical and digital ethnographic fieldwork among people who live with permanent involuntary childlessness, I suggest that kinship in Denmark not only concerns the becoming of a child, but further reflects a relatedness to a societal narrative of “the good life in Denmark”, which by not being able to participate leads my interlocutors into a chronic crisis. Through observations, participant observations, interviews and a logbook, I trace a certain kind of cultural kinship narrative which goes beyond the individual stories and experiences of permanent involuntary childlessness.

Applying insights from newer kinship studies, I argue that a certain kind of *kinship image* (Rytter 2010) influence my interlocutors’ conception and experience of kinship. The kinship image presented in chapter 3 takes its departure in three intersecting thematic narratives; the standardized family is (1) a natural expectation, (2) *with* children and (3) to pass something on. Furthermore, the kinship image has the potential to segment my field in “real” and “not quite real” families which lead to an experience of exclusion.

In chapter 4, I investigate the exclusion and how a certain narrative of “having a child” seem to (1) transform the childless woman and (2) reintegrate the woman in gendered, social and societal communities. Drawing on anthropological theory of rituals (Gennep 2004 [1960]), I come to understand the missing inclusion as part of a missing transformation and reintegration, which leaves my interlocutors in a state of grief, meaninglessness and crisis. This is the point of departure in chapter 5.

In chapter 5, I apply the concept of *ambiguous loss* (Boss 1999) as a way of understanding the uncertainty and unresolved aspect of grief in relation to permanent involuntary childlessness. In addition, and because of its permanent state, I apply insight from anthropological studies of crisis and suggest that permanent involuntary childlessness is a chronic crisis (Vigh 2008).

My thesis contributes to anthropological studies of kinship as permanent involuntary childlessness provides a convenient lens through which kinship-related beliefs and behaviors can be explored.

Litteraturliste

- Bamford, Sandra. (2019). "Introduction: Conceiving Kinship in the Twenty-First Century" in *The Cambridge Handbook of Kinship* (eds. Bamford). Cambridge University Press. Pp: 1-34.
- Bartlett, Ruth & Christine Milligan. (2020). *Diary Method: Research Method*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Beck, Stefan & Michi Knecht. (2013). "'Crisis' in Social Anthropology: rethinking a missing concept" in *The Handbook of International Crisis Communications Research* (eds. Seeger, Auer & Schwarz). John Wiley & Sons. Pp: 104-116.
- Becker, Gay. (1994). "Metaphors in Disrupted Lives: Infertility and Cultural Constructions of Continuity" in *Medical Anthropology Quarterly*, Vol. 8(4). Pp: 383-410.
- Boss, Pauline. (1999) *Ambiguous loss. Learning to Live with Unresolved Grief*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, Jerome. (2004). *At fortælle historier - i juraen, i litteraturen og i livet*. København: Alinca.
- Butler, Judith. (1990). *Gender Trouble*. Routledge.
- Carsten, Janet. (1997). *The Heat of the Heart*. Oxford: Clarendon Press.
- _____ (2000). *Cultures of Relatedness*. Cambridge University Press.
- Davis-Floyd, Robbie & Joseph Dumit (eds.). (1998). *Cyborg Babies*. Routledge.
- Emerson, Robert M., Linda L Shaw & Rachel I Fretz. (2011 [1995]). *Writing Ethnographic Fieldnotes* (second edition). Chicago: The University of Chicago Press.
- Evans-Pritchard, Edward. (1951). *Kinship and Marriage among the Nuer*. Oxford: Oxford University Press.
- Fieldsend, Megumi & Jonathan A. Smith. (2022). "Exploring the Experiences of Four Men Living with Involuntary Childlessness in Midlife" in *Journal of Loss and Trauma*, Vol. 27(1). Routledge. Pp: 49-62.
- Franklin, Sarah (1997). *Embodied Progress: A Cultural Account of Assisted Conception*. Taylor & Francis Group.
- _____ (2013). *Biological Relatives*. Duke University Press.
- Franklin, Sarah & Susan McKinnon (eds). (2001). *Relative Values: Reconfiguring Kinship Studies*. Durham: Duke University Press.

- Gennep, Arnold van. (2004 [1960]). *The Rites of Passage*. Chicago: Chicago University Press.
- Gerharz, Eva. (2017). "Navigating Unpredictable Sites. Methodological Implications of Positioning during and after Fieldwork in Conflict Societies" in *Social Analysis*, Vol. 61(3). Pp: 1-18.
- Guldin, Mai-Britt. (2019). *Tab og sorg. En grundbog for fagprofessionelle*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gullestad, Marianne & Martine Segalen. (1997). *Family and Kinship in Europe*. London: Pinter.
- Hammersley, Martyn & Paul Atkinson. (1995). *Ethnography. Principles in Practice*. London: Routledge.
- Hastrup, Kirsten. (2010). "Introduktion" in *Ind i verden* (eds. Hastrup). København: Hans Reitzels Forlag. Pp: 9-33.
- Howell, Signe L. (2007). "Imagined Kin, Place and Community: Some Paradoxes in the Transnational Movement of Children in Adoption" in *Holding Worlds Together: Ethnographies of Knowing and Belonging* (eds. Lien & Melhuus). Pp: 17 – 37.
- Inhorn, Marcia C. (1994). *Quest for Conception: Gender, Infertility, and Egyptian Medical Traditions*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- _____ (2004). "Middle Eastern Masculinities in the Age of New Reproductive Technologies: Male Infertility and Stigma in Egypt and Lebanon" in *Medical Anthropology Quarterly*, Vol. 18(2). Pp: 162-182.
- _____ (2012). *The New Arab Man: Emergent Masculinities, Technologies, and Islam in the Middle East*. Princeton: Princeton University Press.
- Inhorn, Marcia C. & Daphna Birenbaum-Carmeli. (2008). "Assisted Reproductive Technologies and Cultural Change" in *Annual Review of Anthropology*, Vol 37(1). Pp: 177-196.
- Jenkins, Richard. (2010). *Being Danish*. København: Museum Tusulanum
- Kleinman, Sheryl & Martha A. Copp. (1993). *Emotions and Fieldwork*. Sage Publications.
- Knudsen, Anne. (1996). *Her går det godt – Send flere penge*. Gyldendal.
- Kroløkke, Charlotte, Lene Myong, Stine W. Adrian & Tine Tjørnhøj-Thomsen (eds.). (2016). *Critical Kinship Studies*. Rowman and Littlefield.

- Lamont, Michelé & Virág Molnár. (2002). "The Study of Boundaries in the Social Sciences" in *Annual Review of Sociology*, Vol. 28. Pp: 167-195.
- Levine, Nancy E. (2008). "Alternative Kinship, Marriage, and Reproduction" in *the Annual Review of Anthropology*, Vol. 37(1). Pp: 375-389.
- Lévi-Strauss, Claude. (1969). *The Elementary Structures of Kinship*. Boston: Beacon Press.
- Lockerbie, Stacey. (2014). "Infertility, Adoption and Metaphorical Pregnancies" in *Anthropologica*, Vol. 56(2). Pp: 463-471.
- MacCormack, Carol & Marilyn Strathern (eds). (1980). *Nature, Culture and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maine, Henry. (1861). *Ancient Law*. London: John Murray.
- Malinowski, Bronislaw. (1984 [1922]). "Foreword" & "Introduction: The Subject, Method, and Scope of this Inquiry" in *Argonauts of the Western Pacific*. London: Kegan. Pp: XV-XVII + 1-25.
- Marcus, George E. (1995). "Ethnography in/of the World System: The Emergence of a Multi-Sited Ethnography" in *Annual Review of Anthropology*, Vol. 24. Pp: 95-117.
- Miall, Charlene E. (1986). "The Stigma of Involuntary Childlessness" in *Social Problems*, Vol. 33(4). Oxford University Press. Pp: 268-282.
- Miller, Daniel. (2007). "What is a Relationship? Kinship as Negotiated Experience" in *Ethnos*, Vol. 72(4). Pp: 535-554.
- Modell, Judith. (1989). "Last Chance Babies: Interpretations of Parenthood in an in Vitro Fertilization" in *Medical Anthropology Quarterly*, Vol. 3(2). Pp: 124-138.
- Morgan, Lewis H. (1964 [1877]). *Ancient Society* (eds. Leslie A White). Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard Univ. Press.
- Nimb, Mette L. R. & Cecilie Rubow. (2018). "Etnografen: Følelser, viden og supervision som kilde til indsigt" in *Antropologiske Projekter. En grundbog* (eds. Bundgaard, Mogensen & Rubow). Samfundslitteratur. Pp: 109-122.
- O'Reilly, Karen. (2011). *Ethnographic Methods*. Routledge.
- Petersen, Anders & Svend Brinkmann. (2021). *Menneskets sorg: et vilkår i forandring*. Aarhus: Klim.
- Peronace, Laura A., Jacky Boivin & Lone Schmidt. (2007). "Patterns of suffering and social interactions in infertile men: 12 months after unsuccessful treatment"

- in *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynecology*, Vol 28(2). Taylor and Francis. Pp: 105-114.
- Ploug, Niels, Ingrid Henriksen & Niels Kærgaard (Eds). (2004). *Den Danske Velfærdsstats Historie*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Radcliffe-Brown, Alfred R. (1952). *Structure and Function in Primitive Society*. Illinois: The Free Press Glencoe.
- Ragoné, Helena. (1996). "Chasing the Blood Tie: Surrogate Mothers, Adoptive Mothers and Father" in *American Ethnologist*, Vol. 23(2). Pp: 352-265.
- Rebild, Cecilia Ann. (2020). "Debat: Kan den barnløse kvinde være andet end karriere-kvinde eller galning?" in *Politikken*. Pp: 1-4.
- Rijken, Arieke J. & Eva-Maria Merz. (2014). "Double Standards: Differences in Norms on Voluntary Childlessness for Men and Women" in *European Sociological Review*, Vol. 30(4). Pp: 470-482.
- Rytter, Mikkel. (2010). "'The Family of Denmark' and 'The Aliens': Kinship Images in Danish Integration Politics" in *Ethnos: Journal of Anthropology*, Vol. 75(3). Pp: 301-322.
- Rytter, Mikkel & Karen F. Olwig. (2018). "At snakke om det: Måder at interviewe på" in *Antropologiske Projekter. En Grundbog* (eds. Bundgaard, Mogensen & Rubow). Frederiksberg: Samfundslitteratur. Pp: 181-194.
- Schmidt, Lone, Tomas Sobotka, Janne G. Bentzen & Anders N. Andersen. (2012) "Demographic and medical consequences of the postponement of parenthood" in *Human Reproduction Update*, Vol. 18(1). Pp: 29-43.
- Schneider, David M. (1968). *American Kinship. A cultural Account*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- _____ (1984). *A Critique of the Study of Kinship*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Stodulka, Thomas, Nasima Selim & Dominik Mattes. (2018). "Affective Scholarship: Doing Anthropology with Epistemic Affects" in *Ethos*, Vol. 46(4). Pp: 519-536.
- Strathern, Marilyn. (1992). *Reproducing the Future*. Routledge
- Tjørnhøj-Thomsen, Tine. (1999). *Tilblivelseshistorie. Barnløshed, Slægtskab og Forplantningsteknologi i Danmark*. Phd-rækken nr. 12, Institut for Antropologi, København.

- _____ (2002). "Fra Barnløshed til Forældreskab" in *Kvinder, Køn & Forskning* nr. 1. Pp: 5-18.
- Vigh, Henrik. (2008). "Crisis and Chronicity: Anthropological Perspectives on Continuous Conflict and Decline" in *Ethnos*, Vol. 73(1). Routledge Journals, Taylor & Francis. Pp: 5-24.
- Weston, Kath. (1991). *Families We Choose*. Columbia University Press.

Weblinks:

- AAA. (2012). "Principles of Professional Responsibility". Tilgået 26/4-22, kl. 13:45 på:
<http://ethics.americananthro.org/category/statement/>
- DR. (2020). "Når Storken Flyver Forbi". Tilgået 17/5-22, kl. 17:00 på:
https://www.dr.dk/drtv/saeson/naar-storken-flyver-forbi_197400
- Ernst, Erik, Maria Halberg, Helle Olesen Elbæk, Ulla Breth Knudsen, og Hanne Heje. (2021). "Fertilitetsbehandling". Tilgået 27/1-22, kl. 15:30 på:
<https://www.sundhed.dk/sundhedsfaglig/information-til-praksis/midtjylland/almen-praksis/patientforloeb/forloebbeskrivelser/w-svangerskab-foedse-svangerskabsforebyggelse/fertilitetsbehandling/>.
- Familieretshuset. (2022). "Adoption af et fremmed barn". Tilgået 27/5-22, kl. 11:13 på:
<https://familieretshuset.dk/adoption/adoption/fremmedadoption-bliv-godkendt-som-adoptant>
- Fertility Care (2022). Tilgået 16/5-22 kl. 15:00, på: <https://fertilitycare.dk/>
- Lauritsen, Mette Petri. (2021). "Polycystisk Ovariesyndrom". Tilgået 16/5-22, kl. 10:18 på: <https://www.sundhed.dk/borger/patienthaandbogen/kvindesygdomme/sygdomme/svulster-og-cyster/polycystisk-ovariesyndrom/>
- LGBT. (2021). "Regnbuefamilie". Tilgået 23/3-22, kl. 11:17 på: <https://lgbt.dk/ordbog/regnbuefamilie/>
- Maigaard. (2020). "Prisliste". Tilgået 27/1-22, kl. 11:05 på:
<https://www.maigaard.dk/priser/ivf-icsi-behandling.aspx>.
- Nielsen-Breining, Mads. (2022). "Endometriose". Tilgået 16/5-22, kl. 10:15 på:
<https://www.sundhed.dk/borger/patienthaandbogen/kvindesygdomme/sygdomme/oevrige-sygdomme/endometriose/>

- Pinborg, Anja, Henriette Svarre Nielsen, Dorte Bojer, og Bjarne Lühr Hansen. (2018). "Infertilitet eller nedsat frugtbarhed". Tilgået 28/8-21, kl. 14:00 på:
<https://www.sundhed.dk/sundhedsfaglig/laegehaandbogen/gynaekologi/tilstande-og-sygdomme/diverse/infertilitet-eller-nedsat-frugtbarhed/>
- Regioner (2021). "Ufrivillig Barnløshed er en hyppig sygdom". Tilgået 16/5-22, kl. 09:49 på: <https://www.regioner.dk/services/faktuelt/2021/ufrivillig-barnloeshed-er-en-hyppig-sygdom>
- Stein, Abeline Tholstrup. (2020). "Hvad er permanent ufrivillig barnløs?". Tilgået 7/12-21, kl. 9:30 på: <https://etandeliv.dk/hvad-er-permanent-ufrivillig-barnloes/>
- Stork. (2021). "Priser". Tilgået 27/1-22, kl. 11:30 på: <https://tfp-fertility.com/da-dk/TFP-stork-fertility/priser>.
- Sundhed (2013). "Mødregupper og andre tilbud". Tilgået 20/5-22, kl. 14:12, på: <https://www.sundhed.dk/borger/sundhed-og-forebyggelse/graviditet-foedsel-barsel/barsel-liste/moedregupper/>
- Sundhedsdatastyrelsen. (2021). "Assisteret reproduktion 2019". Tilgået 30/5-22, kl. 14:46 på: <https://sundhedsdatastyrelsen.dk/-/media/sds/filer/find-tal-og-analyser/sygdomme-og-behandlinger/assisteret-reproduktion/assisteret-reproduktion-2019.pdf>
- Sørensen, Emilie Norré. (2019). "Bekendtgørelse af lov om assisteret reproduktion i forbindelse med behandling, diagnostik og forskning m.v.". Tilgået 27/1-22, kl. 12:00 på: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/902>.
- Wawa Fertility (2022). Tilgået 16/5-22 kl. 14:40, på: <https://www.wawafertility.com/>
- WHO. (2020). "Infertility". Tilgået 14/9-21, kl. 13:20 på: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infertility>
- WHO (2022). "Infertility". Tilgået 18/03-22, kl. 11:16 på: https://www.who.int/health-topics/infertility#tab=tab_1